

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957

Bree, J.T.L.M. van

Citation

Bree, J. T. L. M. van. (2015, June 24). *De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957*. Uitgeverij Conserve, Schoorl. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/33647>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/33647>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/33647> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Bree, Han van

Title: De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957

Issue Date: 2015-06-24

Bijlage 1

Overzicht inleiders op de Oude Loo-conferenties

1^e conferentie

24.07.1951

Bep Pierson-van Tienhoven (openingswoord)

Max Thurian

25.07.1951

Bep Pierson-van Tienhoven (inleiding)

H.M. de Koningin: *Enige opmerkingen over de ontwikkeling der mensheid in het heden*. [zie bijlage 3]

27.07.1951

Wim Kaiser

31.07.1951

Philip Metman

a. leest brief Barbara Waylen en ‘message’ van koningin Juliana voor
[zie bijlage 4]

b. geeft reactie daarop

His Highness Ismail Izzet Hassan (‘improvisatie’)

01.08.1951

Philip Metman: *Conflict and revelation*.

B.H.M. Vlekke (‘improvisatie’)

02.08.1951

G.J.H. Gijmink: *Op weg naar existentieel-geestelijke vernieuwing*.

Joop van Dijk (slotwoord)

2^e conferentie

16.11.1951

Frans Mijnsen (openingswoord)

Prof. W. Hartner: *Humanism and progress*.

17.11.1951

Prof. H.Th. Fischer: *The reality of faith*.

18.11.1951

J.H. Jaarsma

Prof. H.W.F. Stellwag (slotwoord)

3^e conferentie

25.07.1952

Wim Kaiser (openingswoord)

Prof. E.L. Selleger: *The intellect transformed from Ruler to Server.*

Prof. J.N. van der Ley ('improvisatie')

D.H. Meynen ('improvisatie')

26.07.1952

Pir Vilayat Inayat Khan

W.J. Kool ('improvisatie')

Jo Zeegers-Claessen ('improvisatie')

27.07.1952

A.G. Vreede: *The moral crisis of today.*

L. Hoyack ('improvisatie')

Wim Kaiser

Bep Pierson-van Tienhoven (slotwoord)

4^e conferentie

29.05.1953

Bep Pierson-van Tienhoven (openingswoord)

Baron Erik Palmstierna: *Modern Trends.*

Graf Karlfried von Dürckheim: *Die Exercitienpraxis des Zen-Buddhismus als Beispiel für Möglichkeit und Grenzen menschlichen Bemühens.*

30.05.1953

Alphonse Maeder: *Kann eine religiös orientierte Psychotherapie zum Frieden in der Welt beitragen?*

Kenneth Walker: *The Evolution of Man.*

31.05.1953

Dina van Dalfsen: *The Eternal Faithfulness of God.*

Hans Roser: *Religiöse Fragen in der Industrie.*

Frans Mijnsen (slotwoord)

5e conferentie

28.08.1953

Frans Mijnsen (openingswoord)

André Tolédano: *Religions and the Peace of the World.*

Leslie H. Leslie-Smith: *Man: an embodied paradox.*

29.08.1953

Prof. Martin Buber: *Der Spruch vom zinsgroschen und unsere Zeit.*

30.08.1953

Prof. Theophil Spoerri: *Existentialismus und die heutige Jugend.*

William Aspden: *The search for reality.*

Wim Kaiser (slotwoord)

6^e conferentie

29.01.1954

Wim Kaiser (openingswoord)

Phirozshah Mehta: *The realization of God.*

Gerald Bailey: *Christianity and communisme – unity and divergence.*

30.01.1954

Hans Müller-Eckhard: *Die abendländische Krankheit und das Menschenbild Dostojewskijs.*

Prof. E.J.F. Thierens: *Youth – Idealism – Optimism*

31.01.1954

Prof. R. van Brakell Buys: *Meister Eckehart and our age.*

Bep Pierson-van Tienhoven (slotwoord)

7e conferentie

28.05.1954

Bep Pierson-van Tienhoven (openingswoord)

Le comte François de la Noë: *Du monde des apparences aux réalités de la foi.*

Lord Hugh Dowding: *The road to peace.*

29.05.1954

Prof. Gilles Quispel: *Tradition und Neuschöpfung.*

Adelaide Gardner: *The sense of insecurity and the search for God.*

30.05.1954

Prof. Annemarie Schimmel: *Ich folge der Religion der Liebe.*

Frans Mijnsen (slotwoord)

8e conferentie

27.08.1954

Frans Mijnsen (openingswoord)

Georges Grosjean: *Réflexion sur la nature et la conduite de notre vie.*

N. Sri Ram: *The world in travail.*

28.08.1954

Fritz Feigel

Juan Mascaró: *Light, love and life.*

29.08.1954

Prof. C.J. Bleeker: *Reconception of religion: the world's need.*

Wim Kaiser (slotwoord)

9e conferentie

28.01.1955

Wim Kaiser (openingswoord)

W. Tudor Pole: *Some spiritual issues underlying world problems.*

Chr. Mueller: *Die Geisteskrankheit als Gegenwartsproblem.*

29.01.1955

Nadjim oud-Dine Bammate: *Le destin spirituel de l'homme musulman.*

Prof. F.A. Vening Meinesz: *For our western civilization a moral renaissance is vitally needed.*

30.01.1955

Rudolf Daur: *Gewaltlosigkeit und Widerstand.*

Bep Pierson-van Tienhoven (slotwoord)

10^e conferentie

20.05.1955

Bep Pierson-van Tienhoven (openingswoord)

Martti Siirala: *Was sagt uns die Begegnung mit einem Geisteskranken?*

Prof. Sofi Huri: *Ken'an Rifai*

21.05.1955

Stephan Hopkinson: *Symbolism and its effect upon belief.*

Prof. Lev. A. Zander

22.05.1955

Arthur Meyer: *Die Entdeckung des absoluten im Leben der Persönlichkeit als individuelle Gotteserfahrung.*

Frans Mijnsen (slotwoord)

11^e conferentie

26.08.1955

Frans Mijnsen (openingswoord)

Leslie Paul: *The meaning of human existence.*

Erwin Zippert: *Die inneren Gründe für die Weltanschauungsnot der Gegenwart.*

27.08.1955

Albrecht Goes: *Vertrauen in das Wort.*

Ariane de Berg: *Voir, comprendre, agir.*

28.08.1955

Don Salvador de Madariaga: *Peace and freedom.*

Wim Kaiser (slotwoord)

12e conferentie

27.01.1956

Wim Kaiser (openingswoord)

Prof. Stig Wikander: *Parole sacrée, écriture sacrée, images sacrée.*

J.H. Venema: *Initiation into divine mysteries based on the ancient song of God, the Bhagavad Gita.*

28.01.1956

Heinrich Schild: *Gegenwart und Zukunft der selbständig Schaffenden in der industrialisierten Gesellschaft.*

Arne Runeberg: *The conflict between religious and scientific thought.*

29.01.1956

W. Grigor McClelland: *National loyalty and world brotherhood.*

Bep Pierson-van Tienhoven (slotwoord)

13^e conferentie

25.05.1956

Bep Pierson-van Tienhoven (openingswoord)

Daniel van der Meulen: *Begegnungen von Muslims und Christen.*

Carl-Martin Edsman: *Histoire et religion.*

26.05.1956

Prof. Hans Biäsch: *Homo divinus – der angesprochene und antwortende Mensch.*

Tom Hopkinson: *The need for a new relationship between man and woman.*

27.05.1956

Wim Kaiser: *Religion and religions.*

Frans Mijnsen (slotwoord)

14e conferentie

31.08.1956

Frans Mijnsen (openingswoord)

André Trocmé: *De trois manières de servir la vérité.*

Lawrence Hyde: *The personal and the cosmic.*

01.09.1956

Prof. Erland Ehnmark: *Creation and continued revelation.*

Theodore Beskine: *The transcendent and immanent reality of the new age.*

02.09.1956

Prof. Gustav Mensching: *Toleranz und Wahrheit in der Religion.*

Wim Kaiser (slotwoord)

15^e conferentie

01.02.1957

Wim Kaiser (openingswoord)

Oscar Köllerström: *The son of man, and every son of man.*

Prof. Pandit Tarachand Roy: *Der Geist des Hinduismus.*

02.02.1957

E. Graham Howe: *Self – not self.*

Richard K. Ullmann: *A religious approach to international technical aid.*

03.02.1957

Wilh. Becker: *Erneuerungsgruppen und ihre Bedeutung für das Volksleben.*

Bep Pierson-van Tienhoven (slotwoord)

16^e conferentie

24.05.1957

Bep Pierson-van Tienhoven (openingswoord)

Prof. Dame Kathleen Lonsdale: *The responsibility of scientists and citizens.*

K.E. Freitag: *Erlebnis der Mystik.*

25.05.1957

Prof. Friedrich Heiler: *Einheit und Zusammenarbeit der Religionen.*

V.P. Underwood: *Must death rule our life?*

26.05.1957

Norbert Loeser: *Die moderne Kunst und das religiöse Erlebnis.*

Frans Mijnsen (slotwoord)

17^e conferentie

30.08.1957

Frans Mijnsen (openingswoord)

A.J.H. van Leeuwen: *Freedom and brotherhood.*

Henriette Jordan: *Begegnung mit der Realität Gottes.*

31.08.1957

Carl G. Diehl: *God the inescapable.*

Richard Grunow: *Macht und Ohnmacht, Kreuz Christi, Krieg und Frieden.*

01.09.1957

George Gibson: *God and his people: structure of community.*

J.W. Kaiser (slotwoord)

Bijlage 2

Overzicht aantal deelnemers, aantal vrouwen en aantal buitenlanders per conferentie*

	<i>jaar</i>	<i>deelnemers</i>	<i>vrouwen</i>	<i>buitenlanders</i>
1 ^e conferentie	1951	112	49	6
2 ^e conferentie	1951	97	52	9
3 ^e conferentie	1952	88	43	3
4 ^e conferentie	1953	93	50	5
5 ^e conferentie	1953	153	82	17
6 ^e conferentie	1954	71	34	16
7 ^e conferentie	1954	131	71	21
8 ^e conferentie	1954	151	91	39
9 ^e conferentie	1955	70	42	11
10 ^e conferentie	1955	153	88	31
11 ^e conferentie	1955	180	102	30
12 ^e conferentie	1956	144	82	19
13 ^e conferentie	1956	200	114	31
14 ^e conferentie	1956	158	94	36
15 ^e conferentie	1957	98	50	19
16 ^e conferentie	1957	141	85	24
17 ^e conferentie	1957	150	88	25
<i>totaal:</i>		2.190	1.217	342

* De getallen zijn bij benadering: ze zijn gebaseerd op de deelnemerslijsten, die soms op het laatste moment werden aangepast; wat de buitenlanders betreft is er vooral gekeken naar de adressen, daarbij kan het een enkele keer voorkomen dat er in het buitenland wonende Nederlanders wel en in Nederland wonende buitenlanders niet zijn meegeteld, maar dat zal slechts marginale verschillen opleveren.

Bijlage 3

Inleiding koningin Juliana op eerste Oude Loo-conferentie, uitgesproken op 25 juli 1951.**

Enige opmerkingen over de ontwikkeling der mensheid in het heden

Het teken van deze tijd is hetzelfde als bij herhaling in de menselijke geschiedenis is voorgekomen en het beduidt, dat een zekere destructie tot een noodwendigheid is geworden.

Het is het verkeerde mensenwerk, dat deze destructie treffen moet, de verkeerde menselijke inmenging in het natuurlijke, het harmonieuze, het Goddelijk-geordende verloop der tijden.

In onze tijd is het ons vernuft, dat de kans heeft gekregen het fatale punt te worden, dat – met zijn enorme resultaten, die ons voor een goed deel onrustbarend uit de hand zijn gelopen – ons op de weg heeft gebracht naar uiteindelijke vernietiging.

Ik hoef hier nauwelijks de atoombom met name te noemen als het hoogtepunt van dit alles. In handen van misdadige totalitaire systemen, bedreigen deze en andere dingen het menselijke leven zelf hier op aarde, en, in 't algemeen, is dit voor de mensheid geen geschikt speelgoed.

En toch is dit nog geen verloren wereld, maar één die voor een keus staat.

De grondfout die wij hier maken, is, dat wij onze intelligentie zich in sneller tempo laten ontwikkelen, terwijl wij te traag zijn met het bespoedigen van de ontwikkeling van wat men zou kunnen noemen het hart.

Toch zou dit het nastreven hebben betekend van ons werkelijke doel en onze wezenlijke bestemming.

Maar de tijden in hun natuurlijke verloop, zouden nooit uit zich zelf vernietiging veroorzaakt hebben, want in iedere tijd ligt de absolute wetgeving van God vast als dominerende factor.

Als wij mensheid en mens beschouwen, dan zien wij hoe de huidige wereldtoestand wankelt tussen: aan de ene kant het menselijk vernuft met zijn resultaten als hetgene dat wil heersen en aan de andere kant de mogelijkheid van het menselijk kiezen tussen het weren of het ondergaan hiervan.

Het te weren betekent: ditzelfde vernuft plus zijn resultaten, doeltreffend, efficiënt te maken door ze uitsluitend op wijze manier te gebruiken, met het doel de tegenwoordige wereldsituatie te saneren en te reorganiseren.

Weerstaat men het kwaad, dan rijst tegelijk het gehele menselijke peil.

Het te ondergaan betekent: in te stemmen met de persverse doeltreffendheid en de overheersing van het vernuft, de vernietiger. Huilt men met de wolven mee, dan wordt men een medeplichtige.

Maar nog zijn wij geen verloren mensheid, maar één, die voor een keus staat.

Het ontduiken van de Goddelijke wet zal altijd inhouden dat een kortzichtig beleid gaat worden gevoerd en dit is noodlottig.

Maar het zal tenslotte naar zijn eigen vernietiging voeren, omdat God's Wetgeving altijd ontbindt, wat niet tot Zijn Orde is.

Anderzijds kan de menselijke inmenging ook in harmonie zijn met de van God gegeven Wet. Want de mens wordt er nu eenmaal door opgenomen en geleid, terwijl hem toch zijn eigen absolute vrijheid van handelen wordt gelaten.

Dus dit geeft op zichzelf aan de mens mede-verantwoordelijkheid, die gelijk is aan zijn bekwaamheid tot mensenliefde en niet mensenhaat.

Onze autonomie reikt precies evenver als ons besef dat harmonieuze mensen-samenleving mogelijk is, en wel door zich op grond van mensen-respect erin verantwoord te voelen. Iedereen wete zich hierbij betrokken, op zijn of haar plaats, in zijn of haar eigen verantwoordelijkheid. Het vertreden van de eerbied voor onze medemens brengt vernietiging der samenleving en chaos.

Hier begint de grens van de menselijke onmacht zich duidelijk af te tekenen. Hier eindigt het gebied van de menselijke vrije wil en hier begint de Goddelijke inmenging. God's hulp, of genade, of leiding, of welke naam er aan wordt gegeven, wordt dan opgewekt.

Wij zijn uiteindelijk volstrekt machteloos, omdat onze bestemming in God's handen ligt en niet in de onze.

Nu is de tijd gekomen, waarin de mens zijn hantering van de wetenschap moet herzien. Er is geen enkele reden, waarom wij in den blinde op dezelfde weg zouden blijven voortstompelen! Integendeel, wij zullen ons moeten bezinnen op het hervinden van hoe de schakel moet liggen, die mens en God moet verbinden.

Nu ligt die schakeling nog te zeer in verkeerde richting, inplaats van ons te herleiden naar de harmonie tussen mens en God.

De mens moet de Mens hierin bijstaan, met geen ander motief, dan het leven voor hem hier op aarde te beveiligen tegen vernietiging, ontstaan door misbruik van God's Wet.

Dit is onze eerste plicht.

Daarachter ligt de zekerheid – en 't is ons goed recht die ons heiligst eigendom te weten – dat er geen inniger band mogelijk is, dan tussen Schepper en schepsel.

In plaats van bezorgd te zijn over het voortbestaan van ons stoffelijk lichaam, tot iedere prijs, als ons hoogste doel, mogen wij doordrongen zijn van de verzekering, dat de mens in zijn wezen onaantastbaar is, door tijd noch gebeuren.

Er bestaat in wezen geen tegenstelling God - mens of mens - God.

De mens is op weg naar God toe.

Hij heeft de vrijheid van keus van zijn pad, hoewel hij nooit buiten het gezichtsveld van het wakend oog van God kan komen.

Wij kunnen recht vooruit oprukken, in actieve, creatieve medewerking met

God's gegeven wet; wij kunnen passief gaan neerzitten, misschien in gelatenheid afwachting of er iets langs zal komen dat ons kan voortzeulen; wij kunnen ronddartelen met voorwaartse en achterwaartse bochten en ommetjes; wij kunnen ons ook omdraaien en teruglopen, maar dit leidt naar een dood, dieper dan die van het lichaam, hoewel nooit geheel definitief.

Maar er is ons de kans gegeven, voorwaarts te gaan naar een dieper en hoger leven.

Liefde ontduikt haat,

Vrede ontduikt oorlog – en, de mens ontkomt God niet.

God kan door geen schepsel overwonnen worden, want Hij is de Grondlegger der Schepping.

* * Archief Stichting Open Veld Werk, met pen staat boven de Engelse vertaling bijgeschreven: 'Adress H.M. 25 July 51' en boven een Nederlandse versie staat getypt: 'NIET VOOR PUBLICATIE'. Dit is de voordracht van Juliana tijdens de eerste conferentie. In de anonieme samenvatting staat over de lezing van Juliana: '*H.M. de Koningin* bracht [...] de onmacht naar voren, die gevoeld wordt doordat wij op een punt van ontwikkeling van de wereld zijn gekomen, waarbij menselijke kracht alleen te kort schiet om een catastrofe te voorkomen en ons hart ten achter is gebleven bij ons vernuft. Wij zullen ons moeten herleiden in de hanteling van wetenschap en de schakel moeten terugvinden, die mens en God verbindt. Wij moeten elkaar hierbij helpen. Wij zijn geen verloren wereld, maar één, die voor een keus staat. Duidelijk sprak Zij uit, dat het in de wereld niet moet gaan om vooruitgang, maar om menselijke waardigheid en aanvaarding van verantwoordelijkheid voor de medemens. Er is nog een kans om voorwaarts te gaan naar een dieper en hoger leven. God wint het. Wij moeten ons laten inschakelen in Zijn plan en niet vrezen voor ons stoffelijk voortbestaan, want in wezen is de mens de mens als schepsel van God onaantastbaar'.

Bijlage 4

Tekst koningin Juliana, op 31 juli 1951 tijdens eerste Oude Loo-conferentie voorgelezen door Philip Metman.***

*Message from Queen Juliana to the Meeting of the Christian Leadership at
Schloss Mainau*

The mercy of God is still and forever there, to meet human expectations towards peace and brotherhood. So is the recognition of man's inability ever to achieve them, without appealing to this mercy.

No human ingenuity can disentangle the problems of his time, for virtually everything can be explained away intellectually. The real reasons behind our distress, as God must see them, are hidden to us, as long as we stand on our human level which is much too low, and means our complete impotence to see anything at all the way God does. So deep and low is our humiliation for not having understood Gods creation in simplicity. It would have been a simple thing, for one, to have respected each other's life.

Therefore neither God nor His Creation can be blamed for the difficulties. But man will only be able to be rehabilitated in His Creation when becoming His Creature who *dwells* on the earth and does not destroy it.

As the world has declared itself to be opposed to its Creator, which is obvious by all human entanglement, and by the staggering, immoderate trampling upon His Creation – likewise He cannot deny the world His answer – by this very mercy. And never was there such emergency, and never was mankind so sadly estranged from this mercy.

So, in distress, it has been tried over and over again to look for emergency-exits in uncounted varieties of as many ideologies, but they have all been proved to be either ideas, too much man-made, or ideals too much man-soiled or man-spoiled, conflicting with each other, and so alas, they have all shown their own man-made limitation. It will go with them as with a balloon, which is over-inflated, and which – like every ideology – bursts.

The Insider of all Times, however, is not merely the vacuum, free from all conflicting ideologies.

Neither is He just a problem, cast in a form, tangible for the human brain. He is the only Champion, whose fight makes sense, against all nonsense.

Incomprehensible, elusive, He appears and disappears, visible on the field of action of our soul only part of the time from our spiritual level. For every single human life He is *the* Problem. But over and above all puzzling and pains, He leaves us that one certainty: that He is not only our Problem, but also our only emergency-exit.

To confess to Him our impotence, to admit to Him our distress, is the only confession which leads towards the saving of the world.

For He will give us wings on which to fly in the immensity of the free air, to float on the breeze and the gale of the Holy Spirit. Whatever appealing or appalling tasks He may give us, we will never again sink away in dull despair. He can bring us out on a higher level, from where we can see further and deeper, – clearer, as though our world, its difficulties and their causes became transparent to our eyes; clearly seeing it in its struggle on its way to God.

*** Archief Stichting Open Veld Werk. In een anoniem verslag van de eerste conferentie staat over deze tekst geschreven: ‘De inhoud van de boodschap van H.M. de Koningin kwam in hoofdzaak neer op een ernst maken van allen met de tijd waarin wij leven, een gebruik maken van de goede krachten van de menselijke wil in harmonie met God, om de verkeerd gerichte, naar chaos voerende ontwikkeling te stuiten’.

Bijlage 5

Boodschap van H.K.H. Prinses Wilhelmina****

Confronted with a new era in the history of mankind, it can not be but a grave responsibility for all who are called upon to promote Christian leadership, to seek the true way leading to fulfilment.

Only when raised to where one receives enlightenment of the Holy Spirit, it is possible to behold the dire needs of mankind in these modern times and to take active part in furthering the Peace as it has been made clear to us in Christ's Teaching.

Christ's Victory is a spiritual victory: a victory over the evils in the world of to-day, bringing light where darkness reigned before. This example we must follow. We must strive to rid the world of evil human passions by changing the human mind. Only this can bring about His Peace, which is a Peace of the heart; surpassing all reasoning; enlightening and inspiring all our thoughts and doings in daily life; implying perfect relationship and solidarity amongst fellowman.

The task is ours to prepare this lesson: to sow it all over the world in all walks of life!

Only this can help to overcome the uprootedness and despair of multitudes and give them fresh hope and courage for our future and that of the coming generations.

Like spring forces its way in nature, bursting with indomitable strength through the chains wrought by winter, likewise the Love and Power of the Prince of Peace will break the iron bonds in which the world of to-day is still enslaved.

**** Archief Stichting Open Veld Werk, niet voorgedragen maar onder deelnemers van de eerste Oude Loo-conferentie verspreide boodschap van prinses Wilhelmina.

Bijlage 6

Message of Her Majesty Queen Juliana of the Netherlands.

I.C.C.L.-conference 22-26 May 1952.*****

If new life has to be given to this world, in a way as you are trying to find at this meeting, one looks involuntarily for a new beginning.

A new beginning can never mean a latent lingering around point zero, nor can it be a couple of contortions from sheer lack of power – a *new* beginning must be sound, as a contrast to all old failures, if it is born from dire need!

The only reasonable thing there is, is our relationship of human cohesion. And to widen and enlarge a rupture can only cause a pitiful haemorrhage, leading in the end to the final blow to mankind as such and all it is worth.

In this time – now, – we all, together, stand face to face with this fact.

This makes demands, the like of which have never before been made to human beings!

Looking backward, and making up the balance of the deeds of Man, this creative image of the Creator, we see these deeds always turn the scale by the destruction of human cohesion, and never by lifting it up.

Look at the dislocated state of present world economy for a proof.

How to start a clearing, that will clear up the chaos? What human calculations will bring us a higher outcome of all this than the sum total of bankruptcy, (numbering) 0,0?

We have always believed in the value of possessions we stored in our – human – safe. The human safe – our accumulated values – is no longer as “safe” as it should be. Bonds and shares, subtle registrations of quotations and rates of exchange as they used to be, have lost their gilt edges and now show yellow, withered, ones.

Too many influences and valuations result in a muddle of problems and possibilities and the rate of exchange reflects no longer the true value of things.

The fundamental structure of stocks is being lost. This makes their security insecure and colourless.

Christianity should make us set ourselves aside, and we know we can count *on* God.

He has not only planned the great outlines of the history and development of mankind, but also of our individual lives down to the smallest detail, – and all for our good.

Our horizon is far too limited, but that we might overlook His outline. We only sometimes believe to discern a fragment of it. This always fills us with awe and admiration, and also with a sense of being utterly powerless. How can we ever bring anything into being that would be against His Plan?

God's leadership is the only real directive, the only valid purpose in His Creation. By yielding our minute smallness to His overwhelming greatness, we accomplish an act of utter realism.

Without this, we will always be inclined to think, we can exist without the Source of Life. Every time we develop an initiative which obviously bears the Trade mark "made in earth", imitating one that should be made in Heaven, it carries the germ of Death in itself, right from its origin. As a proof of this we see it become rival to, and collide with, other plans, and die a natural or violent death.

We may plan and labor hard all our lives, for many purposes. But as responsible persons, who would like to be Christians, we feel we are in the first place brothers and sisters as children of God and want to follow our eldest brother Jesus Christ.

We are free to make plans and do deeds in countless variations. Our plans are often not carried out as we conceived them. We muddle on throughout the ages. But God knows the intention, with which we work. If we have *given ourselves* in a life-work which ended a failure, that is of no importance to God – for Him it is the giving of oneself that matters only. He accepts that gift, in Christ. It has become part of the Heavenly Treasure and will be used in due time, to the benefit of something – sometimes quite obvious, and sometimes unknown to us.

There is an inner certainty, which graciously indulges every human endeavor. This exists in Heaven, where our attempts must be followed with a pitiful and patient smile. This exists in ourselves too, as we know that when we do our very utmost, we may leave the rest to God.

Setting out only for the real Source of Life is the only sure way to enable us to be in harmony with Divine Intervention. It is the only way by which we can come to know a freedom to act, which is absolutely boundless: that is whenever we act in the Holy Spirit – for this opens an endless and timeless realm for us.

Any personal human initiative may, by surrender to God, be brought onto the level of God's Leadership of the world.

In doing so, His will can be done in earth as it is in Heaven.

***** Archief Stichting Open Veld Werk. Juliana hield tijdens het ICCL-congres in Noordwijk, in mei 1952, een inleiding die overigens niet in het voorlopige programmaboekje vermeld stond. Haar (titelloze) toespraak werd indertijd ook niet vrijgegeven voor publicatie.

Noten

Inleiding

- 1 GA, 1140-inv.nr. 10 – coïncidenties, 19.
- 2 De lezing werd gehouden door A.E.G. Mantz-van der Meer, die in 1989 bij professor Gilles Quispel zou promoveren op een proefschrift getiteld: *Op zoek naar loutering, oorsprong en ontwikkeling van de enkratitische ascese tot in het begin van de dertiende eeuw n.Chr.*, Hilversum 1989.
- 3 GA, 1140-inv.nr. 51.
- 4 GA, 1140-inv.nr. 10 – coïncidenties, 20.
- 5 Juliana's tweede dochter, prinses Irene (1939), was in de aanloop naar haar huwelijk met de Spaanse troonpretendent Carlos Hugo de Bourbon de Parme in 1964 overgestapt naar de Rooms-Katholieke Kerk. Na haar echtscheiding in 1981 sloeg ze een andere, meer spirituele weg in en verliet ze de Rooms-Katholieke Kerk.
- 6 GA, 1140-inv.nr. 10 – losse ansichtkaart.
- 7 Privéarchief Van Bree, Brief Van Heeckeren aan Van Bree, 23.06.1997.
- 8 Van Bree, 'In dit huis heerst liefde', passim.
- 9 *Der Spiegel*, 13.06.1956, 31-36.
- 10 Zie o.a. Van der Zijl, *Bernhard – Een verborgen geschiedenis*, Withuis, *Juliana's vergeten oorlog* en Aalders, *Niets was wat het leek*.
- 11 Van Rooden, *Religieuze regimes*, 125.
- 12 De Baar, Kuiper & Renders (red), *Biografie & Religie*, 7.
- 13 De Baar, Kuiper & Renders (red), *Biografie & Religie*, 10.
- 14 Borgman, *Overlopen naar de barbaren*, somt er een aantal op, die gemeen hebben dat het gaat om zoeken naar God en/of een Goddelijke Waarheid. 'Religie houdt ons voor dat alles wat er gezegd en gedaan wordt, bijdraagt aan dit zoeken en dat wij al zoekend vormgeven aan de liefde die ons met God verbindt.' (37)
- 15 Borgman, *Overlopen naar de barbaren*, 73 en 91, wijst erop dat John Dewey in *A common Faith* (1934) 'het religieuze' definieert als het besef deel uit te maken van en een plaats te hebben in een groter geheel en daar in vol vertrouwen bescheiden en dankbaar tegenover te staan.' Religies zijn volgens Dewey, in de woorden van Borgman, *Overlopen naar de barbaren*, 81, 'samenhangende visies die een specifieke blik op de wereld en het menselijke bestaan uitdrukken en cultiveren'.
- 16 Achterin het boek is een lijst opgenomen met alle geïnterviewden en de datum van het interview.
- 17 Omdat ik de ongeïnterviewde documentatie heb bekeken, kan ik bij de annotatie niet verwijzen naar inventarisnummers, maar zal ik de bronnen (voornamelijk brieven) zo nauwkeurig mogelijk omschrijven: door wie op welke datum geschreven en aan wie gericht.
- 18 Zo is er in brieven van sommige bewindslieden sprake van 'Hofman', wat aangeeft dat de naamsbekendheid van het medium tot 1956 niet heel groot was.
- 19 Weenink, *Vrouw achter de troon*, 325.

- 20 Officieel heet het gebouw tegenwoordig ‘Het Oude Loo’. Ik heb er in deze studie voor gekozen om ‘het Oude Loo’ te schrijven, niet alleen omdat het indertijd ook de meest gebruikte schrijfwijze was, maar ook omdat er anders sprake zou zijn van ‘de Het Oude Loo-conferenties’. In dit boek zal het Oude Loo staan voor zowel het gebouw, de conferenties als de vriendenkring rond Juliana en Hofmans. Door de context zal duidelijk zijn welke betekenis wordt bedoeld.

Deel I

Hoofdstuk 1

- 1 Gebaseerd op opmerkingen van Ismay Kaiser en Rita’s nichtje Loukie de Vaere-Nitschmann en haar echtgenoot Charles de Vaere.
- 2 GA 1140-inv.nr. 51.
- 3 Aldus Walraven van Heeckeren, GA 1140-inv.nr. 51; volgens Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 143, kwam zij pas in november 1947 in dienst, maar dat is onwaarschijnlijk omdat zij een maand eerder al nadrukkelijk aanwezig is tijdens de doopplechtigheid van prinses Marijke op 9 oktober 1947 in Utrecht; het is Rita Pennink die de dopeling dan de Domkerk binnendraagt. Bovendien zit er in de fotocollectie van het NA onder meer een foto van Rita die ergens in de bossen bij Baarn de drie oudste prinsesjes voorleest, de foto is gedateerd juli 1947, zie:
<http://www.gahetna.nl/collectie/afbeeldingen/fotocollectie/zoeken/weergave/detail/start/3/tart/0/q/zoekterm/rita%20pennink>
- 4 Waterink, *Onze jonge Koningin thuis*, 167-175.
- 5 De kwalificaties zijn ook afkomstig van Rita’s nichtje Loukie de Vaere-Nitschmann en haar echtgenoot Charles de Vaere en van Hein Mijnsen, Ismay Kaiser en Eudia Pierson, kinderen van de organisatoren van de Oude Loo-conferenties, die in hun jeugd allemaal Rita Pennink goed hebben gekend.
- 6 Privéarchief Pierson, ‘Onze Baby’, 51.
- 7 GA 1140-inv.nr. 10 – coïncidenties, 4.
- 8 GA 1140-51: volgens Rita’s latere echtgenoot Walraven van Heeckeren van Molecaten heeft Rita voorafgaand aan de inhuldiging en voorafgaand aan de soevereiniteitsoverdracht met nachtelijke briefjes de koningin ervan overtuigd haar verantwoordelijkheid te nemen.
- 9 GA 1140-51.
- 10 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 187.
- 11 Archief Stichting Open Veld Werk, brief van Carola van Riemsdijk aan Kaiser, 21.06.1949, over een recente bijeenkomst. Ze zegt zich achteraf te schamen ‘dat ik gevallen ben voor uiterlijkheden – en wel over het ietwat hysterisch aandoende enthousiasme van mevrouw Penning [sic] en de kreet “De kern moet verzamelen”. Ik zag de secte verrijzen! Maar ‘t is net als U zegt, je moet daar doorheen kunnen kijken, ‘t was heel kinderachtig!’
- 12 Privéarchief De Vaere, brief Wilhelmina aan Rita Pennink, 01.08.1949.
- 13 Volgens Hooghiemstra, *De geest in dit huis is liefderijk*, 260, zouden Juliana en Bep al eerder kennismaken hebben. Kort na de oorlog was Bep Pierson betrokken bij de door Kees Boeke opgerichte ICC en op 14 december 1945 net als ‘haar goede vriendin’ Juliana aanwezig op de eerste conferentie in Amsterdam. Bep zou daarna Juliana’s secretaresse waarschuwen voor medeleden Anthony Guépin en Petrus Rienstra van Stuyvesande omdat zij ‘niet zuiver’ zouden zijn geweest in de oorlog. De dagboek aantekeningen van Bep lijken erop te wijzen dat de echte vriendschap pas in 1947 ontstond.
- 14 Privéarchief Pierson, ‘Onze Baby’ van Bep Pierson voor haar dochter Eudia, 51; archief Pierson, kopie in bezit auteur.

- 15 Privéarchief Pierson, 'Onze Baby', 51. Een *dicky* was een indertijd gangbare benaming voor een zitplaats in de kofferbak.
- 16 Privéarchief Pierson, 'Onze Baby', 52.
- 17 Privéarchief Pierson, 'Onze Baby', 52-53.
- 18 De typering van Eudia Pierson, Ismay Kaiser, Hein Mijnsen en Ton Boersma, oud-werknemer van Pierson.
- 19 De bibliotheek was tot medio 2012 nog gedeeltelijk intact in het huis in Leersum, waar Bep en Bob Pierson naartoe waren verhuisd en waar nu een kleindochter woont. In de boekenkast bevonden zich ook boeken van (beoogd) inleiders van de Oude Looconferenties zoals J.W. Kaiser, Hans Müller-Eckhard (*Das unverstandene Kind*), Barbara Waylen (*The story of Francis Banks*) en Max Picard (*De vlucht voor God*). Deze boeken zijn inmiddels in bezit auteur.
- 20 Archief Pierson, brief Bep Pierson aan haar dochter Eudia, 24.08.1951.
- 21 Volgens Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 140 en 460, noot 36, waren die avond verder nog aanwezig: Gerrie en Pauline van Maasdijk, grootmeester Gijs van Hardenbroek, Bernhards secretaresse Kokkie Gilles, hoogleraar J.F. Nuboer en enkele adjudanten en secretarissen met hun dames. Fasseur merkt nog op dat Greet Hofmans niet aanwezig was.
- 22 Privéarchief Pierson, 'Onze Baby', 53.
- 23 Privéarchief Pierson, 'Onze Baby', 56.
- 24 Privéarchief Pierson, 'Onze Baby', 57.
- 25 Privéarchief Pierson, 'Onze Baby', 60; zie ook Daalder, *Drees en Soestdijk*, 34, die een brief van prins Bernhard van 11.10.1951 citeert over de problemen rond prinses Armgard met daarin de zinsnede: '[Juliana] eerst geheel voor – dan een weekend in Noordwijk (Pierson ook) en komt terug geheel tegen', daarmee de indruk wekkend dat zijn echtgenote door de Piersons is omgepraat.
- 26 Privéarchief Pierson, 'Onze Baby', 51.
- 27 Privéarchief Pierson, 'Onze Baby', 54; Mariet was een klasgenote/vriendin van Beatrix op *De Werkplaats* in Bilthoven en vanaf 1951 op het Incrementum in Baarn, zie o.a. Hooghiemstra, *De geest in dit huis is liefderijk*, 291 en 305.
- 28 Hilberdink, *Met het intellect van het gevoel*, passim.
- 29 De beschrijvingen zijn gebaseerd op gesprekken met o.a. Hein en Lot Mijnsen en schoonzoon Ton Etty.
- 30 *Vivekananda en vedanta*, 7-8; <http://www.arsfloreat.nl/documents/Vivekananda.pdf>.
- 31 Zie hoofdstuk 7.
- 32 Begin februari 1951 benaderde Stellwag dichteres Ida Gerhardt met de vraag of zij bereid was 'Latijn te geven aan een kleine groep kinderen, onder wie prinses Beatrix', zie: www.let.vu.nl/staf/mh.koenen/379_Collectie_Ida_Gerhardt.pdf
- 33 Zie o.a. Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 129, die spreekt over 'haar aarzeling'.
- 34 *Juliana Regina 1948-1953*, 2.
- 35 *Juliana Regina 1948-1953*, 2; er is vermoedelijk geen koning te vinden die bij zijn ambtsaanvaarding benadrukt zal hebben dat hij behalve vorst ook vader is en beide taken even belangrijk vindt.
- 36 Archief Mijnsen, brief Erna Mijnsen aan koningin Juliana, 01.07. 1956.
- 37 Privéarchief Pierson, 'Onze Baby', 52.

Hoofdstuk 2

- 1 GA 1140-49, register – privéarchief, voorgeschiedenis; het citaat komt uit de nagelaten geschriften van Walraven van Heeckeren; op een andere plaats daarin maakt hij de volgende notitie: '06/09'48 Inhuldiging koningin Juliana (Inzet theocratie, selectie adel en volk dat boven de regering uitgroeit)', GA 1140-49, register – privéarchief, beknopte chronologie.

- 2 Van Ditzhuyzen, 'Mr. Martina Tjeenk Willink', 373; zie ook: Schenk & van Herk, *Juliana*, 168; Jansen van Galen & Vuijsje, *Drees wethouder van Nederland*, 82-83.
- 3 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 153-154; zie ook Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 40, die zich baseerde op uitspraken van Walraven van Heeckeren.
- 4 KB, KW79 E236, Archief Kars, map 3, brief Cor en Leny Kars aan Juliana, 10.04.1948.
- 5 Het navolgende is onder meer gebaseerd op Bredenhoff & Offringa, *Greet Hofmans*; Bosmans 'Hofmans, Margaretha'; Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*; Fasseur *Juliana & Bernhard en Kloek Vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis*.
- 6 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 20.
- 7 KB, KW79 E236, Archief Kars, map 2, uit brieven van Kaiser aan Cor Kars, 27.09.1948, 02.10.1948, 02.11.1948 en 21.01.1949, blijkt dat tot zeker januari 1949 Exler de leidsman was.
- 8 De verhalen over de wijze waarop prins Bernhard kennismakte met hetgeen over Hofmans werd verteld, verschillen nogal; onduidelijk is wie als eerste de prins op het bestaan van 'doorgeefster' attent maakte en wie dat nog meer deden: volgens Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 167 was Koot de eerste, maar volgens een ooggetuigenverslag uit het privéarchief B. de Vries onder de titel 'Hofkwestie', werd generaal Koot er door het Hof juist op uitgestuurd om het verhaal van Olda van Riemsdijk te verifiëren; duidelijk is dat de prins van verschillende zijden op het bestaan van Hofmans werd geattendeerd.
- 9 KB, KW79 E236, Archief Kars, map 1, brief Hofmans aan Cor en Leny Kars, 03.11.1948, waarin Hofmans over dat gesprek schrijft dat generaal Koot 'zich volkomen bewust was van de groote verantwoordelijkheid van zijn taak in deze'.
- 10 Uitspraak Walraven van Heeckeren van Molecaten tijdens gesprek met auteur, 13.06.1997.
- 11 Archief B. de Vries, Den Haag, handgeschreven notitie, waarschijnlijk van de hand van Koot de Vries, met als titel 'Hofkwestie', H1-H2. Het ongedateerde verslag is vermoedelijk pas enkele jaren later opgesteld en daarom is er abusievelijk sprake van 'prinses' Juliana en niet van 'koningin' Juliana.
- 12 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 163.
- 13 NA 2.22.06, map 247; zie ook Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 51; Daalder, *Drees en Soestdijk*, 25-27.
- 14 Erna Mijnsen in een gesprek met de auteur, 04.04.1997; zie ook Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 36.
- 15 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 241.
- 16 GA, aantekeningen Van Heeckeren van Molecaten, zie ook Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 35; Hofmans hield zitdagen bij onder meer de familie Kars in Amsterdam, bij mevrouw Woessink in Eerbeek, bij de familie Frieling in Nieuw Zinderen, bij De Vries in Assen en bij de familie Wildeman in Groningen. Op Woessink na zouden alle echtparen bij wie Hofmans zitdagen hield, te gast zijn op een van de Oude Loo-conferenties.
- 17 Hein Mijnsen in een gesprek met de auteur, 02.03.2011.
- 18 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 378.
- 19 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 404, de uitspraak is van de echtgenote van Pieter Sjoerds Gerbrandy; de oud-minister-president was ook zelf niet gecharmeerd van Hofmans.
- 20 Zie o.a. Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 125, typering van De Quay, die Hofmans in zijn dagboek omschreef als: 'de intrigante, hysterica, gevaarlijke vrouw'. Overigens schreef hij haar naam foutief als 'Hofman'.
- 21 Onder anderen Erna Mijnsen, Eudia Pierson en Hein Mijnsen; zie ook Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 216: 'Greet Hofmans had een goed psychologisch inzicht in mensen. Haar kracht lag in empathie, in het vermogen tot het aanvoelen van anderen, in het zich inleven in de persoon van degene die advies en hulp zocht. Zij versterkte of bevestigde dan als het ware wat de hulpvrager dacht of wenste en daarmee ook diens zelfvertrouwen'.
- 22 Gesprek met Eudia Pierson, 12.05.2010.
- 23 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 187.

- 24 Aalders, *Niets was wat het leek*, 428 noot 25, waar geciteerd wordt uit de dagboeken van Jan de Quay en diens gesprekken met Jeanette Geldens, particulier secretaresse van Wilhelmina; op 17.06.1949 staat te lezen: 's avonds Jeanette. Weer lang gepraat vooral over spiritistische seances van de prinses, mej. H. en geloof van Koningin en Prins in deze zaak. Van alle kanten besproken.'
- 25 GA, 1140-inv.nr. 10 – coincidenties, 7; KB, KW79 E236, Archief Kars, map 1, brief Hofmans aan Cor en Leny Kars, 21.04.1949.
- 26 KB, KW79 E236, Archief Kars, map 2, brief Kaiser aan Kars, 04.02.1949: 'Eergisteren telefonisch verzoek uit Soestdijk om te komen. Gisteren gingen we samen, omdat het juist de eerste van drie periodieke dagen van Greet was.'
- 27 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 44.
- 28 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 178, het was goed gezien: prinses Marijke zou later, toen ze Christina heette, een zangopleiding volgen, diverse cd's opnemen en zingen op de uitvaart van zowel haar moeder als haar vader (2004) én bij het huwelijk van haar petekind prins Bernhard jr. (2000).
- 29 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 58: 'Stel juffr. Hofmans op één lijn met een profetes uit het Oude Testament. Ik zou zonder dit niet meer kunnen leven.'; citaat is feitelijk afkomstig uit Daalder, *Drees en Soestdijk*, 27, die het enigszins anders optekende: 'Ik stel juffr. Hofmans op één [lijn?] met een profeet uit het Oude Testament', en: 'Ik zou zonder dit niet meer kunnen leven.'
- 30 Mededeling van Erna Mijnsen in een gesprek met de auteur, 04.04.1997; zie ook Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 175.
- 31 Brouwer, *Parlementaire Geschiedenis*, 63; Van Wijnen, *De prins-gemaal*, 276.
- 32 Mededelingen van Hein Mijnsen en Lot Mijnsen en Tom Etty.
- 33 Privéarchief Mijnsen, brief Juliana aan Erna Mijnsen vanuit St. Anton am Arlberg, 31.12.1951; Hima Kesarcodi was een danseres en vriendin van de Mijnsens.
- 34 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan zijn zoon Dick, 07.08.1952.
- 35 Kaiser zou een aantal boeken van Exler erven, zoals *Cosmologie, de astrologie als levensleer* en *Cosmologie, wetenschappelijke opstellen*, allebei van A.E. Thierens en verschenen in 1912 en 1913. De boeken stonden in de bibliotheek van Kaiser die deels bij zijn dochter Ismay is terechtgekomen en waarin verder nog boeken stonden van Martin Buber, P.C. Boutens, de *Bhagavad Gita* (getuige de opdracht cadeau gekregen van Frans Mijnsen in juni 1952), Gilles Quispel, Gustav Meyrink (*De Golem*) en Dane Rudyan (*Astrologie, aanleg en karakter*).
- 36 Mail Ismay Kaiser, 22.02.2014.
- 37 Scheffer, *Alles doet mee*, passim.
- 38 Kaiser vond Nietzsche geniaal en droeg diens gedicht *Aus hohen Bergen* steevast bij zich, zo schreef hij op 30.10.1958 aan dr. Friedrich Würzbach, president van het Nietzsche Gesellschaft, in München: 'Persönlich habe ich den empfindlichen genialen Menschen [Nietzsche, HvB] immer sehr geschätzt und schon vor vielen Jahren kopierte ich sein Gedicht "Aus hohen Bergen" um es immer bei mir zu tragen, eben weil diese Erfahrung mir so nahe liegt in meinem eigenen einsamen Gang.'
- 39 Scheffer, *Alles doet mee*, 184.
- 40 Scheffer, *Alles doet mee*, 157-158.
- 41 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Bonde Jensen, 24.07.1956.
- 42 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 24.
- 43 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Wilhelmina, 06.08.1949.
- 44 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan directie van de N.V. Stoomvaart Maatschappij "Nederland", 20.04.1948.
- 45 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan niet nader gespecificeerde vrienden, 21.04.1948.
- 46 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan huisarts, 08.05.1948.
- 47 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan De Hart, een oud-collega van SMN, 07.02.1949.

DEEL I - EEN GOED KONINKLIJK INITIATIEF

- 48 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan 'beste welgezinde', 04.02.1949; zie ook brief Kaiser aan De Hart, een oud-collega van SMN, 07.02.1949.
- 49 Archief Stichting Open Veld Werk; brief Kaiser aan De Hart, een oud-collega van SMN, 07.02.1949.
- 50 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan 'beste welgezinde', 04.02.1949.
- 51 Archief Stichting Open Veld Werk, citaten afkomstig uit twee brieven van Kaiser aan respectievelijk 'beste welgezinde' en De Hart, een oud-collega van SMN, 04.02.1949 en 07.02.1949.
- 52 Archief Stichting Open Veld Werk, in een brief van Juliana aan Kaiser, 26.02.1952 wenst zij hem een goed jaar toe en schrijft vervolgens: 'moge de sport, om over kinderziektes heen te komen de sport van dit Olympische jaar worden, en vele kampioenen en bollebozen opleveren! Nu zal ik maar eens ophouden met mijn malle wensen, want U begrijpt wel hoe ik het meen.' Ze tekent met 'Uwe Juliana'.
- 53 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Rita Pennink aan Kaiser, 22.06.1949.
- 54 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Rita Pennink aan Kaiser, 27.10.1949.
- 55 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Erna Mijnsen aan Kaiser, ongedateerd.
- 56 Archief Mijnsen, brief Erna Mijnsen aan haar kinderen, 26.11.1957.
- 57 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Mees, 25.10.1950; Mees is uitgenodigd voor de lezing op 02.11.1950; De bijeenkomsten waren in principe maandelijks, echter niet in september en oktober 1950, zie: Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Bosman, 28.09.1950.
- 58 Archief Stichting Open Veld Werk, correspondentie van Kaiser met Bennett, april 1950.
- 59 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Rita Pennink, 24.07.1950.
- 60 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Jan Leene van het Rozenkruisersgenootschap in Haarlem, 16.06.1946.
- 61 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Nic Perk, 08.10.1950.
- 62 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Nic Perk, 25.08.1950, waarin letterlijk staat: 'In plaats van door het Woord tot den Meester (Geliefde) te komen, komen wij door den Meester pas echt tot het Woord.'
- 63 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan 'Geunieerde Loges van Theosophen' afdeling Den Haag, 04.01.1949.
- 64 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Nic Perk, 25.08.1950.
- 65 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Nico Sikkels, 28.08.1945: 'ik behoort niet tot een partij. Volgens mij is het evident, dat een partij nooit het geheel kan dienen. Elke partij begaat de (philosophisch natuurlijke) arrogantie van zich te identificeren met de kern, het ware van "het" volk.'
- 66 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Kurt Franck uit Salmünster, 10.02.1957: 'Der Russische Kommunismus [sei] ja gar kein Kommunismus, sondern allgemeine Sklaverei [...] Es existiert darin gar keine Freiheit, nur Willkür; gar keine Menschenliebe nur Machtslüsternheit'.
- 67 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Hoyack, 14.11.1951.
- 68 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan de Stichting Vrienden van de Oecumenische Raad van Kerken in Nederland, 28.06.1950.
- 69 Archief Stichting Open Veld Werk, brieven 'Jan' aan Kaiser, 23.10.1948 en 15.02.1949.
- 70 Archief Stichting Open Veld Werk, brief 'Herman' aan Kaiser, 27.06.1953.
- 71 Archief Stichting Open Veld Werk, brief van 'Jan' aan Kaiser, 20.08.1950 en brieven van Kaiser aan 'Jan', 24.08.1950; 04.01.1951 en 10.04.1951.
- 72 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Polderman aan Kaiser, 12.12.1951.
- 73 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Polderman, 15.12.1951; Polderman zou in 1952 en 1953 twee keer de conferenties op het Oude Loo bijwonen.
- 74 Archief Stichting Open Veld Werk, brief 'Frits' (Hofmans?) aan Kaiser, 17.03.1950.
- 75 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Stelloo aan Kaiser, 26.03.1957.
- 76 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Stelloo, 27.03.1957.

- 77 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan mw. Harmsen, 22.02.1952: 'Job beschouw ik als een van de waardevolste boeken van het Oude Testament.'
- 78 KB, KW79 E236, Archief Kars, map 2, brief Kaiser aan Cor Kars, 22.03.1951, waarin hij schrijft dat ze elkaar al dertig jaar kennen en waarin hij zich zeer positief uitspreekt over hun jarenlange vriendschap.

Hoofdstuk 3

- 1 Archief B. de Vries, Den Haag, handgeschreven notitie, vermoedelijk van de hand van Koos de Vries zelf, met als aanhef 'Het logboek van het Oude Loo en van het Open Veld'.
- 2 Wilhelmina, *Eenzaam maar niet alleen*, 441-442.
- 3 Zie voor een uitgebreide analyse van prinses Wilhelmina in deze periode: Van Bree, 'Een religieuze 'aanraking' in de winter van 1949', in Mirjam de Baar et al, *Biografie & religie*, 130-147.
- 4 Alle boeken en brochures van Wilhelmina zijn uitgegeven door W. Ten Have N.V., Amsterdam.
- 5 *Vrede door Recht*, officieel orgaan van de Internationale Christelijke Vredesbeweging afdeling Nederland. Eerste jaargang, nummer 1, december 1951-maart 1952.
- 6 De Beaufort, *Wilhelmina 1880-1962*, 263.
- 7 Wilhelmina, *Eenzaam maar niet alleen*, 445.
- 8 Wilhelmina, *Eenzaam maar niet alleen*, 320.
- 9 Wilhelmina, *Eenzaam maar niet alleen*, 225.
- 10 Wilhelmina, *Eenzaam maar niet alleen*, 81.
- 11 *Verbondenheid*, 1962, 9: 'Er bestaat ontegenzeggelijk een wisselwerking tussen doen en geloof; daden sterken het geloof en het geloof sterkt daden. *Daarom moeten onze daden en woorden ingesteld zijn op ons geloofsleven. Wij moeten onze band met Christus en Zijn liefde in ons doen en laten tonen en leven uit de eenvoud van een Hem toegewijd hart.*' [cursivering in de oorspronkelijke tekst].
- 12 Booy, *Het is stil op het Loo*, 187.
- 13 Wilhelmina, *Eenzaam maar niet alleen*, 94.
- 14 Wilhelmina, *Eenzaam maar niet alleen*, 156.
- 15 Wilhelmina, *De Grote Onbekende*, 3-4.
- 16 Wilhelmina, *Adventsboodschap*, 1950, 7; zie ook Wilhelmina, *Eenzaam maar niet alleen*, 404: 'Wij staan op een keerpunt in de geschiedenis der mensheid. [...] Zien wij niet in de om ons ontspruitende belangstelling voor een vernieuwing van het leven van enkeling en samenleving, in de geest van Christus, reeds een voorteken van die nieuwe werkelijkheid?'
- 17 Wilhelmina, *Het besef van universele gemeenschap*, 3-4 en 8.
- 18 *De koningin sprak*, 13 en 61.
- 19 Zie ook Schaap, *Het recht om te waarschuwen*, passim.
- 20 Fasseur, *Wilhelmina, krijgshaftig in een vormeloze jas*, 543.
- 21 Fasseur, *Wilhelmina, krijgshaftig in een vormeloze jas*, 543.
- 22 De brieven zaten in de nagelaten papieren van Wim Kaiser en zijn inmiddels opgenomen in het Archief Stichting Open Veld Werk.
- 23 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Wilhelmina aan Kaiser, 03.06.1949.
- 24 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Wilhelmina aan Kaiser, 24.05.1949.
- 25 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Wilhelmina aan Kaiser, Soestdijk, 04.08.1949: 'Gaarne verneem ik van U of van doorgeefster het antwoord.'
- 26 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Wilhelmina aan Kaiser, 19.09.1949.
- 27 De meeste biografieën over Wilhelmina vermelden wel de religieuze opvattingen van de prinses, maar vrijwel nergens wordt haar contact met Greet Hofmans beschreven; zie o.a. Felderhof & Middelhoff, *Temidden van haar volk*, 252 en 254; Thijs Booy, *Het is stil op het Loo*, 85; De Beaufort, *Wilhelmina 1880-1962*, 263 en 265.

- 28 Fasseur, *Wilhelmina, krijgshaftig in een vormeloze jas*, 562.
- 29 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 176; Fasseur trekt die conclusies onder meer uit de zinsnede van Wilhelmina in een brief aan Juliana van 06.01.1949 waarin zij stelt op dat moment wel even zonder Hofmans te kunnen; die zin ('Ofschoon ik gaarne nog eens met Mej. Hofmans zoude spreken, kan ik wel zonder haar verder op 't ogenblik') kan evengoed andersom worden uitgelegd, nl. dat ze inmiddels voldoende kracht heeft geput uit de contacten met doorgeefster dat ze een tijdje vooruit kan. Bovendien trekt Fasseur geen conclusies uit het feit dat Wilhelmina haar dochter nergens waarschuwt voor een te dominante rol van Hofmans in haar leven.
- 30 Archief Stichting Open Veld Werk, blocnotekrabbel Wilhelmina aan Kaiser, 10.08.1949.
- 31 Archief Stichting Open Veld Werk, blocnotekrabbel Wilhelmina aan Kaiser, 19.09.1949.
- 32 Archief Stichting Open Veld Werk, map Prinses Wilhelmina, brieven 07/09.09.1949.
- 33 Archief Stichting Open Veld Werk/Archief Kaiser, losse brieven in map Pinksterboodschap 1949.
- 34 Archief Stichting Open Veld Werk, blocnotekrabbel Wilhelmina, Paleis Voorhout, 06.10.1949.
- 35 Visser 't Hooft, *Memoires*, 315-317, roemde Wilhelmina als zeer betrokken bij de oecumene. Zij schreef diverse brieven aan hem en de Wereldraad van Kerken. Daarin stond onder meer het volgende: 'Na mijn troonsafstand heb ik het als mijn plicht gezien, Christus op universele wijze te dienen en de mensen in de gehele wereld uit hun verdeeldheid de weg te wijzen naar de eenheid in Christus.' Ook was zij de mening toegedaan dat 'de kerk verdeelt, het Evangelie verenigt'. Zij vond het met het haar kenmerkende ongeduld – aldus Visser 't Hooft in zijn herinneringen – schandalig dat de christenen verdeeld waren en wilde een universele Kerk op aarde.
- 36 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Wilhelmina aan Kaiser, 05.08.1949.
- 37 Archief Stichting Open Veld Werk, blocnotekrabbel Wilhelmina aan Kaiser, 19.08.1949: 'Philips was zondag steeds aan het woord. Hij had zich geheel voorbereid op een uiteenzetting van Moral Rearmament zoals deze beweging *nu* is, en heeft mij veel gegevens achtergelaten [...]. Hij staat op het standpunt van de *onmisbaarheid* van de *toepassing* in de praktijk van bovengenoemde beginselen in zijn industrie. Sterker overtuiging is niet denkbaar!'
- 38 Archief Stichting Open Veld Werk, beschouwing Kaiser over Morele Herbewapening, 04.09.1949; vergelijk deze opvatting met het citaat uit Wilhelmina, *Eenzaam maar niet alleen*, 225, waarin Wilhelmina schrijft dat het christendom geen 'gewone' godsdienst is, geen ideologie. Jaren later zou Kaiser aan dr. Van der Ley in soortgelijke bewoordingen over Caux schrijven: 'Moderne morele herbewapening, de Caux-beweging van Frank Buchmann kan in ernst slechts gezien worden als een poging om het Evangelie opnieuw en anders te verraden, namelijk door het als "ideologie" in dienst van liberaal kapitalisme te mobiliseren in verweer tegen communistische en dergelijke ideologieën. Buchmann heeft deze fundamentele blasphemie zelf uitgesproken. Het typerende van deze en verwante mobilisaties is dat zij (vgl. bijv. "de derde Weg") behept zijn met de euvels van beide andere wegen, en dit zelf niet beseffen.' Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Van der Ley, 11.02.1955.
- 39 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Wilhelmina, 08.10.1949.
- 40 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Wilhelmina, 12.10.1949.
- 41 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Wilhelmina aan Kaiser, 24.04.1950.
- 42 Veenendaal & Kelder, *ZKH*, 98: 'Vanaf de zomer van 1950 ontwikkelt zich een hechtere band tussen Wilhelmina en Van Maasdijk. Hij redigeert soms haar toespraken, bespreekt met haar de politiek en maakt zijn opwachting wanneer dat gewenst is.' Ook Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 137, meldt dat Van Maasdijk 'soms de Engelstalige tekst van haar religieuze boodschappen en bespiegelingen' verzorgde.
- 43 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Wilhelmina aan Kaiser, 09.10.1950.
- 44 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Wilhelmina, 15.10.1950.

- 45 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Wilhelmina aan Kaiser, 13.12.1950.
- 46 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan De Beaufort, 12.10.1951.
- 47 Archief Stichting Open Veld Werk, map losse brieven.
- 48 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 337.
- 49 Dit blijkt onder meer uit mondelinge informatie aan auteur door de familie Mijnsen: Niet lang nadat Wilhelmina op 28 november 1962 was overleden, werd bij Greet Hofmans een pakje bezorgd in opdracht van wijlen de prinses. Alleen de gulle geefster en de ontvangster hebben geweten wat daarin zat. Blijkbaar wilde Wilhelmina nog een laatste gebaar maken richting de vrouw die zij hoog was blijven achten; ook mevrouw Bijl merkte in een gesprek met auteur op dat Hofmans en Wilhelmina regelmatig samen in de tuinen van Paleis Het Loo wandelden en dan urenlang gesprekken voerden.
- 50 Fasseur, *Wilhelmina, krijgshaftig in een vormeloze jas*, 557.
- 51 Fasseur, *Wilhelmina, krijgshaftig in een vormeloze jas*, 558: 'Misschien zorgde ook de nog te bespreken affaire-Greet Hofmans voor enig uitstel.'

Hoofdstuk 4

- 1 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 187.
- 2 Prins, *Huis Molecaten*, 110.
- 3 Prins, *Huis Molecaten*, 110.
- 4 'Nationalistische jongerenorganisatie opgericht in 1927; voortgekomen uit de in 1925 opgerichte Jongeren Bond tegen Eenzijdige Ontwapening; stelde onafhankelijk te zijn van iedere politieke en godsdienstige overtuiging; voelde zich zeer verbonden met het vorstenhuis en met defensieaangelegenheden, maakte propaganda voor militaire luchtvaart en Koninklijke Marine; zette zich af tegen jongerenorganisaties als AJC en NBAS; vooral aanhang in de provincies Gelderland en Overijssel; nadat de afdeling Den Haag van het NJV een belangrijke rol had gespeeld bij het organiseren van een aanhanglijksmanifestatie aan het Oranjestad op 29 juni 1940, de verjaardag van Prins Bernhard, werd het NJV in de loop van 1940 door de Duitse bezetter verboden; na de bevrijding werd het NJV weer actief en bleef dit tot 1952; het NJV werd officieel ontbonden in 1953.'; bron IISG, Amsterdam, <http://www.iisg.nl/archives/en/files/n/ARCH02562.php>
- 5 GA 1140-inv.nr. 11 – reizen en evenementen, 9.
- 6 Prins, *Huis Molecaten*, 110.
- 7 Zie o.a. het dagboek van A.A. van Heeckeren van Molecaten – Groeninx van Zoelen, GA, 0519 Huis Molecaten, nr. 312 en ook Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 135-142.
- 8 Prins, *Huis Molecaten*, 118.
- 9 GA 1140-inv.nr. 13, chronologisch overzicht, 9.
- 10 GA 1140-49, register – privéarchief, voorgeschiedenis, 3.
- 11 GA 1140-inv.nr. 10 – coincidenties, 3.
- 12 GA 1140-inv.nr. 13, chronologisch overzicht, 14.
- 13 GA 1140-49, register – privéarchief, voorgeschiedenis, 7.
- 14 GA 1140-inv.nr. 10 – coincidenties, 5.
- 15 GA 1140-inv.nr. 10 – coincidenties, 6 en 1140-inv.nr. 13, chronologisch overzicht, 15.
- 16 De citaten zijn afkomstig van onder meer Hans van Loon, Loukie en Charles de Vaere en Hein Mijnsen. Zij vellen daarmee een totaal ander oordeel dan Fasseur, die in *Juliana & Bernhard* negatief over Walraven van Heeckeren schrijft en hem als particulier secretaris 'ongeschied' noemde, Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 188.
- 17 GA 1140-inv.nr. 13, chronologisch overzicht, 13.
- 18 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 200.
- 19 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 201; als onderbouwing wordt een citaat gegeven uit een brief van Rita aan Juliana, 26.07.1950, waarin zij schrijft: 'Wat hebben Greet, jij en ik

- toch een innige band, al foeteren we elkaar wel eens uit! Dikke zoenen.' Een innige band lijkt toch wat anders dan een leiband...
- 20 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Rita Pennink aan Kaiser, ongedateerd (maar vermoedelijk rond 20.07.1950 geschreven, want ze laat weten op 08.08.1950 weer op Soestdijk te zijn en ze kreeg op 24.07.1950 antwoord van Kaiser).
 - 21 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 144 ('omdat Rita begin 1951 haar functie neerlegde') en 187 ('Toen zij in februari 1951 vertrok'). Opvallend is wel dat Bep Pierson zich kwaad maakte over het ontslag van Rita. Zij zag het als een opstapje naar het verwijderen van Greet Hofmans van het paleis – en dat was dus goed gezien. Gehoopt werd door Bep en de anderen dat Juliana zich, met steun van Hofmans, als 'Vredeskoningin' zou ontpoppen, Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 217-218.
 - 22 Privéarchief De Vaere, Zeist, brief Wilhelmina aan Rita Pennink, 06.03.1950.
 - 23 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 201; ook voor de bewering op dezelfde pagina dat Walraven van Heeckeren 'zich in het verleden nogal laatdunkend over zijn latere echtgenote had uitgelaten', ontbreekt het bewijs.
 - 24 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 201, schrijft dat Hofmans en de koningin optraden als getuigen en suggereert daarmee dat zij de huwelijksakte mee hebben ondertekend en dus meer waren dan gewone gasten. Andere bronnen melden echter dat Walravens broer Eric en Bob Pierson als getuigen optraden: *Juliana Regina* 1951, 27 en *Juliana Regina* 1948-1953, 123. Dat laatste blijkt te kloppen. Naast Bob Pierson en Eric van Heeckeren zetten ook Habbo Paul Hans Nitschman (broer van Rita) en Johann Gerhard van Maasdijk hun handtekening onder de huwelijksacte. Archief gemeente Buren, burgerlijke stand, acte opgemaakt in Zoelen op 10 maart 1951.
 - 25 GA, 1140-inv.nr. 10 – coincidenties, 6.
 - 26 Volgens een anoniem verslag in het Archief B. de Vries, 2/3, lag aan het conflict mede ten grondslag dat doorgeefster Hofmans (DG) zich niet voor Bernhards karretje wilde laten spannen: 'Aan DG deed de Prins verschillende beloftes indien zij bereid zou zijn hem te steunen bij verschillende acties welke hij wilde ondernemen, welke echter niet de instemming hadden van de Koningin. Hij ging hierbij zelfs zover DG ronduit te vragen te trachten de koningin hieromtrent van mening te doen veranderen. Nadat DG dit weigerde ontstond tussen haar en de Prins een grote spanning. Intussen was ook een conflictsituatie ontstaan tussen de Prins en W.J.K., die hem ronduit zijn oordeel had gegeven omtrent verschillende gedragingen. W.J.K. verbrak de vriendschapsbanden.' W.J.K. moet gelezen worden als J.W.K., de initialen van Kaiser.
 - 27 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 186.
 - 28 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 196.
 - 29 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 197.
 - 30 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 200.
 - 31 Privéarchief Pierson, paginanummerloos reisverslag van Bep Pierson.
 - 32 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 198. In het boek wordt uitermate negatief over Gerrie van Maasdijk geoordeeld. Fasseur omschrijft hem als 'paard van Troje' en 'scheurmaker'. De kinderen van Gerrie van Maasdijk klaagden daarop Fasseur aan wegens smaad, maar in maart 2011 oordeelde een rechtbank in Amsterdam dat de auteur niets te verwijten viel omdat zijn visie met voldoende archiefmateriaal was onderbouwd.
 - 33 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 199.
 - 34 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 200.
 - 35 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 212; de bewijsvoering dat Juliana die eerdere relaties 'als vanzelfsprekend' zou hebben aanvaard, is weinig overtuigend.
 - 36 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 219.

Hoofdstuk 5

- 1 Archief Stichting Open Veld Werk, inventarisatie archief van Walraven van Heeckeren van Molecaten, 1, gele ordner inv.nr. 2 ‘Corresp. met de koningin en Barbara Waylen, wiens boekje de aanzet was voor ‘t Oude Loo’.
- 2 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 227.
- 3 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Bep Pierson, 18.05.1951; elders beschreef Kaiser zijn opdracht als volgt: ‘Een paar weken geleden werd me na een initiatief van de Koningin opgedragen m’n vrije gooi te doen wat betreft de uitvoering van haar “idee” Nederlanders en buitenlanders uit te nodigen om zich uit te spreken ten aanzien van een door een klein aantal mensen hier beleden waarheid: “God Grondlegger der wereld en dus onoverwinnelijk. Het oorlogsgevaar kan door niets worden tegengegaan dan door oriëntering hierin.” [...] Niets wordt georganiseerd, alles blijft berusten op zelfontstijging in plaats van zelfglorifiering.’ Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan G.H. Mees, 18.06.1951.
- 4 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Carola gravin van Rechteren Limpurg aan Bep Pierson, 25.05. 1951.
- 5 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde brief Bep Pierson aan Carola van Rechteren Limpurg, geschreven eind mei/begin juni 1951.
- 6 Archief Stichting Open Veld Werk, brief van Van Dijk, 12.06.1952.
- 7 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Van Maasdijk, 24.05.1951; zie ook: inventarisatie archief van Walraven van Heeckeren van Molecaten, p.2, ordner 2 map L.M.: ‘Mei-Juni ’51: Corresp. JWK met mr. dr. I.G. van Maasdijk – gevraagd als voorbereider’.
- 8 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Van Maasdijk aan Kaiser, 07.06.1951; daarin schrijft hij tot zijn besluit te zijn gekomen na onder meer een ‘diep aangrijpende bespreking met Prinses W. [...] en door onthutsende (zeer goed bedoelde) brief van de gastvrouw die mij noodde en zo graag erbij had op 12 juni’.
- 9 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Van Maasdijk aan Kaiser, 13.06.1951.
- 10 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 231.
- 11 Archief Stichting Open Veld Werk, toespraak Bep Pierson, 12.06.1951.
- 12 Archief Stichting Open Veld Werk, toespraak Kaiser, 12.06.1951, cursivering in de tekst als onderstreping.
- 13 De informatie over de geschiedenis van het Oude Loo komt, tenzij anders vermeld, uit Van der Laan *Het jachtslot Het Loo te Apeldoorn* en de Winkler Prins Encyclopedie Koninklijk Huis 2005.
- 14 Wilhelmina, *Eenzaam maar niet alleen*, 119.
- 15 Wilhelmina, *Eenzaam maar niet alleen*, 119.
- 16 Van der Laan, *Het jachtslot Het Loo te Apeldoorn*, 28.
- 17 Archief Stichting Open Veld Werk, openingswoord Bep Pierson, 25.05.1956.
- 18 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan G.H. Mees, 18.06.1951.
- 19 De kinderen van Frans en Erna Mijnssen maakten in gesprekken met de auteur duidelijk dat hun ouders altijd alles samen deden.
- 20 Schenk & van Herk, *Juliana*, 59.
- 21 Schenk & van Herk, *Juliana*, 60, cursivering in de oorspronkelijke tekst.
- 22 Beschrijving onder meer gebaseerd op <http://boyinra.nl/>, opgeslagen op 15.01.2015.
- 23 Schenk & van Herk, *Juliana*, 73.
- 24 Schenk & van Herk, *Juliana*, 73 en 77.
- 25 Wttewaal van Stoetwegen *De freule vertelt*, 36-37.
- 26 Opmerkelijk genoeg wordt in de geschiedschrijving van de NCSV, Van den Berg, *De Nederlandse Christen-Studenten Vereniging 1896-1985*, niets gezegd over Juliana’s aanwezigheid bij de bijeenkomsten.
- 27 Schenk & van Herk, *Juliana*, 134.

DEEL II - JOBSTIJDINGEN

- 28 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 95.
- 29 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 254.
- 30 *Juliana Regina 1948-1953* 1953, 62.
- 31 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Juliana, 26.12.1949.
- 32 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Juliana, 26.12.1949.
- 33 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Juliana, 31.08.1949.
- 34 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Juliana, 26.12.1949.
- 35 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Juliana, 30.12.1949.
- 36 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Juliana, 31.08.1949.
- 37 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Juliana aan Kaiser, 01.12.1950.
- 38 Van Nieuwenhuizen *Juliana – maatschappelijk werkster met een kroon*, 43; zie ook Withuis, *Juliana's vergeten oorlog*, passim.
- 39 Interview met Hein Mijnsen, 02.02.2011.
- 40 Brief Juliana aan haar vriendinnen, 1948, onder meer geciteerd in artikel 'De koppige koningin' van Fred. J. Lammers in *Trouw* 29.04.1999, <http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/archief/article/detail/2554035/1999/04/30/De-koppige-koningin.dhtml>

Deel II

Hoofdstuk 6

- 1 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Frans Mijnsen, 24.06.1951.
- 2 Onduidelijk of het hierbij gaat om longarts Willem Bronkhorst (1888-1960) of om predikant en kerkhistoricus Alexander Johannes Bronkhorst (1914-1994); de laatste lijkt het meest voor de hand te liggen, maar hij was in 1951 nog geen hoogleraar, dat werd hij pas in 1954.
- 3 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Frans Mijnsen, 24.06.1951.
- 4 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Frans Mijnsen, 24.06.1951.
- 5 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan de andere voorbereiders, 29.06.1951.
- 6 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan de voorbereiders, ca.10.07.1951.
- 7 Weenink, *Vrouw achter de troon*, 268 en 418 noot 94.
- 8 Archief Stichting Open Veld Werk, brief De Graaff, 06.07.1951.
- 9 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Bep Pierson aan Bernhard, 26.06.1951.
- 10 Archief Stichting Open Veld Werk, brief De Graaff aan Bep Pierson, 11.07.1951.
- 11 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan de voorbereiders, ca.10.07.1951.
- 12 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Gijmink, 06.07.1951.
- 13 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Bep Pierson, 04.07.1951.
- 14 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Wijnmalen, 23.07.1951.
- 15 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Ortega y Gasset aan Van Dijk, 27.07.1951.
- 16 Weenink, *Vrouw achter de troon*, 328.
- 17 BHIC, Archief De Quay, inv.nr. 35, dagboek Jan de Quay, 29.07.1951: 'Verder met Jeanette Geldens en Bogaartz [een pater die overigens niet op de deelnemerslijst te vinden is] met moeilijk geval van die dwaze bijeenkomst op Loo, alwaar HM met Mej Hofman [sic] seances geeft. [...] Vanavond Gabriel Smit + ega over zelfde zaak. Met zijn zessen toch veel gelachen'.
- 18 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Wijnmalen, 23.07.1951: 'Wij hebben goede hoop, dat wij U de tweede periode (31 Juli, 1 en 2 Aug.) toch hier zullen zien. Mej. H. is dan alleen Dinsdag tot het diner aanwezig.'
- 19 Hun aanwezigheid kan onder meer worden afgeleid uit de aanhef van diverse voordrachten: 'Your majesty, your royal highness, ladies and gentlemen'. Andere bronnen bevestigen dat Wilhelmina regelmatig aanschoof bij de lezingen.
- 20 Zie voor een letterlijke weergave van de lezing van Juliana bijlage 4.

- 21 Archief Stichting Open Veld Werk, Bep Pierson, openingswoorden, 21.07.1951.
- 22 Archief Stichting Open Veld Werk, los vel met indeling en voorschriften.
- 23 Zie voor een letterlijke weergave van de lezing van Juliana bijlage 3.
- 24 Philip Metman (1892-1967) schreef onder meer *Mythos und Schicksal* (1936), *The problem of essence and form in Christianity* (1946) en *Some reflections on the meaning of illness* (1954).
- 25 Tot aanhangers van het personalisme behoorden onder meer ook Philip Kohnstamm, Willem Banning en Hendrik Brugmans, die werden uitgenodigd voor het Oude Loo maar daar niet zouden komen. Zie o.a. Meijer *Jan de Quay*, 138 en <http://nl.wikipedia.org/wiki/Personalisme> en http://nl.wikipedia.org/wiki/Denis_de_Rougemont gelezen op 29.08.2014.
- 26 Archief Stichting Open Veld Werk, map Intriges, laster en verdachtmaking – los blad met onder kopje *Nederlandse vraagstukken* het één pagina grote artikel *Het Hof en Mej. Hofmans (Een persoonlijke ervaring)*.
- 27 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan W.A. Dolleman, 13.11.1951.
- 28 Archief Stichting Open Veld Werk, notitie W.A. Dolleman uit Santpoort, alle hiernavolgende citaten zijn afkomstig uit deze evaluatie.
- 29 Archief Stichting Open Veld Werk, notitie W.A. Dolleman uit Santpoort, p.8; zie ook Archief Stichting Open Veld, brief Kaiser aan Livinus Selleger, 20.10.1952: 'Hierbij een exemplaar van de korte speech welke H.M. de Koningin hield op de eerste Bijeenkomst O.L. Wij hadden toen gevraagd of al het personeel, dat er een uurtje tussenuit kon, aanwezig mocht zijn. En het was wel een goed moment toen het zaaltje volstroomde met zoveel mensen, dat ze er nauwelijks in konden staan.'
- 30 Archief Stichting Open Veld Werk, notitie W.A. Dolleman uit Santpoort, p.8/9, ook de navolgende citaten komen uit deze evaluatie.
- 31 Archief Stichting Open Veld Werk, notitie W.A. Dolleman uit Santpoort, p.18.
- 32 Archief Stichting Open Veld Werk, 'B.' (Bep Pierson) schrijft op 17.09.1951 aan Frans Mijnsen over het verslag: 'Heb je ooit zoiets treurigs gezien? Dit stuurde Ds. Ter Haar Romeny me, die me aanbood om een reactie te geven van enkele deelnemers op het gebodene!!! Ik geloof dat hieraan ook nog Sjollema en Mej. Pont meewerkten'. De andere twee auteurs van het stuk waren S.J. Sjollema en W.G. Woltjer-Fabriek.
- 33 Archief Stichting Open Veld Werk, losse notitie (wat cursief staat, was in oorspronkelijke tekst onderstreept).
- 34 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Frans Mijnsen, 05.08.1951.
- 35 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Frans Mijnsen, 11.08.1951.
- 36 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Bep Pierson, 09.08.1951.
- 37 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Wilhelmina, 22.07.1951.
- 38 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Frans Mijnsen, 11.08.1951.

Hoofdstuk 7

- 1 Archief Stichting Open Veld Werk, folder van World Congress of Faiths betreffende congres van 18-21 juli 1952 in Cambridge, bij organisatie zijn betrokken baron Erik Palmstierna, professor Sir S. Radhakrishnan en H.N. Spalding, Esq.
- 2 B. Waylen (ed.), *Creators of the modern spirit*, 64-66.
- 3 S. Radhakrishnan, *The Hindu view of life*, 16: 'It is an unfortunate legacy of the course which Christian theology has followed in Europe that faith has come to connote a mechanical adherence to authority. If we take faith in the proper sense of truth or spiritual conviction, religion is faith or intuition.'
- 4 Archief Stichting Open Veld Werk, brief J.W.R. Thompson aan J.L. Pierson, 04.07.1951.
- 5 Tot de organisatie behoorde K.D.D. Henderson (aanwezig op de Oude Loo-conferentie van mei 1956); Kaiser werd op het bestaan ervan geattendeerd door miss Anna-Greta

- Vilén (Archief Stichting Open Veld Werk, brief Vilén, 28.02.1955), die haar naam had doorgekegen van een van de inleiders, Palmstierna. Vilén werkte voor de Union en zou in 1955 en 1956 twee keer naar Apeldoorn komen.
- 6 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Bep Pierson aan Waylen, 08.10.1951.
 - 7 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 31; hij schrijft dat Stikker aan de nota 'aanstoot' nam, dat vind ik een nogal zware term voor een vrij zakelijke opsomming, waarin ook ruimte wordt gelaten voor een mogelijke, toekomstige ontmoeting van koningin Juliana met de filosoof-diplomaat Radhakrishnan.
 - 8 Nota 13 september 1951, Archief AOK/AZ/KMP, inv.nr.357. in het Nationaal Archief, 2.03.01.
 - 9 Archief Stichting Open Veld Werk, op omslag een lijst met namen van sprekers voor de tweede bijeenkomst.
 - 10 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Bep Pierson aan Waylen, 08.10.1951; zie ook: Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Spalding, 05.03.1952: 'You will understand that we would have been so happy to have Prof. Radakrishnan as a speaker at the Old Loo, but the fact that these Meetings are held in Palace grounds and that H.M. the Queen personally attends several addresses and interchanges of views, excludes the presence of all foreign politicians.'
 - 11 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Van der Meulen, 17.02.1956; ook in 1954 was nog geprobeerd Radhakrishnan naar Apeldoorn te halen, maar ook dat mislukte, zoals Kaiser aan Hans Roser liet weten: 'S.Exc. Prof. Radakrishnan hat abgesagt für August, weil er sich nicht freimachen kann. Auch das ist sehr bedauerlich.' Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Roser, 31.03.1954.
 - 12 Dit is een nuancering van het standpunt van Fasseur, die in *Juliana & Bernhard*, 188, over Walraven van Heeckeren schrijft dat die 'bitter weinig begrip' toonde voor 'de constitutionele positie van de koningin in het Nederlandse staatsrecht'.

Hoofdstuk 8

- 1 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Bep Pierson aan Eleanor Roosevelt, 29.08.1951. Op een losse notitie staat bij de naam Walter Schubart 'is onbereikbaar of gestorven'. Dat laatste klopt: de Letse hoogleraar is in 1941 gedeporteerd naar Siberië en sindsdien verdwenen en dus vermoedelijk in gevangenschap gestorven. Hij was niet de enige: ook P.D. Ouspensky stond op de lijst met beoogd sprekers, maar werd later doorgestreept 'vanwege overleden'. Blijkbaar had Greet Hofmans dat niet van boven doorgekegen...
- 2 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Bep Pierson aan Eleanor Roosevelt, 29.08.1951.
- 3 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser 18.10.1951.
- 4 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Bep Pierson aan prins Bernhard, 29.08.1951.
- 5 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Bep Pierson aan prins Bernhard, 31.10.1951.
- 6 Archief Stichting Open Veld Werk, losse notitie Kaiser.
- 7 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 27-28.
- 8 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde brief Drees aan Bep Pierson, november 1951.
- 9 De Joodse natuurkundige, pedagoog, theoloog en filosoof Philip Kohnstamm (1875-1951) was in 1917, op 42-jarige leeftijd lidmaat van de Nederlandse Hervormde Kerk geworden – dit met name vanwege zijn grote belangstelling voor het Nieuwe Testament. Zijn 'bijbels personalisme' betekende dat hij via Jezus een persoonlijk contact zocht met God; Kohnstamm stond open voor andere kerkelijke gezindten – zie: Harryvan & Van der Harst *Max Kohnstamm*, 20-21 en 33; zie ook verdediging van de kerk door Kohnstamm in Van den Berg *De Nederlandse Christen-Studenten Vereniging*, 93.
- 10 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kohnstamm aan Bep Pierson, 30.10.1951.
- 11 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Bep Pierson aan Kohnstamm, 02.11.1951.

- 12 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde brief Kohnstamm aan Bep Pierson, vermoedelijk rond 09.11.1951.
- 13 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde brief Bep Pierson aan Kohnstamm, na 09.11.1951.
- 14 Archief Stichting Open Veld Werk, lezing Hartner, *Humanism and progress*.
- 15 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Aurelia van Riemsdijk, 27.11.1951. Zie ook ongedateerde brief van Kaiser aan Wilhelmina, vermoedelijk ook eind 1951: 'Het gehalte der "kritiek" is U onder anderen uit de vragen welke de zo ernstige en eerlijke Dr. Jaarsma te beantwoorden kreeg, wel gedemonstreerd. [...] Dr. Jaarsma's moedige belijding van de technische ontaardheid der geneeskunde was wel het eenvoudigst en krachtigst. En moedig ontmaskerde hij de aanmatiging dergenen die andere beletten willen wat zij zelf niet kunnen.'
- 16 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 31.
- 17 Onuitgegeven inventarisatie archief van Walraven van Heeckeren van Molecaten, p.2, ordner 2 map R., 'Daar kwam het tot een scherpe confrontatie tussen J.W.K. en mrs. R., die resoluties e.d. verwachtte, die ze dan mee kon nemen naar Parijs waar, alwaar zij als gedelegeerde voor de USA was aangewezen'.
- 18 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde brief Kaiser aan Wilhelmina. Op 25.11.1951 bedankt L. de Beaufort namens Wilhelmina voor de brief.
- 19 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Waylen aan Kaiser, 26.12.1951.
- 20 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Eleanor Roosevelt aan Kaiser, 24.11.1951.
- 21 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Eleanor Roosevelt aan Kaiser, 24.11.1951 met daaronder de opmerkingen van Kaiser.
- 22 Archief Stichting Open Veld Werk, losse notitie d.d. 23.11.1951; de doorgeving luidde: 'Mevr. R. zou niet weten, hoe haar moeizaam opgebouwde visie te herleiden naar de Ene onontkoombare Oplossing. Want de voor haar uitgehakte Weg is natuurlijk in samenvoeging met de aan zijden draad hangende wereldse zekerheid niet zo een, twee, drie zichtbaar, en gegeven als zichtbaar. Zij zal dus moeten beginnen met de mensheid niet te zien door haar Amerikaanse objectiviteit, en vreemd genoeg, voor haar *niet steekhoudend* tegenover de doorstreping die Het Oude Loo voor deze objectiviteit gaf. Bovendien is haar uitzicht toch nog altijd van uit het balanspunt "wereldoorlog òf discrimination naar de onverwachte Genade". Natuurlijk geeft W[im]'s brief voor haar de sterke druk, dat ze toch te beperkt heeft ondervonden en verwacht: onmiddellijk verhoor van noodkreet door God.'
- 23 Archief Stichting Open Veld Werk, overgetypt interview Eleanor Roosevelt zonder bronvermelding; het is een vervolg op de eerdere opmerking dat 'I felt that it was almost arrogant to expect to establish with the Almighty a direct and conscious connection' en dat door Daalder, *Drees en Soestdijk*, 31, zonder bronvermelding wordt geciteerd als komende uit een 'krantenkolom'.
- 24 Archief Stichting Open Veld Werk, knipsel uit *New York Herald Tribune*, Parijse editie, 21.11.1951.
- 25 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Roosevelt aan Bep Pierson, 03.12.1951.
- 26 GA 1140-45 nr. 160, brief Walraven van Heeckeren aan Jan van der Hoeven, 06.01.1958.
- 27 Archief Stichting Open Veld Werk, overgetypt fragment van brief Roosevelt aan Juliana, 21.11.1951.
- 28 NA, 2.21.326, 317, brief Van Rooyen aan Tellegen, 22.11.1951; Weenink, *Vrouw achter de troon*, 276.
- 29 Archief Stichting Open Veld Werk, *L'Eglise Réformée de France*, 10.04.1952.
- 30 Zie hoofdstuk 2.
- 31 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Bennett aan Bep Pierson, 20.11.1951.
- 32 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Couvee aan Bep Pierson, 04.12.1951.
- 33 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Metman, 03.12.1951.
- 34 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Aurelia van Riemsdijk, 27.11.1951.
- 35 Archief Stichting Open Veld Werk, brief van Kaiser aan Carola van Rechteren, ongedateerd; Kaiser schrijft 'Smit' waar hij Smitt bedoelt.

Hoofdstuk 9

- 1 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Waylen aan Kaiser, 26.12.1951.
- 2 B. Waylen (ed.), *Creators of the modern spirit*, 173.
- 3 B. Waylen (ed.), *Creators of the modern spirit*, 154-157.
- 4 Het is in de bronnen en de literatuur hierover niet duidelijk in hoeverre zij daarvoor de al dan niet formele toestemming van haar moeder Wilhelmina nodig had, die immers op het nabijgelegen Paleis het Loo woonde; zie o.a. Daalder, *Drees en Soestdijk*, 27, die schrijft dat het Oude Loo 'door prinses Wilhelmina ter beschikking werd gesteld'.
- 5 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Waylen aan Pierson, 19.07.1951.
- 6 Archief Stichting Open Veld Werk/Archief Mijnssen, map 1951-1.
- 7 Archief Stichting Open Veld Werk, losse notitie 'SPREKERS -:- EERSTE PLAN'.
- 8 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Pierson aan Waylen, 31.08.1951.
- 9 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Pierson aan Waylen, 08.10.1951.
- 10 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Waylen aan Pierson, 21.11.1951. Het boek is overigens niet meer terug te vinden in de grotendeels bewaard gebleven bibliotheek van Bob en Bep Pierson.
- 11 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Waylen, 10.11.1951.
- 12 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Waylen aan Kaiser, 26.12.1951; Archief Kaiser, brief Waylen aan Kaiser, 04.05.1952.
- 13 Archief Stichting Open Veld Werk, losse lijst; de aangekruiste namen waren: ds. J.F. Berkel, D. Canter, ir. J.F. Fock, mevrouw Fock-ter Meulen, prof. dr. W. Hartner, mevrouw J. Heering-Anema, mrs. Eleanor Hollybaugh, echtpaar de Man-de Vicq, mej. Müller-Kühlenthal, de beide jonkheren Van Riemsdijk en mevrouw Van Riemsdijk, H.A. Robbé Groskamp, Eleanor Roosevelt, prof. H.L.M. van Rooyen, Gen. Majoor F. van 't Sant, mevr. N. Smitt-Avis, echtpaar van Till-Tutein Nothenius, H.W. Tuffrey, barones Van Tuyll van Serooskerken-Boreel, mr. T.S. de Vries van Doesburgh, ds. I.P. van der Waal, echtpaar van Warmelo, Barbara Waylen.
- 14 Archief Stichting Open Veld Werk, brieven van Kaiser aan Waylen 5.12.1951 en 20.12.1951; en van Waylen aan Kaiser 08.12.1951.
- 15 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Waylen aan Kaiser, 06.01.1952 en brief Kaiser aan Waylen, 08.01.1952, waarvan de tekst luidde: 'Surely the world will ultimately be a theocracy, and I fully and warmly appreciate your saying that the atom-energy discovery embodies the "ultimatum" to man's selfwilled attitude, behaving as murderers and robbers instead as "guests" on earth.'
- 16 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Waylen aan Kaiser, 13.02.1952.
- 17 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Waylen, 16.02.1952.
- 18 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Waylen, 16.04.1952.
- 19 Archief Stichting Open Veld Werk, 'Punten ter overdenking voor Mrs. B.W. als afgesproken op het Oude Loo. Nov. '51.'
- 20 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Mijnssen aan Waylen 28.01.1952.
- 21 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Waylen aan Kaiser, 25.02.1952.
- 22 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Waylen, 16.02.1952.
- 23 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Bep Pierson, 01.05.1952.
- 24 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Waylen, 06.05.1952.
- 25 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Waylen aan Kaiser, 08.05.1952; Waylen schreef onder meer: 'You could be a worthy vessel if you would humble yourself and not allow your suspicious nature to judge the motives of others. If you would cease to limit the spiritual work in Holland by your tyrannical influence on those who are not of the same mind as yourself, but of equal value to Him whom they also serve'. Kaiser zette er met rood potlood boven: 'Dit is te bar. Onbeantwoord.'
- 26 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Waylen aan Pierson, 21.04.1952; brief Waylen aan Kaiser, 06.04.1952 en 04.05.1952.

- 27 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Waylen aan Pierson, 16.05.1952.
- 28 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Waylen aan Pierson, 16.05.1952.
- 29 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Waylen aan Pierson, 12.07.1952.
- 30 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Waylen aan Pierson, 08.05.1952: 'it is quite plain that neither of you understand me or my work'.
- 31 GA, archief van Heeckeren, 1140-45, brief Waylen aan Montessori, 25.09.1952.
- 32 GA, archief van Heeckeren, 1140-45, brief Waylen aan Juliana, 14.11.1952.
- 33 GA, archief van Heeckeren, 1140-45, brief Waylen aan Juliana, 03.11.1952.
- 34 GA, archief van Heeckeren, 1140-45.
- 35 Zo schreef ze 'World Peace Proposals to the Hague', opgenomen in *The Arbitrator, journal of the international arbitration league*, vol.81 no.1 summer-autumn, 1952.
- 36 Exemplaar uit de collectie van Bep en Bob Pierson, in bezit van de auteur.

Hoofdstuk 10

- 1 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Carola van Rechteren, 26.11.1951.
- 2 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Carola van Rechteren, 26.11.1951.
- 3 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Aurelia van Riemsdijk, 27.11.1951.
- 4 Archief Stichting Open Veld Werk, 'gesprek van prof. Stellwag en J.M.F.A. van Dijk met Dr. W. Drees op 20 December 1951', 1; zie ook Daalder, *Drees en Soestdijk*, 27-28.
- 5 Archief Stichting Open Veld Werk, 'gesprek van prof. Stellwag en J.M.F.A. van Dijk met Dr. W. Drees op 20 December 1951', 2.
- 6 Archief Stichting Open Veld Werk, 'gesprek van prof. Stellwag en J.M.F.A. van Dijk met Dr. W. Drees op 20 December 1951', 2.
- 7 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 241.
- 8 Zoals al was gebleken uit de in hoofdstuk 2 geciteerde brief van Juliana aan Erna Mijnsen vanuit Hotel Post, St. Anton am Arlberg, Tirol, 31.12.1951.
- 9 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Van Dijk, 07.02.1952.
- 10 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 242; NA, Archief Eindhoven, map 48: WENKEN VOOR DE VOORBEREIDERS VAN "HET OUDE LOO", doorgekregen 21 Jan.1952 's avonds. Doorgevingen Hofmans na gesprek van Stellwag en Van Dijk met Drees. Enkele punten uit de tekst: 1. Bezinnen op de politieke tendenzen die opkookfels zijn van de achterbakse doeltreffendheid van eigen kortzichtigheid, namelijk tekort aan visie op de wereldstructuur, is een volkomen levenloze variant op "Het Oude Loo"; 2. Bezinnen op de huidige spanningen oorlog en waanzin als oorlog, is gelijk een elastieke ledepop tot schildwacht te willen bevorderen om "Het Oude Loo" te bewaken. En dus "Het Oude Loo" als speelgoed-afdeling der wereld te willen opbergen; 6. De genoegdoening: insider-Oude Loo ligt dus niet in een van de bovengenoemde gewichtigheden, doch in de borgstelling: Christus als knecht te dienen in "Het Oude Loo".
- 11 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Stellwag, 31.01.1952.
- 12 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Frans Mijnsen aan Stellwag, 06.02.1952.
- 13 Vermoedelijk was Bep Pierson de enige die door Kaiser werd vrijgepleit van lafhartige aanvallen op zijn persoon.
- 14 Archief Stichting Open Veld Werk, brief van Kaiser aan 'Erna en Frans, Bep en Bob, Rita en Walraven', 07.02.1952.
- 15 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 29.
- 16 Archief Stichting Open Veld Werk, brief van Van Dijk, 07.02.1952.
- 17 Archief Stichting Open Veld Werk, brief van Van Dijk, 11.02.1952.
- 18 Archief Stichting Open Veld Werk, brief van Van Dijk, 10.05.1952.
- 19 Archief Stichting Open Veld Werk, brief van Van Dijk, 10.05.1952; zie ook Daalder, *Drees en Soestdijk*, 28-29.
- 20 Zie hoofdstuk 8.

DEEL II - JOBSTIJDINGEN

- 21 GA, 1140-45, nr.10; Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser, 13.05.1952.
- 22 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Mijnssen aan Van Dijk, 15.05.1952.
- 23 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Bep Pierson aan Van Dijk, 15.05.1952.
- 24 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Van Dijk aan Bob en Bep Pierson, 15.05.1952.
- 25 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Carola van Rechteren aan Bep Pierson, 18.05.1952.
- 26 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Carola van Rechteren, 20.05.1952.
- 27 Archief Stichting Open Veld Werk, brief van Van Dijk, 12.06.1952.
- 28 NA, Archief Einthoven, 2.21.231, map 50.
- 29 NA, Archief Einthoven, map 50, brief Van Dijk aan Einthoven, 14.6.1952.
- 30 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 75, noemt Van Dijk een 'deep throat' van Einthoven, dus een infiltrant voor de BVD.
- 31 NA, Archief Einthoven, map 50.
- 32 NA, Archief Einthoven, map 50, brief Van Dijk, 23.01.1953.
- 33 NA, Archief Einthoven, 2.21.231, map 46, brief Metman aan Van Dijk, 09.11.1952.
- 34 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 78.
- 35 KB, KW79 E236, Archief Kars, brief Kaiser aan Kars, 22.09.1951.

Hoofdstuk 11

- 1 Zie o.a. *Juliana Regina 1948-1953*, p.110 en *Het Parool*, 23.11.1950, met als kop: 'Koningin Juliana pleit voor een "wereld van eendracht"'.
- 2 <http://blogs.rnw.nl/haa/h000217-224-koninklijk-bezoek-aan-engeland-royal-state-visit-to-great-britain-1950-11-21>.
- 3 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Juliana, 19.11.1950.
- 4 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Juliana aan Kaiser, 01.12.1950.
- 5 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 221; hij wijst erop dat de redevoeringen in Frankrijk en Groot-Brittannië en die in de VS 'in toon en inhoud' niet veel van elkaar verschilden en dat voorafgaande aan de staatsbezoeken in de twee eerst bezochte landen er geen 'constitutionele conflicten' over de toespraken waren geweest.
- 6 Walraven van Heeckeren in gesprek met auteur, 13.06.1997; zie ook Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 96.
- 7 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 42; NA, Archief Stikker inv.nr.67, brief van prins Bernhard aan Stikker, 28.02.1952; zie ook Van Wijnen, *De prins-gemaal*, 134-135.
- 8 Struycken was met Juliana overeengekomen dat alleen die oorlogsmisdadigers zouden worden geëxecuteerd, die zowel bij het eerste vonnis als in Cassatie tot de doodstraf waren veroordeeld. Als één van de rechterlijke instanties anders had beslist, als er ook maar één mogelijkheid tot twijfel was, kregen ze alsnog gratie; <http://www.geschiedenis24.nl/andere-tijden/afleveringen/2005-2006/De-laatste-doodstraf.html>.
- 9 <http://www.geschiedenis24.nl/andere-tijden/afleveringen/2005-2006/De-laatste-doodstraf.html>.
- 10 http://resourcessgd.kb.nl/SGD/19651966/PDF/SGD_19651966_0002982.pdf.
- 11 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 266.
- 12 Piersma, *De drie van Breda*, 48, 56 en 63; Daalder, *Drees en Soestdijk*, 36-39.
- 13 Weenink, *Vrouw achter de troon*, 280-281.
- 14 Over de vraag wat de inbreng van Hofmans zou zijn geweest bij de speeches voor de VS is verschillend geoordeeld: Hofland (*Tegels lichten*) vermoedt dat de invloed groot was, terwijl Giebels (*De Greet Hofmans-affaire*, 93-96) daar veel genuanceerder over denkt; als Hofmans zich al met de speeches bemoeid heeft en als Juliana al om doorgevingen hierover gevraagd heeft, zal 'doorgeefster' vooral bevestigd hebben dat de vorstin op de goede weg was.
- 15 Van der Maar & Meijer, *Herman van Roijen*, 293; Van Roijen verklaarde tegenover koningin Juliana dat het effect van het staatsbezoek door haar toespraken, die 'door

- kwaadwilligen door ridiculisatie kunnen worden uitgebuit', zelfs in het water dreigde te vallen.
- 16 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 48; NA, Archief Stikker, memorandum Boon, d.d. 23.03.1952.
- 17 Arlman & Mulder, *Van de prins geen kwaad*, 130.
- 18 Volgens *Juliana Regina 1948-1953*, 169, was er sprake van 55 toespraken; Schenk & Van Herk, *Juliana*, 194, houden het op 65 lange toespraken (waarvan 15 zeer lange); Arlman & Mulder *Van de prins geen kwaad*, 128, hebben het over 17 grote toespraken.
- 19 *Koninklijke woorden*, p.15.
- 20 *Koninklijke woorden*, p.17.
- 21 *Koninklijke woorden*, p.19.
- 22 *Koninklijke woorden*, p.16.
- 23 *Koninklijke woorden*, p.40.
- 24 *Koninklijke woorden*, p.22.
- 25 *Koninklijke woorden*, p.15, zie ook p.59.
- 26 *Koninklijke woorden*, p.45.
- 27 Wat Juliana daarover zei verschilde weinig van wat haar dochter, koningin Beatrix, in haar kersttoespraak van 2010 opmerkte: 'Dagelijks merken we dat over uitgangspunten en verwachtingen ten aanzien van het algemeen belang verschillend wordt gedacht. Het gevaar bestaat dat het gemeenschappelijke wordt verzwegen en verschillen worden uitvergroot. Dan worden muren van vermeende tegenstellingen opgetrokken en verhardend standpunten. Maar het is juist belangrijk te zoeken naar wat verbindt en elkaar over en weer te bemoedigen.'
- 28 *Koninklijke woorden*, 51.
- 29 *Koninklijke woorden*, 45.
- 30 *Koninklijke woorden*, 41.
- 31 *Koninklijke woorden*, 38.
- 32 *Koninklijke woorden*, 40.
- 33 *Koninklijke woorden*, 39.
- 34 *Koninklijke woorden*, 10 (er staat in de originele tekst maar een accent op het woord één).
- 35 *Koninklijke woorden*, 60.
- 36 *Koninklijke woorden*, 58.
- 37 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 102, die er zonder bronvermelding over zegt: 'Waarschijnlijk had ze willen antwoorden: Gooi alle wapens in de oceaan. Maar dat was een van de zinnen die ze op aandrang van haar censoren had geschrapt. Volgens Stikker ontweek Juliana de vraag met de nietszeggende woorden: "I have no idea whatsoever". Hier voegde Juliana nog aan toe: 'but try it and you will be amazed at the result'; zie ook Arlman & Mulder, *Van de prins geen kwaad*, 139. De toevoeging is er door Walraven van Heeckeren in zijn eigen exemplaar van die uitgave met de hand in de kantlijn bijgeschreven.
- 38 Arlman & Mulder, *Van de prins geen kwaad*, 131-133, en Van der Maar & Meijer, *Herman van Roijen*, 295-296.
- 39 Van Wijnen, *De prins-gemaal*, 142; Arlman & Mulder, *Van de prins geen kwaad*, 132, citeren Stikker anders: 'Naar mijn smaak zijn er drie geweest die bepaald niet slecht waren'. Het woordje 'niet' is hier abusievelijk toegevoegd; zie: NA, 2.21.183.09, collectie 347 H.N. Boon, map 70, brief Stikker aan Boon, 20.04.1952.
- 40 Arlman & Mulder, *Van de prins geen kwaad*, 131.
- 41 *Het Parool*, 26.04.1952.
- 42 Keizer, *Frans Goedhart*, 258.
- 43 Waaldijk, *Tussen moeder en dochter*, 27, wijst er ook op dat het pacifisme van Juliana en pleidooien voor vrede en ontwapening, tijdens de Koude Oorlog vaak werden 'geseksueerd: vooral goedgebouwde en overgevoelige vrouwen zouden de ernst van de strijd tussen oost en west niet inzien'.

DEEL II - JOBSTIJDINGEN

- 44 Keizer, *Frans Goedhart*, 261, 265.
45 Mulder & Koedijk, *Léés die krant!*, 257. Daarnaast gevraagd hadden de dochters van Wim Kaiser geen idee wie Sem Davids was, wat de term 'boezemvriend' zeer dubieus maakt, als Kaiser en Davids al vriendschappelijke contacten onderhielden.
46 *Koninklijke woorden*, 59.
47 Jesaja 40:3, geciteerd in de Bijbelvertaling van het Nederlandsch Bijbelgenootschap 1972, 855.
48 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 51.
49 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 32.
50 Volgens Schenk & Van Herk, *Juliana*, 195, ontmoette Eleanor Roosevelt het koninklijk paar op haar buitenhuis Val Kill cottage; vermoedelijk heeft ze Juliana ook nog een keer apart gesproken in haar woning bij Hyde Park in New York, zoals gesteld door Daalder, *Drees en Soestdijk*, 32 en 58; zie ook Weenink, *Vrouw achter de troon*, 365-366; Brouwer, *De Hofmansaffaire: privézaak of staatszorg?*, 62; en Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 2008, p.269.
51 D. Schorr, *Staying tuned*, 38-39.
52 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Juliana, 29.04.1952.

Hoofdstuk 12

- 1 Archief Stichting Open Veld Werk, brochure; de Nederlandse naam van het ICCL luidde: Internationale Raad voor Christelijk Leiderschap.
2 *Utrechts Nieuwsblad*, 27.05.1952, 5.
3 *Utrechts Nieuwsblad*, 27.05.1952, 5; voor een letterlijke weergave van de lezing, zie bijlage 6.
4 Zie hoofdstuk 19.
5 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde brief van Kaiser aan Juliana.
6 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde brief van Kaiser aan Juliana; zie ook inventarisatie archief van Walraven van Heeckeren van Molecaten, p.1, ordner 2 map I.J., '4/5' 52. Verwijtende brief JWK aan H.M. inzake haar wens voor orth.chr.Sprekers.'
7 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde brief van Kaiser aan Juliana; bovenaan de getypte brief staat met de hand bijgeschreven: 'niet overhandigd door Gr. bij bespreking, hoewel "perfect" genoemd'.
8 Archief Stichting Open Veld Werk, doorgeving 10.05.1952.
9 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Frans Mijnsen aan Wilhelmina, 19.05.1952.
10 Archief Stichting Open Veld Werk, schets voor/van logboek van Walraven van Heeckeren van Molecaten, p.2, onder 1952 staat: 'juli Reis mej. H. naar Frankrijk met familie Oosterveld'; Greet Hofmans zou niet alle conferenties bijwonen, ook op de bijeenkomst van januari 1956 was ze niet aanwezig.
11 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Wilhelmina aan Frans Mijnsen, 08.07.1952: 'Hooggeachte Heer Mijnsen, U dankend voor uw schrijven van 19 Mei en de mij toegezonden bescheiden, wil ik U mededeelen dat ik niet aanwezig zal zijn op het Loo op het tijdstip dat de bijeenkomst op het Oude Loo zal plaats hebben en dus deze niet zal kunnen bijwonen. Met de meeste hoogachting, Prinses Wilhelmina.'
12 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Spalding aan Kaiser, 16.07.1952: 'my brother is so unwell that I feel I must not leave him at the moment'; zie echter ook brief Frans Mijnsen aan Kristensen, 26.05.1952, waarin hij schrijft: 'Prof. Spalding heeft ons plotseling afgezegd'. Blijkbaar is hij later daarop teruggekomen, om zich vervolgens alsnog af te melden.
13 Archief Stichting Open Veld Werk, telegram mevrouw Heinemann aan Kaiser, 19.07.1952; brief mevrouw Heinemann aan Kaiser, 18.07.1952.
14 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde brief Van Os aan Kaiser, juli 1952.
15 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Heinemann aan Kaiser, 22.07.1952.

- 16 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Heinemann, 31.07.1952.
- 17 Zij stond wel op de deelnemerslijst van de derde Oude Loo-conferentie vermeld, dus vermoedelijk was ze wel aanwezig, maar om de een of andere reden hield ze geen inleiding.
- 18 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Jan Heering, 07.08.1952, waarin nog staat dat Van Dijk met zijn lasterpraat ook bij de Sellegers op bezoek is geweest, die daarover aan Kaiser hebben geschreven.
- 19 NA, Archief Eindhoven, map 46, brief Van Dijk aan Heinemann, 05.08.1952.
- 20 NA, Archief Eindhoven, map 46, brief Heinemann aan Van Dijk, 09.08.1952.
- 21 NA, Archief Eindhoven, map 46, brief Van Dijk aan Heinemann, 30.08.1952.
- 22 NA, Archief Eindhoven, map 46, brief Heinemann aan Van Dijk, 06.09.1952. Dat de voorbereiders ook van deze dreigementen op de hoogte waren, blijkt uit de 'Schets voor/van logboek', opgesteld door Walraven van Heeckeren van Molecaten. Op p.2, onder '1952' staat: '25-07 Derde Oude Loo Bijeenkomst. Drie sprekers hadden afgezegd op 't laatste moment, door interventie van v. Dijk via veiligheidsdienst (bedreigd met paspoortmoeilijkheden)'. Kaiser schrijft aan Kappers, vermoedelijk op 24.07. 1952: 'Intussen heb ik wel indicaties die er op wijzen, dat het uitvallen der sprekers deels gevolg kan zijn van intense verdachtmaking onzer onderneming. Dit is verleden jaar terstond begonnen, zowel van kerkelijke (Protestants en Rome) als van politieke zijde.'
- 23 NA, Archief Eindhoven, map 46, brief Van Dijk aan Heinemann, 15.09.1952.
- 24 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Walker aan Kaiser, 10.06.1953.
- 25 NA, Archief Eindhoven, map 51; in een 'Nota van KB aan HBVD, betreffende *Bezoekers aan Het Loo*' staat te lezen: 'Prof. HEINEMAN uit Oxford zou een bezoek gebracht hebben ten paleize en door een kapitein (adjutant?) zijn gewaarschuwd dat de bijeenkomsten met mej. HOFMAN onwelkom zijn aan Z.K.H. Prins Bernhard en de ministerraad'.
- 26 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Walker, 12.06.1953.
- 27 KB, KW79 E236, Archief Kars, brief Kaiser aan Kars, 22.09.1951.
- 28 *Trouw*, 24.11.2000, artikel 'Invloed Greet Hofmans schromelijk overschat'; volgens Quispel was Metman een spion voor de CIA.
- 29 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde toespraak, mei/juli 1952.
- 30 Archief Stichting Open Veld Werk, welkomstwoord Kaiser, 25.07.1952.
- 31 Archief Stichting Open Veld Werk, lezing Selleger, zie bijlage 1 voor titels van de lezingen op de conferenties.
- 32 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Spruitenburg-Dwars aan Frans Mijnsen, 28.07.1952.
- 33 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Willink aan Frans Mijnsen, 02.08.1952.
- 34 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Everaars-Verburgh aan Frans Mijnsen, 05.08.1952.
- 35 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Eecen aan Frans Mijnsen, geschreven op briefpapier van Hotel de Keizerskroon in Apeldoorn en gedateerd 'zondagmorgen', dus 27.07.1952.
- 36 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Matthes aan Frans Mijnsen, 25.05.1952.
- 37 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Matthes aan Frans Mijnsen, 13.08.1952.
- 38 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Frans Mijnsen, 04.08.1952.
- 39 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Frans Mijnsen, 04.08.1952.
- 40 Archief Stichting Open Veld Werk, kattenbelletje Kaiser, 11.08.1952.
- 41 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Frans Mijnsen, 08.08.1952.

Deel III

Hoofdstuk 13

- 1 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Van der Ley, 11.06.1953.
- 2 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Buys, 12.01.1956.
- 3 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan mw. De Beaufort, 19.05.1952.
- 4 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan 'Erna en Frans, Bep en Bob, Rita en Walraven', 07.02.1952.
- 5 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Mijnsen, 08.08.1952.
- 6 Kaiser en Mijnsen logeren dan bij Madame d'Hauteville, 50 Boulevard Malesherbes, een van de deelnemers van de Oude Loo-conferentie van januari 1955.
- 7 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Mijnsen, mei 1955 en Frans Mijnsen, slotwoord 22.05.1955.
- 8 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Bep Pierson aan Van Dijk, 11.02.1952.
- 9 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Fentener van Vlissingen, 25.05.1955. Dat Kaiser anderen beschuldigt van zelotisme, ofwel onverdraagzaam bestrijden van andersdenkenden, mag wel een gotspe worden genoemd. Met 'spleen' wordt bedoeld een niet al te serieus te nemen lichte vorm van depressiviteit of Weltschmerz.
- 10 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 243.
- 11 GA, onuitgegeven Schets voor/van logboek van Walraven van Heeckeren van Molecaten, p.2, onder 1952 staat: 'juli Reis mej. H. naar Frankrijk met familie Oosterveld'.
- 12 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan 'Jan', 26.01.1954; in 1954 was ze twee keer in Venezuela getuige een brief Hofmans vanuit Maracaibo aan Cor en Leny Kars, 22.12.1954, KB, KW79 E236, Archief Kars.
- 13 Archief Stichting Open Veld Werk, telegram Hofmans, 26.01.1956.
- 14 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan A.M. Barnard, 03.02.1956: 'How we all would have loved to have her at Het Oude Loo.'
- 15 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Hofmans, 10.05.1952.
- 16 Archief Stichting Open Veld Werk, diverse losse lijsten met namen, o.a. een getypt vel met als aanhef 'SPREKERS -:- EERSTE PLAN'.
- 17 Archief Stichting Open Veld Werk, aantekening op dossiermap Oude Loo 7 en Oude Loo 8.
- 18 Archief Stichting Open Veld Werk, aantekening op dossiermap Oude Loo 7 en Oude Loo 8.
- 19 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Bleeker aan Kaiser, 05.09.1954; Kaiser had in een brief op 20.02.1954 nog expliciet aan Bleeker gevraagd om 'enige namen en adressen uit Skandinavië'.
- 20 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Thompson aan Bob Pierson, 04.07.1951.
- 21 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Thompson aan Bob Pierson, 04.07.1951, citaten afkomstig van met pen bijgeschreven commentaar (vermoedelijk van Kaiser).
- 22 Archief Stichting Open Veld Werk, map Oude Loo-7.
- 23 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan prof. G.C. Engel, 04.07.1951.
- 24 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Mehta, 30.11.1953.
- 25 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Mehta aan Kaiser, 10.12.1953.
- 26 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Jaarsma, 08.11.1951; brief Kaiser aan prof. Van Os, 05.06.1952, daarin schrijft Kaiser onder meer over het gegeven dat Nederlandse inleiders een buitenlandse taal moeten bezigen: 'Verleden jaar hebben twee dominees ons in deze in den steek gelaten. Wij hebben toen verlangd, dat zij smiddags een kort resumé in het Engels gaven, wat echter vanzelfsprekend maar een lapmiddel is.' In een brief aan Albrecht Goes, 07.09.1955, haalt Kaiser nogmaals uit naar de weigerachtige dominees van de eerste conferentie: 'Es ist aber auch bei uns so, dass die Pfarrer nicht gehören zu denjenigen die am meisten bereit sind, diesen wertvollen entgegenkommenden

- Schritt zu machen. [...] Zwei Holländische Pfarrer haben vor wenigen Jahren geweigert als Redner in einer Fremdsprache zu sprechen. Schande!’
- 27 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Ariëns Kappers aan Kaiser, 07.02.1952.
 - 28 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Ariëns Kappers, 11.02.1952.
 - 29 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Tudor Pole aan Mijnsen, 24.12.1954.
 - 30 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Heiler, 10.05.1954.
 - 31 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde brief Tom Hopkinson aan Kaiser, april 1955.
 - 32 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Tom Hopkinson, 26.04.1955.
 - 33 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan De Beaufort, 24.10.1951; Kaiser wil niet alle door Wilhelmina voorgedragen dominees tegelijk uitnodigen, want ‘er komen toch al weer zoveel dominees en theologen op de lijst’, dat hij dan ook zijn ‘hart vasthoudt voor de “onbevooroordeeldheid en ontvankelijkheid” welke de gasten zo grif beloven’.
 - 34 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Jeanette, Jan en Angélique Willink, 19.06.1952.
 - 35 Zie o.a. Meijer, *Jan de Quay*, 19 en 34.
 - 36 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Frans Mijnsen, 24.06.1951.
 - 37 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Thierens aan Kaiser, 02.11.1953.
 - 38 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Meyes aan Frans Mijnsen, 04.07.1952.
 - 39 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Meursing, 12.06.1952.
 - 40 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Willink, 20.10.1951.
 - 41 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Willink, 20.10.1951.
 - 42 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Willink aan Kaiser, 25.06.1952.
 - 43 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Willink, 26.06.1952.
 - 44 Archief Stichting Open Veld Werk, map O.L.3.
 - 45 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Wilhelmina, 29.10.1951.
 - 46 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Bep Pierson aan De Graaff, 12.11.1951; zie ook hoofdstuk 6.
 - 47 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan mevrouw Ariëns-Kappers, 01.02.1952; brief Kaiser aan Jeanette, Jan en Angélique Willink, 19.06.1952, brief Kaiser aan J.J. de Vries, 19.06.1952.
 - 48 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Selleger aan Kaiser, 04.02.1952.
 - 49 Informatie over Quakers voornamelijk gebaseerd op IJspeert, *De quakers*, 77, 83, 138 en 116-117.
 - 50 IJspeert, *De quakers*, 65.
 - 51 IJspeert, *De quakers*, 152.
 - 52 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Ariëns Kappers aan Kaiser, 07.02.1952; IJspeert, *De quakers*, 49.
 - 53 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Ariëns Kappers aan Kaiser, 03.02.1952.
 - 54 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Ariëns Kappers aan Kaiser, 07.02.1952; Kappers schrijft daarin verder nog: ‘Het feit dat Het Oude Loo geen organisatie-vorm wenst en het beginsel van het “priesterschap aller gelovigen”, ongeacht kerk en beroep, doorvoert is een mooie gedachte’.
 - 55 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Sturge, 24.05.1952.
 - 56 McClelland noemde ook Richard K. Ullmann, eveneens een quaker, die op 02.02.1957 in Apeldoorn een lezing zou houden.
 - 57 http://resources3.kb.nl/010850000/pdf/DDD_010852610.pdf ; *De Waarheid*, 28.07.1951, 1.
 - 58 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Ariëns Kappers, 05.02.1952.
 - 59 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Thierens, 20.12.1953.
 - 60 <http://www.egoproject.nl/archief-debooijsfamilie/Vrij%20Katholieke%20Kerk.htm> en http://nl.wikipedia.org/wiki/Vrij-katholieke_Kerk.
 - 61 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Polderman, 20.05.1952.
 - 62 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Polderman aan Kaiser, 21.05.1952.

- 63 Archief Stichting Open Veld Werk, brochures van World Congress of Faiths betreffende congres van 18-21 juli 1952 in Cambridge (Newnham College) en een 'week-end conference' 18-21 september 1953 in Bentveld; zie ook Braybrooke, *A wider vision*, hoofdstuk 5: <http://www.religion-online.org/showchapter.asp?title=3378&C=2775>.
- 64 Braybrooke *A wider vision*, hoofdstuk 5: <http://www.religion-online.org/showchapter.asp?title=3378&C=2775>.
- 65 Archief Stichting Open Veld Werk, map the centre for spiritual and religious studies I, losse brochure van het 'Centre for spiritual and religious studies'.
- 66 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Alison Barnard aan Kaiser, 12.10.1955.
- 67 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Palmstierna aan Kaiser, 26.03.1955.
- 68 Sprekers die zowel voor CSRS als het Oude Loo spraken, waren naast Tolédano en Palmstierna onder meer Lawrence Hyde, Theodore Beskine, E. Graham Howe en Köllerström. Deelnemers die voor beide conferenties werden uitgenodigd waren onder meer Alison Barnard, R.G.L. Barrett, J. Beavis, Thetis en Helen Blacker, rev. J.F.B. Chitty, K.D.D. Henderson, B. The Matheson, F.R. Middleweek, R.N. Pares, J.W. Purnell, P. Skelton en V.P. Underwood.
- 69 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Wildeman aan Mijnssen, 20.06.1952.
- 70 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan De Beaufort, 24.10.1951.
- 71 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerd schrijven van 'Gr.' (Hofmans) aan 'Lieve Wim' (Kaiser).
- 72 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Willink, 27.06.1952.
- 73 Archief Stichting Open Veld Werk, lossie notitie van Kaiser na eerste conferentie.
- 74 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde brief Kaiser aan Carola van Rechteren, waarin Kaiser zijn beklag doet over de door Juliana uitgenodigde Smitt-Avis, 'die nota bene de lijst der uit te nodigen mensen (bij Walraven ten behoeve van de recherche) ter inzage geeft aan een theologische professor en dus aan hèm laat zien, welke ministers (bijv.) zijn uitgenodigd'. Dat gebeurde vermoedelijk voorafgaand aan de tweede conferentie, dus vermoedelijk screende de BVD al meteen vanaf de eerste conferentie.
- 75 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Bep Pierson, 16.08.1953.
- 76 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Bep Pierson, 16.08.1953.
- 77 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Bep Pierson aan Kaiser, 19.08.1953.
- 78 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Avelingh, 18.05.1956.
- 79 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Avelingh, 18.05.1956.
- 80 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Groot & Goverts, 19.09.1955.
- 81 Zie hoofdstuk 10.
- 82 NA, Archief Eindhoven, 2.21.231 map 51, anoniem verslag KB 04.12.1953.
- 83 *De Telegraaf*, 21.02.1953.
- 84 NA, Archief Eindhoven, 2.21.231 map 51, anoniem verslag KB 04.12.1953.

Hoofdstuk 14

- 1 Archief Stichting Open Veld Werk, map invitaties, 'open lijst genodigden'.
- 2 Van der Steen, *Drift & Koers*, 299.
- 3 Hooghiemstra lijkt te suggereren dat Greet Hofmans de hand gehad zou hebben in het weghalen van de prinsesjes van *De Werkplaats*; zowel Hofmans als Boeke bemoeide zich volgens de Boekebiografie immers met de opvoeding van Marijke; Hooghiemstra, *De geest in dit huis is liefderijk*, 307-310.
- 4 Hooghiemstra, *De geest in dit huis is liefderijk*, 79.
- 5 Hooghiemstra, *De geest in dit huis is liefderijk*, 186.
- 6 Hooghiemstra, *De geest in dit huis is liefderijk*, 127.
- 7 Hooghiemstra, *De geest in dit huis is liefderijk*, 147.
- 8 Hooghiemstra, *De geest in dit huis is liefderijk*, 138, noot 158.

- 9 Hooghiemstra, *De geest in dit huis is liefderijk*, 156.
- 10 Hooghiemstra, *De geest in dit huis is liefderijk*, 87.
- 11 Hooghiemstra, *De geest in dit huis is liefderijk*, 88.
- 12 Hooghiemstra, *De geest in dit huis is liefderijk*, 141.
- 13 Hooghiemstra, *De geest in dit huis is liefderijk*, 92 en 258/259.
- 14 Archief Stichting Open Veld Werk, map afzeggingen eerste conferentie.
- 15 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Van Dissel, 11.02.1953; daarin schreef Kaiser: 'Jung hebben we uitgenodigd, toen hij verleden jaar hier was, en de Koningin ontmoette. Maar hij vindt zichzelf te oud en vreest dat het "maar inflatie" wordt als hij spreekt. Bovendien heeft hij zijn eigen Eranos-Tagungen waar hij jaar in jaar uit aanbeden wordt door zijn vereerders'; volgens Quispel, geciteerd in Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 82, zou de CIA Jung ervan weerhouden hebben de uitnodiging voor het Oude Loo te accepteren.
- 16 Archief Stichting Open Veld Werk, map contact met enkelingen en instellingen I (juni 1951-september 1955).
- 17 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Huxley aan Kaiser, 10.09.1952.
- 18 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Dame Leslie Whateley, 16.04.1953; daarin dankt Dame Leslie Whateley, directeur van The World Bureau in Londen, de organisatie hartelijk voor de uitnodiging, maar liet weten in mei meteen na de kroning van koningin Elizabeth II met man en zoon voor een vakantie naar Kenia te gaan.
- 19 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Ariëns Kappers, 03.06.1952.
- 20 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Roser, 03.05.1953.
- 21 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Picard aan Kaiser, 09.03.1956.
- 22 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Picard aan Kaiser, 15.04.1956.
- 23 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Picard aan Kaiser, april 1956.
- 24 Archief Stichting Open Veld Werk, map OL 7-9.
- 25 Archief Stichting Open Veld Werk, map contact met enkelingen en instellingen I (juni 1951-september 1955).
- 26 Zie hoofdstuk 8.
- 27 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Bijdendijk aan Kaiser, 08.07.1951.
- 28 Archief Stichting Open Veld Werk, brief G. Lieftinck aan Frans Mijnsen, 02.07.1951.
- 29 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Oldewelt aan Kaiser, 15.07.1951.
- 30 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Oldewelt, 18.07.1951.
- 31 Archief Stichting Open Veld Werk, brief IOOF aan Kaiser, 29.04.1953.
- 32 A. Prins van Wijngaarden (club: Zwolle), 'Religieuze bezinning op "Het Oude Loo"' (ondertitel of motto: 'Zij, die samen werken, vechten niet'), Rotary, jg 21, no.4, November 1953, district 66/67 (resp. Hilversum/Vlaardingen), 107-110.
- 33 J.L. Vleming (oud-lid Zwolle) in Rotary, jg 21, no.5, December 1953, district 66/67 (resp. Hilversum/Vlaardingen), 160/161; opvallend genoeg staat in dezelfde uitgave een artikel van L. Bouwman met als titel 'Enkele gedachten over gebedsgenezing', waarin de naam Greet Hofmans niet voorkomt.
- 34 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan mevrouw Goldtschmidt, 22.01.1957.
- 35 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Roser, 03.05.1953.
- 36 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan De Beaufort, 29.10.1951.
- 37 Bredenhoff & Offringa, *Greet Hofmans*, 38.
- 38 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Krishnamurti, 25.06.1951; Kaiser schrijft daarin onder meer dat de genoemde namen zijn uitgenodigd 'not because they have attained Oneness, but because they have somehow admitted the limitations of their views and therefore are accessible to the love of the Only Alone'.
- 39 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Krishnamurti aan Kaiser, 14.07.1951; zie ook Lutyens, *Krishnamurti – jaren van vervulling*, 78: 'Toen hij half augustus [1951] in Ojai terugkwam besloot K[ishnamurti] zich een jaar terug te trekken. Hij gaf geen interviews en bracht zijn tijd in eenzaamheid door, mediterend, wandelend en "rondscharrelend in de

- tuin”, zoals hij het zelf in een brief aan Lady Emily [Lutyens] uitdrukte. [...] In november 1951 begon hij weer te reizen, maar zonder openbare toespraken te houden’.
- 40 Kroft, *Waarheid zonder weg*, 78.
- 41 Lutyens, *Krishnamurti – jaren van vervulling*, 20.
- 42 <http://www.jiddu-krishnamurti.net/en/1927-1928-1929-early-writings/krishnamurti-early-writings-26-ommen-camp-1929> ; opgeslagen op 29.06.2011; originele citaat zou luiden: ‘I maintain that Truth is a pathless land, and you cannot approach it by any path whatsoever, by any religion, by any sect.’, <http://mens-en-samenleving.info.nl/filosofie/9222-krishnamurti-inspirerend-filosof.html> - zie ook volgende noot.
- 43 Kroft, *Waarheid zonder weg*, 89.
- 44 http://www.katinkahesselink.net/jk_nl/krishnamurti-biografie-2.html.
- 45 Lutyens, *Krishnamurti – jaren van vervulling*, 24. In de loop der jaren werden Krishnamurti’s teksten, toespraken (vaak inclusief de discussie met toehoorders) en delen uit zijn dagboeken gebundeld en in tal van talen uitgegeven. De Britse schrijver Aldous Huxley, een goede vriend van hem en ook een beoogd spreker op het Oude Loo, schreef voor *The first and last freedom* een uitgebreid voorwoord; Kroft, *Waarheid zonder weg*, 27, Lutyens, *Krishnamurti – jaren van vervulling*, 86. Onder titels als *Vrijheid en meditatie*, *Mens zijn zonder maatstaf*, *De toekomst is nu* en *Innerlijke vrijheid* werden de boeken in Nederland uitgegeven door onder meer Servire, de uitgeverij van Carolus Verhulst die samen met Kaiser ook een Oude Loo-reeks in het leven zou roepen.
- 46 Kroft, *Waarheid zonder weg*, 133, 165, 109 en 75: citaat Krishnamurti: ‘Propaganda is een leugen. Je kunt een idee propageren, maar de waarheid niet’.
- 47 <http://mens-en-samenleving.info.nl/filosofie/9222-krishnamurti-inspirerend-filosof.html>.
- 48 Lutyens, *Krishnamurti – jaren van vervulling*, 28.
- 49 Geciteerd in Lutyens, *Krishnamurti – jaren van vervulling*, 54; zie ook Krishnamurti, *Innerlijke eenvoud*, 33: ‘Iedereen behoort een individu te zijn, gezond en evenwichtig, dat niet behoort tot een specifiek land of ras of een bepaalde ideologie aanhangt. Misschien zal er dan vrede en geestelijke evenwichtigheid in de wereld komen’.
- 50 <http://mens-en-samenleving.info.nl/filosofie/9222-krishnamurti-inspirerend-filosof.html>; opgeslagen januari 2013.
- 51 Archief Stichting Open Veld Werk, Nederlandse versie van de aan Krishnamurti geschreven brief (op briefpapier van het Mapleton Hotel, Londen) door Greet Hofmans, 23.04.1952.
- 52 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Krishnamurti aan Hofmans, 24.04.1952.
- 53 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Folkersma, april 1952; in gelijkaardige bewoordingen liet Kaiser zich in dezelfde tijd ook uit in brieven aan ‘Ismay’ (een Engelse vriendin naar wie zijn jongste dochter vernoemd was) en Walraven van Heeckeren; een paar jaar later dacht Kaiser echter anders over de Londens uitstap, toen schreef hij aan Folkersma dat hij in de Britse hoofdstad had geprobeerd Krishnamurti open tegemoet te treden, maar daarvoor in ruil slechts ‘volkomen misplaatste afhoudendheid’ had ontvangen, Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Folkersma, 06.05.1955.
- 54 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Krishnamurti, 05.06.1953, waarin staat dat Krishnamurti ‘in consultation with the same Lady’ (als in 1952) wordt uitgenodigd en daarmee wordt dan koningin Juliana bedoeld.
- 55 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Krishnamurti aan Kaiser, 16.06.1953.
- 56 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Krishnamurti, 23.06.1953.
- 57 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Krishnamurti aan Kaiser, 25.07.1953.
- 58 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Krishnamurti, 31.07.1953: ‘I rather suppose she expects you to revert to it as implied in your provisional reply in April 1952’.
- 59 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Juliana, 31.07.1953.
- 60 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Hoogstrate uit Kappelle-Biezeling, met wie hij de eerste weken van maart 1953 een uitgebreide correspondentie voerde;

Hoogstrate vindt onder meer dat Kaiser ‘koud-genadeloos en onbarmhartig’ is, brief 13.03.1953; waarna Kaiser laat weten er verder ‘het zwijgen toe’ te doen, brief 14.03.1953.

- 61 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Folkersma, 06.05.1955.
- 62 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan J.M. Selleger, 02.06.1955.
- 63 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Bletz, 13.05.1955.
- 64 Zie onder meer de lezing van K.E. Freitag, *Erlebnis der Mystik*, uitgesproken tijdens de zestiende Oude Loo-conferentie, waarin Krishnamurti veelvuldig wordt aangehaald.

Hoofdstuk 15

- 1 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Mijnsen, 24.07.1953.
- 2 Zie bijlage 2 voor een overzicht van aantal deelnemers, verhouding man/vrouw en aantal buitenlanders per conferentie.
- 3 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Van Eysselsteyn, 15.10.1954.
- 4 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Van Dissel, 24.06.1952.
- 5 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Roser, 02.12.1952.
- 6 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Roser, 24.11.1952.
- 7 Mededeling van wijlen Niels Cornelissen, de jongste zoon van de betreffende huisarts.
- 8 Montijn, *Hoog geboren*, 331.
- 9 In een recensie van Ursula den Tex’ boek *Anna baronesse Bentinck* in *Virtus* 10 (2003), p. 182; geciteerd in Montijn, *Hoog geboren*, 57: ‘Voor de Nederlandse adel brak na de Tweede Wereldoorlog een periode aan die door de historicus en antropoloog Yme Kuiper het “grote wegkruipen” is genoemd. Standverschil was ineens iets hopeloos ouderwets. De doorbraak (het idee dat religieuze scheidslijnen niet meer bepalend zouden zijn voor de politiek) en de wederopbouw hadden daarmee afgerekend: in een moderne democratie mocht aangeboren onderscheid – afgezien van het staatshoofd zelf – geen rol meer spelen. Het werd een taboe, haast even onbespreekbaar als seks in de negentiende eeuw was geweest.’
- 10 Dit is het aantal individuele gasten dat Apeldoorn bezocht, dat is lager dan de som van alle gasten van alle conferenties samen, omdat een aantal genodigden meerdere keren naar het Oude Loo kwam (zie verderop).
- 11 Zie Montijn, *Hoog geboren*, 22, die ook verwijst naar onder meer Kuiper, *Adel in Friesland*, 399-404.
- 12 Montijn, *Hoog geboren*, 181.
- 13 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Willink, 20.10.1951.
- 14 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 27-28; zie ook hoofdstuk 8.
- 15 Gesprek met ‘Beep’ de Vries, 31.07.2008.
- 16 Weenink, *Vrouw achter de troon*, 275.
- 17 Weenink, *Vrouw achter de troon*, 443.
- 18 Weenink, *Vrouw achter de troon*, 441.
- 19 Archief Stichting Open Veld Werk, brief van Marga Klompé, juli 1951, waarin ze laat weten maar één of twee dagen aanwezig te kunnen zijn.
- 20 Jungschleger & Bierlaagh, *Marga Klompé*, 60.
- 21 Mosterd, *Marga Klompé 1912-1986*, 42.
- 22 Jungschleger & Bierlaagh, *Marga Klompé*, 61, cursiveringen in het origineel.
- 23 Jungschleger & Bierlaagh, *Marga Klompé*, 60.
- 24 Mostert, *Marga Klompé 1912-1986*, 169.
- 25 Mostert, *Marga Klompé 1912-1986*, 438.
- 26 Mostert, *Marga Klompé 1912-1986*, 169-170; in haar dagboek noteerde Marga Klompé op 10.09.1948 iets soortgelijks na haar eerste bezoek aan Rome, dat uitgroeide tot een soort pelgrimage: ‘Vanmorgen in de kerk is mij iets heel duidelijk geworden. Wil ik iets

- goeds doen op politiek gebied, dan zal ik volkomen instrument moeten zijn, dat wil zeggen de geestelijke verdieping moet voor alles gaan.' Borgman (ed.), *In liefde en rechtvaardigheid*, 23 en p.39.
- 27 Mostert, *Marga Klompé 1912-1986*, 140.
- 28 Mostert, *Marga Klompé 1912-1986*, 140.
- 29 Mostert, *Marga Klompé 1912-1986*, 140-141.
- 30 Klompé, *Europa bouwt*, 49.
- 31 Borgman (ed.), *In liefde en rechtvaardigheid*, 25, dagboeknotitie 07.11.1948.
- 32 Mostert, *Marga Klompé 1912-1986*, 117.
- 33 Hoogstwaarschijnlijk in het kielzog van Van Dissel, die veel met Kaiser correspondeerde, kwamen nog andere Eindhovenaren naar Apeldoorn, zoals het echtpaar H. Bienfait en hun burens op het Floraplein, het echtpaar Mulder-Swanenburg de Veye, die in 1953 het Oude Loo bezochten.
- 34 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Selleger, 29.05.1952.
- 35 De omschrijvingen zijn van Peter Kars en Jet Wildeman, die in exact dezelfde bewoordingen over 'meijuffrouw' Van den Honert spraken.
- 36 Interview Peter Kars, 26.05.2009.
- 37 De uitdrukking is van hun schoondochter Elsie Franken-Holt, interview 13.09.2012, waarop het grootste deel van de informatie over Gerard en Ruth Franken is gebaseerd.
- 38 Interview Peter Kars, 26.05.2009.
- 39 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Van Wijk aan Kaiser, 02.07.1951. Nadat 'Gré' eind oktober 1951 in Den Haag aan het einde van zo'n dag in elkaar was gezakt, kreeg Van Wijk van Kaiser het dringende verzoek het aantal bezoekers bij volgende sessies beperkt te houden. Dit om nieuwe oververmoeidheid te voorkomen. Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Van Wijk, 30.10.1951; zie ook KB, KW79 E236, Archief Kars, map 2, brief Kaiser aan Kars, 30.10.1951 waarin een kopie van de brief aan Van Wijk is toegevoegd en de vraag wordt gesteld of ook Cor en Leny Kars bij de zitdagen in hun huis het aantal mensen beperkt willen houden.
- 40 Interview Beep de Vries 08.07.2010.
- 41 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Van Wijk, 10.04.1951.
- 42 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Van Wijk aan Kaiser, 12.04.1955.
- 43 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Van Wijk, 13.04.1955. Ondanks zijn afzegging stond Jan van Wijk toch gewoon op de deelnemerslijst van die tiende Oude Loo-conferentie.
- 44 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Van Wijk aan Kaiser, 02.07.1951.
- 45 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Franken, 19.03.1952.
- 46 Fasseur, *Wilhelmina, krijgshaftig in een vormeloze jas*, 355, 407, 450-452.
- 47 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 254 (noot 24), Aalders, *Bernhard*, 166.
- 48 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 210.
- 49 Archief Stichting Open Veld Werk, los getypt vel met als aanhef 'SPREKERS --: EERSTE PLAN'
- 50 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Van 't Sant aan Kaiser, 09.07.1951.
- 51 Archief Stichting Open Veld Werk, deelnemerslijst van de tweede conferentie waarop met rode x staat aangegeven wie volgens Kaiser 'onwelgezind vijandig' waren.
- 52 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 212; volgens Van 't Sant-biograaf Sytze van der Zee (@mail 27.12.2014) sloeg de bewondering die Van 't Sant aanvankelijk had voor Hofmans na een paar jaar om in afkeer. Hij zag de groep rond Hofmans als een bedreiging voor de monarchie en zou vooral naar de Oude Loo-conferenties zijn gegaan om een oogje in het zeil te houden.
- 53 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 211 meldt abusievelijk dat Van 't Sant slechts één Oude Loo-conferentie bijwoonde, die van november 1951; ook Kikkert, *Crisis op Soestdijk*, 155 en Klinkenberg, *Prins Bernhard*, 374 (noot 15) noemen slechts een conferentie waaraan Van 't Sant zou hebben deelgenomen, die van 20-22 mei 1955.

- 54 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 157; volgens Fasseur, *Wilhelmina, krijgshaftig in een vormeloze jas*, 452, werd het contact tussen Van 't Sant en Wilhelmina pas in 1956 weer hersteld; volgens sommige auteurs was Van 't Sant al in 1952 naar Nederland teruggekeerd en woonde hij eerst bij zijn dochter in Rotterdam, zie o.a. Arlman & Mulder, *Van de prins geen kwaad*, 107, http://nl.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_van_'t_Sant en <http://ontdekdenhelder.wordpress.com/2012/05/22/francois-van-t-sant/>
- 55 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 226.
- 56 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Van 't Sant, 13.01.1957.
- 57 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan De Savornin Lohman, 29.08.1955.
- 58 Zie hoofdstuk 20.

Hoofdstuk 16

- 1 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan 'Mevrouw van Heeckeren', 23.02.1953; hij schrijft over de te verwachten sprekers: 'Wij houden deze namen "geheim", omdat bij mededeelzaamheid aan outsiders zeker weer tegen-actie te wachten staat. Voorlopig zijn dus alleen de "voorbereiders" hiervan op de hoogte.'; zie ook brief Kaiser aan Leslie Smith, 28.07.1953: 'The audience accept our invitation without knowing *whom* they are going to hear and *what* they are going to hear'.
- 2 Archief Stichting Open Veld Werk, brief De La Noë aan Mijnsen, 07.05.1954.
- 3 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Mijnsen aan De La Noë, 12.05.1954.
- 4 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Mijnsen aan Müller, 21.01.1955.
- 5 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Biäsch, 05.04.1956 en brief Biäsch aan Kaiser, 09.04.1956.
- 6 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan De Madariaga, 12.07.1955.
- 7 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Wilhelmina, 24.07.1953.
- 8 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Mehta aan Mijnsen, 10.01.1954.
- 9 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Mehta aan Mijnsen, 10.01.1954, '(?!)' in de originele tekst.
- 10 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde brief De Berg aan Mijnsen, afgestempeld op 15.08.1955.
- 11 Archief Stichting Open Veld Werk, losse notitie bij conferentie augustus 1955.
- 12 Archief Stichting Open Veld Werk, artikel van E. Frater Smid, artikel in *Nieuwe Stemmen*, 39ste jaargang, febr. 1956, no. 2, 23-25.
- 13 Archief Stichting Open Veld Werk, artikel van Werner Reist in het West-Duitse blad *Deutscher Bund*, 1953.
- 14 Archief Stichting Open Veld Werk, artikel van C. Sykens in *Mazdaznan Tijdschrift*, juli 1953.
- 15 Kaiser, welkomstwoord 27.01.1956.
- 16 Ds C. Aalders, ds G.J.H. Gijmink, rt. rev. dr. A.G. Vreede, pasteur G. Grosjean, pfr. R. Daur, rev. Stephan Hopkinson, rev. dr. Phil. Arthur Meyer, pasteur André Trocmé, pastor Wilh. Becker, rev. dr. George Gibson; rev. Köllerström.
- 17 Tenzij anders vermeld, komen de hierna volgende citaten en parafraseringen uit de inleidingen die genoemde sprekers op de Oude Loo-conferenties hielden; zie voor de titels van de lezingen bijlage 1.
- 18 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Heiler aan Kaiser, 10.05.1954.
- 19 Rudolf Daur, 30.01.1955, *Gewaltlosigkeit und Widerstand*: 'Dass wir trotzdem hier so als Brüder und Schwestern mitleben dürfen in dieser schönen Gemeinschaft, ist uns stündlich neu beglückend. Es soll ein kleines Zeichen der Dankbarkeit sein, wenn ich heute versuche, Ihnen etwas von dem zu sagen, was die Herzen vieler Deutschen heute bewegt und verpflichtet'.
- 20 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Van der Meulen, 05.02.1956.

- 21 Archief Stichting Open Veld Werk, anonieme samenvatting van de eerste conferentie.
- 22 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Van der Meulen, 05.02.1956: 'Ongetwijfeld hebt U vele relaties met Mohammedanen en mochten daarbij zijn, die als Spreker in aanmerking komen, dan zal ik U zeer verplicht zijn voor Uw recomandatatie en bemiddeling in deze'.
- 23 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 249.
- 24 Archief Stichting Open Veld Werk, brieven Kaiser aan resp. Jan van Wijk, 08.10.1950, en Guérite De Bruyn Kops, 12.11.1951.
- 25 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Wildeman aan Mijnsen, 15.01.1952.
- 26 Archief Stichting Open Veld Werk, brief De Vries aan Kaiser, 23.06.1952.
- 27 Binger, *Martin Buber*, 11, cursivering in de originele tekst.
- 28 Binger, *Martin Buber*, 19-20.
- 29 Archief Stichting Open Veld Werk, brief B. Pierson aan L. van Rechteren Limpurg, 02.06.1951.
- 30 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Buber, 24.08.1951.
- 31 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Buber aan Kaiser, 30.04.1953 en brief Kaiser aan Buber, 05.05.1953: 'Wie richtig betonen Sie dass Gott den Isaak als Opfer bestimmt! Daran hängt ja alles, dass der Mensch nicht selbst das Opfer bestimmt. Und wie klar und unzweideutig hat Gott das Was, Wo und Wann immer bekannt gegeben'.
- 32 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Buber aan Kaiser, 13.05.1953.
- 33 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Maeder, 25.06.1953.
- 34 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Buber aan Kaiser, 27.06.1953.
- 35 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Buber, 30.06.1953.
- 36 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Buber aan Kaiser, 12.07.1953.
- 37 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Juliana, 16.07.1953.
- 38 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Bierschen, 03.07.1953.
- 39 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Buber aan Kaiser, 27.06.1953.
- 40 Binger, *Martin Buber*, 7-9.
- 41 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser, ongedateerde lijst, waarop verder nog de namen staan van mevrouw E.C. van Poeteren uit Wageningen, ds. A. van Briemen (?) uit Bentveld, mevrouw de Miranda uit Blaricum, mej. van Daalen en ds. Fr. Kuiper uit Amsterdam; zij zouden geen van allen naar Apeldoorn komen.
- 42 Onder het pseudoniem Georg Munk had Paula Buber-Winkler onder meer de romans *Am lebendigen Wasser* en *Muckensturm* gepubliceerd.
- 43 *Rotary*, jg 21, no.4, November 1953, district 66/67 (resp. Hilversum/Vlaardingen), 107-110.
- 44 Interview H.J. Witteveen, 29.02.2012.
- 45 Juliana, *Toespraak voor de Nederlandse Jeugd*, 12.09.1953, 6.
- 46 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Verhulst, 17.09.1955.
- 47 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Leslie Smith, 31.12.1953.
- 48 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Buber aan Kaiser, 18.09.1953.
- 49 Of dat ook gebeurd is, valt niet meer na te gaan; het boek is niet terug te vinden in de overgebleven bibliotheek van Wim Kaiser, mededeling Ismay Kaiser via mail, 28.02.2013.
- 50 Adelaide Gardner, 19.05.1954, *The sense of insecurity and the search for God*; zie ook: W. Tudor Pole, 28.01.1955, *Some spiritual issues underlying world problems*.
- 51 Zie o.a. William Aspden, 30.08.1953, zonder titel; François de la Noë, 28.05.1954, *De monde des appareances aux realites de la foi*; Georges Grosjean, 27.08.1954, *Reflexions sur la nature et a conduite de notre vie*.
- 52 Toespraak koningin Juliana in Kopenhagen, 21.05.1953, 32-33.
- 53 Annemarie Schimmel, 30.05.1954, *Ich folge der Religion der Liebe*: 'es handelt sich darum, dass man gleichförmig wird mit dem göttlichen Willen'.
- 54 Kenneth Walker, F.R.C.S., 30.05.1953: *The Evolution of Man*. Walker was een aanhanger van Gurdjieff, over wie hij een boek schreef: *A study of Gurdjieff's teaching* (1957).

- 55 Sofi Huri, 20.05.1955: *Ken'an Rifai*. Sofi Huri omschreef zichzelf in haar lezing op 20.05.1955 als afkomstig uit een Arabisch christelijke familie en als dochter van een 'sage', een diepreligieuze priester; bij het bestuderen van islamitische mystici maakte zij kennis met Rifai, over wie haar lezing ging.
- 56 Juan Mascaró, 28.08.1954, *Light, love and life*; het jainisme is een eeuwenoude religie en (vegetarische) levenswijze, met als symbool onder meer de rechtsdraaiende swastika, die vooral in India veel aanhangers telt.
- 57 Archief Stichting Open Veld Werk, uitgetypt anoniem verslag van de eerste conferentie, 3; samenvatting van de brief van Waylen.
- 58 N. Sri Ram, 27.08.1954, *The world in travail*; Juan Mascaró, 28.08.1954, *Light, love and life*.
- 59 Quispel meende eveneens dat er op het Oude Loo nauwelijks over politiek werd gerept. 'Ook Greet Hofmans had het daar nooit over.' Geciteerd in: <http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/archief/article/detail/2529794/2000/11/24/Invloed-Greet-Hofmans-schromelijk-overschat.dhtml>.
- 60 G.L. van Dalfsen, 31.05.1953, *The Eternal Faithfulness of God*.
- 61 De Madariaga, die onder meer ambassadeur voor Spanje in de VS en Frankrijk was geweest, was ten tijde van de Oude Loo-conferenties stateloos; hij was tijdens de Spaanse burgeroorlog fel anti-Franco en vluchtte naar Engeland. Na de dood van Franco zou hij naar Spanje terugkeren. In 1973 kreeg hij de Karel de Grote Prijs voor zijn bijdrage aan vrede in Europa.
- 62 Kaiser, welkomstwoord 28.01.1955.
- 63 Georges Grosjean, 27.08.1954, *Reflexions sur la nature et a conduite de notre vie*; zie ook F.A. Vening Meinesz, 29.01.1955, *For our western civilization a moral renaissance is vitally needed*.
- 64 Kaiser, inleiding 27.07.1951.
- 65 Kaiser, slotwoord 28.08.1955.
- 66 Kaiser, openingswoord 01.02.1957.
- 67 Kaiser, slotwoord 01.09.1957.
- 68 <http://www.openminds.tv/royals-ufos-pt-2-680/> opgeslagen op 01.03.2013.
- 69 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan 'Jan', 23.08.1954.
- 70 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan 'Jan', 23.11.1954.
- 71 Interview in *de Volkskrant*, geciteerd op <http://www.skepsis.nl/adamski.html> ; opgeslagen op 01.03.2013.
- 72 Andersom was Adamski ook onder de indruk geraakt van Juliana; na afloop zou hij aan de verzamelde pers hebben gezegd: 'The world would be better off if there were more people like her'. Hoffman, *Queen Juliana*, 143.
- 73 GA, 1140-inv.nr. 10 – coincidenties, losse kaart, december 1991.
- 74 Zie onder meer Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 249; Bredenhoff & Offringa, *Greet Hofmans*, 71; Kikkert, *Bernhard*, 211.
- 75 GA, 1140-inv.nr. 13, chronologisch overzicht, p.27.
- 76 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 168.
- 77 Alders, *Niets was wat het leek*, 296-297.
- 78 Zie hoofdstuk 23.
- 79 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Erika Sprenger-Steinmüller aan Kaiser, 05.06.1954.
- 80 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Mensching, 11.09.1956.
- 81 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan E.L. Selleger, 17.12.1951.
- 82 Archief Stichting Open Veld Werk, notitie van Kaiser tijdens elfde conferentie, augustus 1955.
- 83 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Jet C. Schurink-Doeksen aan 'de voorbereiders', 04.02.1955. Volgens een potloodantekening werd de brief ter inzage gegeven aan 'H.M., mevr. V. Heeckeren, Bep, Frans, Rita'.

- 84 Archief Stichting Open Veld Werk, artikel 'Bijeenkomst op "Het Oude Loo"' van 'een deelnemer uit Denemarken', in *Het Vaderland*, 08.09.1955.
- 85 Archief Stichting Open Veld Werk, artikel 'Bijeenkomst op "Het Oude Loo"' van 'een deelnemer uit Denemarken', in *Het Vaderland*, 08.09.1955. De 'gast uit New York' was E. van Waveren.
- 86 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Verhulst, 01.09.1955.
- 87 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Verhulst aan Kaiser, 14.09.1955.
- 88 Archief Stichting Open Veld Werk, los lijstje met cijfers, 30.06.1957.
- 89 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Verhulst, 10.10.1955.
- 90 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Verhulst aan Kaiser, 16.11.1955.
- 91 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Verhulst aan Kaiser, 16.12.1955.
- 92 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Verhulst, 17.09.1955.
- 93 Archief Stichting Open Veld Werk, brief dochter Aspden aan Kaiser, 20.10.1955.
- 94 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan weduwe Aspden, 07.09.1956.
- 95 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Müller-Eckhard aan Kaiser, 10.08.1956.
- 96 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Müller-Eckhard, 11.08.1956.
- 97 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Müller-Eckhard aan Kaiser, 14.08.1956.
- 98 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Verhulst, 21.08.1956.
- 99 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Verhulst aan Kaiser, 28.10.1955.
- 100 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Verhulst, 31.10.1955.
- 101 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Verhulst aan Kaiser, 02.11.1955.
- 102 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Verhulst, 12.07.1958.
- 103 Archief Stichting Open Veld Werk, gegevens van Servire, 31.12.1964.

Hoofdstuk 17

- 1 Wellicht het belangrijkste document in het Koninklijk Huis Archief is een dagboek dat Juliana heeft bijgehouden; daarvan is bepaald dat het pas in 2054, vijftig jaar na haar dood, openbaar mag worden gemaakt.
- 2 Rotary, jg 21, no.4, November 1953, district 66/67 (resp. Hilversum/Vlaardingen) 107-110, artikel van A. Prins van Wijngaarden (club: Zwolle), 'Religieuze bezinning op "Het Oude Loo"'; daar staat over de Oude Loo-conferentie van augustus 1953 letterlijk: 'Koningin Juliana is bij alle bijeenkomsten aanwezig geweest en was ook bij aankomst en vertrek van de gasten, niet alleen als gastvrouw maar ook om iedereen te leren kennen. [...] En omdat onze Koningin een Vorstin des Vredes is, zal het U duidelijk zijn, dat H.M. hun, die de vrede willen dienen, gastvrijheid verleende op "het Oude Loo", aldus dit streven onderstrepd'.
- 3 Rotary, jg 21, no.4, November 1953, district 66/67 (resp. Hilversum/Vlaardingen) p.107-110, artikel van A. Prins van Wijngaarden (club: Zwolle), 'Religieuze bezinning op "Het Oude Loo"', cursivering in originele tekst.
- 4 *Algemeen Handelsblad*, 05.06.1954, artikel 'Geestelijke bezinning op het Oude Loo'.
- 5 Archief Stichting Open Veld Werk, los artikel E. Frater Smid uit onbekend tijdschrift, p.107-110.
- 6 Archief Stichting Open Veld Werk, los artikel Werner Reist uit (vermoedelijk) *Deutscher Bund*, met als titel 'Het Oude Loo'.
- 7 Interview Beep de Vries, 31.07.2008.
- 8 Quispel omschreef in *Trouw*, 24.11.2000, de groep die hij op het Oude Loo rond Juliana aantrof als volgt: 'de bankier Pierson met zijn lieve vrouw, een deftige verzekeraar met echtgenote, een dokter Fentener van Vlissingen, barones [sic] Van Heeckeren van Molecate en zijn vrouw, alsmede zijn moeder die over de lakeien als "die kerels" sprak. Verder de heer Kaiser, oud-secretaris van de directie van de Maatschappij Nederland, een opgewonden standje met een knappe vrouw, koningin Juliana en juffrouw Hoffmans [sic] die niets zei'.

- 9 Artikel 'Invloed Greet Hofmans schromelijk overschat', *Trouw*, 24.11.2000, geraadpleegd op 03.07.2014 via <http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/archief/article/detail/2529794/2000/11/24/Invloed-Greet-Hofmans-schromelijk-overschat.dhtml>.
- 10 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Fentener van Vlissingen aan Kaiser, 10.09.1953.
- 11 Hierover bestaat wat verwarring. Volgens Giebels had Wilhelmina het kasteel ter beschikking gesteld. In feite zal het een combinatie zijn: Juliana was als vorstin de baas over het Oude Loo, maar zal in overleg met Wilhelmina (en hoogstwaarschijnlijk op voorstel van Kaiser en met instemming van Hofmans) het kasteel hebben vrijgemaakt voor de conferenties.
- 12 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan 'de Leden van het Comité van voorbereiding', 29.06.1951.
- 13 Archief Stichting Open Veld Werk/Archief Stichting Open Veld Werk, brief Frans Mijnsen aan Sypkens, 15.06.1953.
- 14 Archief Stichting Open Veld Werk, *Mazdaznan Tijdschrift*, juli 1953, 4-7, artikel "Het Oude Loo", C. Sypkens.
- 15 Rotary, jg 21, no.4, November 1953, district 66/67 (resp. Hilversum/Vlaardingse) 107-110, artikel van A. Prins van Wijngaarden (club: Zwolle), 'Religieuze bezinning op "Het Oude Loo"'.
 16 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Frater Smid, 15.08.1953.
 17 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Vreede aan Kaiser, 31.07.1952.
 18 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde brief Kaiser aan Vreede, augustus 1952.
 19 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Fjellander, 23.03.1955.
 20 Archief Stichting Open Veld Werk, *Door inzicht tot daad*, mei-juni 1953. Aan die uitgave van de Broederschapsfederatie werd onder meer meegewerkt door Oude Loo-gangers als Helma Kool, L.J. Polderman, C. Sypkens, Pam G. Rueter, H. Pothof en Witteveen.
 21 'Bhakta', *Het Oude Loo*, in: *Door inzicht tot daad*, maandblad van de Broederschapsfederatie, uitgave mei-juni 1953.
 22 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Polderman, 25.06.1953.
 23 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Daur, 06.05.1955.
 24 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Van Heeckeren, 28.11.1951.
 25 Interview echtpaar Le Coultre (aanwezig op de conferentie van augustus 1955), 06.05.2008; dat ze chocolademelk inschonk is wellicht een verwarring met de beroemde conference van Wim Sonneveld, logischer is dat ze koffie en thee serveerde, er is in de documenten verder nergens sprake van chocolademelk.
 26 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Walker, 04.04.1953.
 27 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Tudor Pole aan Mijnsen, 31.12.1955.
 28 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Tolédano aan Mijnsen, 02.09.1953.
 29 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Mehta aan Mijnsen, 13.02.1954.
 30 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Mehta aan Mijnsen, 07.02.1954.
 31 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Dürckheim aan Kaiser, 27.06.1953.
 32 Archief Stichting Open Veld Werk, brief F. Boasson aan het Comité, 03.09.1953.
 33 *Nieuwe Stemmen*, jg. 39, no. 2, febr. 1956, 23-25, artikel E. Frater Smid, 'Bijeenkomst op Het oude Loo'.
 34 http://nl.wikipedia.org/wiki/Koning_Ashoka; <http://en.wikipedia.org/wiki/Ashoka>.
 35 Archief Stichting Open Veld Werk, brief George Rogers aan Bep Pierson, 21.04.1953.
 36 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Vreede aan Kaiser, 31.07.1952.
 37 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Dastur Framroze A. Bode aan Purnell, 21.07.1955.
 38 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Arthur J. Meekel aan Kaiser, 04.02.1955.
 39 Archief Stichting Open Veld Werk, artikel uit *Het Vaderland* van 08.09.1955 met als titel 'Bijeenkomst op "Het Oude Loo"'.
 40 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Katz aan Kaiser, 24.02.1956.
 41 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan 'de leden van het comite van voorbereiding', 07.07.1951.
 42 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Bode, 26.07.1955.

- 43 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Nieuwenhuijsen aan Kaiser, 05.09.1955.
- 44 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde notitie Kaiser (vermoedelijk uit 1954). Daarin geeft hij aan wie de door Juliana en Wilhelmina uitgenodigde 'foute' gasten waren: 'Mensen als Pater Wersch van De Tijd, Ds Gijmink, Ds Couvee, Mej. Geldens, Hr. en Mevr. Landré, Mej. Pont, Mej. Tellegen, Mej. Tjeenk Willink, Ds Berkel, Mrs. Roosevelt, "Prof." H.L.M. van Rooyen, Mevr. Smitt-Avis, om van anderen maar te zwijgen, konden onmogelijk sympathiek tegenover deze Vredes-bevordering staan, kwamen dus alleen maar quasi-argumenten halen voor hun verwerping en hun verdachtmaking ter wille van hun onzalige groepering'.
- 45 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Rita van Heeckeren, 23.02.1953.
- 46 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Van Rechteren Limpurg, 07.11.1951. Zie hoofdstuk 8.
- 47 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde brief uit 1951 van Kaiser aan Carola van Rechteren.
- 48 Archief Stichting Open Veld Werk, katebelletje Kaiser, 11.08.1952; zie ook hoofdstuk 12.
- 49 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde brief Kaiser aan Juliana; zie ook inventarisatie archief van Walraven van Heeckeren van Molecaten, p.1, ordner 2 map I.J., '4/5'52. Verwijtende brief JWK aan H.M. inzake haar wens voor orth.chr.Sprekers'.
- 50 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Bep Pierson aan Van Dijk, 15.05.1952.
- 51 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Selleger-Elout, 30.01.1952.
- 52 Zie hoofdstuk 11.
- 53 Toespraak koningin Juliana in Kopenhagen, 21.05.1953, 32-33.
- 54 Juliana, Toespraak voor de Nederlandse Jeugd, 12.09.1953, 5-6.
- 55 Juliana, Toespraak voor de Nederlandse Jeugd, 12.09.1953, 8.
- 56 Kerstboodschap Juliana 1955, 38.
- 57 Kerstboodschap Juliana 1954, 34.
- 58 Kerstboodschap Juliana 1949, 14.
- 59 Kerstboodschap Juliana 1952, 23 en 25.
- 60 Kerstboodschap Juliana 1949, 13.
- 61 Kerstboodschap Juliana 1950, 17.
- 62 Kerstboodschap Juliana 1952, 24.
- 63 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 421.
- 64 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 392.
- 65 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 174-176.
- 66 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 227.
- 67 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 245.
- 68 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 247.
- 69 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 247.
- 70 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 260 en 340.
- 71 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 262.
- 72 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 183.
- 73 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 214: Juliana 'meende dat Mej. Hofmans nu eenmaal over de unieke eigenschap beschikte van een onmiddellijke en duidelijke geïnspireerdheid van omhoog. 'Maar', zei de Koningin, 'U weet Mej. Hofmans zegt er altijd bij: U moet uit haar doorgevingen nemen wat U ervan begrijpt.'
- 74 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 270-271.

Hoofdstuk 18

- 1 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Jeannette Willink aan Kaiser, 22.11.1951.
- 2 Archief Stichting Open Veld Werk, artikel 'Bijeenkomst op "Het Oude Loo"' van 'een deelnemster uit Denemarken', in *Het Vaderland*, 08.09.1955.

- 3 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Beep de Vries aan Kaiser, 03.08.1952.
- 4 Archief Stichting Open Veld Werk, artikel 'Bijeenkomst op "Het Oude Loo"' van 'een deelnemster uit Denemarken', in *Het Vaderland*, 08.09.1955; zie ook de inleiding van Prof. Ir. E.J.F. Thierens, 30.01.1954, die zegt dat de deelnemers 'abandoned the hustle of the outside world'.
- 5 Archief Stichting Open Veld Werk, brief De la Noë aan Kaiser, 02.06.1954.
- 6 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Schimmel aan Kaiser, 03.06.1954.
- 7 Archief Stichting Open Veld Werk, brief W.H. Fokker aan Kaiser, 07.09.1956.
- 8 Archief Stichting Open Veld Werk, brief H. Felderhoff aan Kaiser, 03.09.1956.
- 9 Archief Stichting Open Veld Werk, brief 'Stefan' aan Kaiser, 02.12.1951.
- 10 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Dürckheim aan Kaiser, 27.06.1953.
- 11 Archief Stichting Open Veld Werk, brief E. Chits aan Kaiser, 12.09.1956.
- 12 Archief Stichting Open Veld Werk, brief May Weston aan Kaiser, 05.08.1956 (het schrijven is vermoedelijk verkeerd gedateerd in augustus, bedoeld zal zijn: september).
- 13 Archief Stichting Open Veld Werk, brief jonkvrouw dr. M.J. Hartsen aan Kaiser, 16.06.1957.
- 14 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Aspden aan Kaiser, 08.09.1953.
- 15 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Wikander aan Kaiser, 24.02.1956.
- 16 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Schimmel aan Kaiser, 03.06.1954.
- 17 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Taco M. de Jong aan Kaiser, 30.05.1955.
- 18 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Müller-Eckhard aan Kaiser, 11.04.1954.
- 19 Ds. E. Frater Smid, 'Bijeenkomst op Het oude Loo', in: *Nieuwe Stemmen*, maandblad van De Vrije Gemeente, 39e jaargang, febr. 1956, no. 2, 23-25.
- 20 Archief Stichting Open Veld Werk, brief H. Groot aan Kaiser, 06.09.1954.
- 21 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Thierens aan Kaiser, 19.09.1953.
- 22 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Katz aan Kaiser, 24.02.1956.
- 23 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Aspden aan Kaiser, 24.09.1953.
- 24 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Erika Sprenger aan Mijnssen, 06.09.1956.
- 25 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Beep de Vries aan Hofmans, 10.06.1954. Over die bijzondere ervaring op zaterdagavond raakte Beep niet uitgepraat. In een brief aan 'beste meneer Kaiser' kwam ze er nogmaals op terug. 'Ik schreef al aan Juffrouw Hofmans hoe we op Zaterdagmiddag met een groepje bij elkaar waren, waarbij ons gesprek zò geleid werd (ik geloof wel dat ik dit zo zeggen mag) dat een van ons opstond omdat het hem te machtig werd en wegging. De stilte die hierna ontstond was zo "weldadig" dat het haast was alsof ik het kon vastpakken. Mensen die van buitenaf binnenkwamen maakten een grapje over ons stil zijn, en als uit een spontane gedachte gaven we elkaar een hand. Dat je zoiets beleven mag hè?' Archief Stichting Open Veld Werk, brief Beep de Vries aan Kaiser, 27.06.1954.
- 26 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Mehta aan Kaiser, 07.02.1954.
- 27 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Lund aan Kaiser, 26.06.1956.
- 28 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan The Matheson, 31.05.1955, waarin Kaiser uitlegt dat Hofmans op vrijdagavond laat 'aanschoof bij een discussie met Siirala en dr. Van Vlissingen'.
- 29 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Dürckheim aan Kaiser, 27.06.1953.
- 30 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Aspden aan Kaiser, 08.09.1953.
- 31 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Schimmel, 31.01.1955: 'Wenn Frl. Hofmans und ich beisammen waren, da wurde ich durch eine Anweisung beauftragt an Sie zu schreiben, dass die neue geistige Arbeit, welche damals in den Anweisungen für Sie gemeint wurde, jetzt sehr nahe gekommen ist'.
- 32 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Schimmel aan Kaiser, 03.02.1955.
- 33 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Köllerström aan Mijnssen, 05.02.1957: 'I would be grateful if you would be kind enough to tell miss Hofmans how very appreciative I am of her help, and of my very high regard for her'; brief Tolédano aan Kaiser, 09.1953: 'I think Mevr. Hoffman was right when she told me not to restrain my nerves'.

- 34 Archief Stichting Open Veld Werk, brieven Grosjean aan Kaiser, 23.09.1954 en Kaiser aan Grosjean, 11.10.1954; wat de doorgevingen behelst is niet overgeleverd.
- 35 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Van Loon-Bossevain aan Kaiser, 03.09.1954.
- 36 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Sprenger-Steinmüller, 07.05.1954.
- 37 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Fentener van Vlissingen, 25.05.1955.
- 38 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Bleeker, 20.02.1954.
- 39 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Erika Sprenger, 07.10.1954.
- 40 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Johanna Madeleine Selleger-Elout, 02.06.1955.
- 41 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Palmstierna, 26.09.1955.
- 42 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Barnard, 15.05.1957.
- 43 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Palmstierna, 26.09.1955.
- 44 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan 'Jan', 03.02.1954.
- 45 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Hulzebos aan Kaiser, 04.02.1954.
- 46 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Bleeker, 20.02.1954.
- 47 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Quispel aan Rita van Heeckeren, 07.05.1957.
- 48 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Daur, 06.05.1955.
- 49 Archief Stichting Open Veld Werk, kopie uit *Freies Christentum*, 01.05.1955.
- 50 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Daur aan Kaiser, 09.03.1956.
- 51 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan C. van Loon-Boissevain, 23.09.1954.
- 52 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan C. van Loon-Boissevain, 23.09.1954.
- 53 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Engel, 18.02.1956.
- 54 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Polderman aan Kaiser, 21.05.1952.
- 55 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Polderman, 24.05.1952.
- 56 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Deutman, 23.03.1954.
- 57 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Wikander aan Kaiser, 24.02.1956.
- 58 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Blaak aan Kaiser, 08.09.1955.
- 59 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Mehta aan Kaiser, 07.02.1954.
- 60 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Mehta aan Kaiser, 04.09.1953.
- 61 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Hulzebos aan Kaiser, 03.07.1956.
- 62 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Hulzebos, 04.07.1956; uit die brief blijkt dat de andere brief aan Kaiser van capt. John Hutchings afkomstig was.
- 63 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Selleger aan Kaiser, 29.09.1954.
- 64 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Aspden aan Kaiser, 08.09.1953.
- 65 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Daur, 16.03.1956.
- 66 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Tolédano, 30.06.1953.
- 67 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Paul Tournier, 09.12.1951.
- 68 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Frans Mijnsen aan Kitsos, 13.06.1955. Frans Mijnsen stuurde op verzoek van inleidster Sofi Huri medicijnen naar haar zieke zoon Thelemaque Kitsos, die in het Griekse Piraeus woonde. In het begeleidende schrijven maakte Mijnsen duidelijk dat pillen eigenlijk niet het geëigende middel waren om beter te worden. 'I told your mother that the quintessence of recovery cannot, as I think, be based on medicines, but only by changing a man's life and that the spiritual side of this is a very sincere matter. So, if you like, I can give you the address in my country of someone who can help you more better than the medicines, I am sending you herewith.' Zonder twijfel doelde Mijnsen hier op Greet Hofmans.
- 69 Kenneth Walker, 30.05.1953, *The Evolution of Man*. Ook Sri Ram vond, precies een jaar later, de conferenties van groot belang. N. Sri Ram, 27.08.1954, *The world in travail*: 'I value very highly the honour of taking part in this Conference, where people of different schools of thought, with different backgrounds, are able to come together and freely speak on matters of fundamental importance from their respective points of view'. Zijn wens was dan ook: 'may arise out of conferences like this, because there are different people here, all in earnest, all with open minds, sincerely seeking, wanting to find out the truth about human living, what is to be achieved, what is worthwhile'.

- 70 Leslie H. Leslie-Smith, 28.08.1953, *Man: an embodied paradox*.
 71 GA, 1140-inv.nr. 10 – coïncidenties, losse kaart.
 72 Net als alle andere artikelen in de krant wordt er geen naam van de betreffende journalist vermeld, maar aangezien de directie van de krant bestond uit J.A. en N. Hazewinkel en die naam (zonder voorletters, maar met als adres Rijksweg 32, Haren) ook voorkomt op de deelnemerslijst van de eerste conferentie, is het meer dan waarschijnlijk dat een van beiden de auteur is.
 73 *Nieuwsblad van het Noorden*, 64e jaargang no.191, 16.08.1951, 1.
 74 *Algemeen Handelsblad*, 28.07.1952.
 75 Archief Stichting Open Veld Werk, uit een brief Quispel aan Kaiser, 11.06.1954, blijkt dat de redacteur in kwestie L. Aletrino was.
 76 *Algemeen Handelsblad*, 05.06.1954.
 77 C. Sypkens, *Het Oude Loo*, in: *Mazdaznan Tijdschrift*, uitgave juli 1953, 7.
 78 'Een deelnemer uit Denemarken' (Bets Bonde Jensen-Elze), 'Bijeenkomst op "Het Oude Loo"', in: *Het Vaderland*, 08.09.1955.
 79 Archief Stichting Open Veld Werk, uit niet nader te duiden tijdschrift gescheurd artikel over de Oude Loo-conferentie van mei 1953, p.107-110.
 80 E. Frater Smid, 'Bijeenkomst op Het Oude Loo', in: *Nieuwe Stemmen*, maandblad van De Vrije Gemeente, 39e jaargang, febr. 1956, no. 2, 23-25.
 81 Zie ook hoofdstuk 6 voor de reacties van onder meer Raoul Stéphan in het weekblad *L'Eglise Réformée de France*.
 82 De naam Werner Reist komt niet voor op de gastenlijst van de bijeenkomst van mei 1953. Ofwel is hij op het laatste nippertje toegelaten, ofwel is er een fout gemaakt, ofwel is Reist een pseudoniem.
 83 Archief Stichting Open Veld Werk, Werner Reist, 'Het Oude Loo', een vermoedelijk uit het tijdschrift *Deutscher Bund* van 1953 gescheurd artikel.
 84 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Frans Mijnsen aan Bep Pierson, 03.06.1954.
 85 Voor zover de totale kosten te traceren zijn bedroegen die in guldens respectievelijk: 608,22 (mei 1954), 1.101,25 (augustus 1954), 905,22 (januari 1955), 2.291,33 (mei 1955), 840,49 (augustus 1955), 2.400 (januari 1956), 928,40 (mei 1956) en 2.139,60 (augustus 1957).
 86 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Aspden aan Mijnsen, 02.09.1954.
 87 Archief Stichting Open Veld Werk, rekening 22.08.1951, order nr. 2280, gericht aan Fa. F.C. Mijnsen, Herengracht 124, Amsterdam; het bedrag werd gegireerd op 27.08.1951.
 88 De voorbereiders bestelden op 09.09.1953 bij het Fototechnisch en Cartografisch Bedrijf van de Koninklijke Luchtvaart Mij. N.V. op Schiphol vijftig foto's no. 18121 met als formaat 18 x 24 centimeter; de kosten bedroegen f. 2,85 per foto.
 89 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Walker, 21.07.1953 en 26.07.1953.
 90 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde brief Leslie Smith; verder kwamen er dankbrieven voor de foto van onder meer de inleiders Dürckheim, Van Dalfsen, Roser, Maeder, Palmstierna en Fischer.
 91 De 'niet kostbare broodmaaltijd' zou in eerste instantie worden verzorgd door Hotel Bloemink in Apeldoorn, onderdeel van Smits Restaurants. De maaltijd bestond uit drie belegde broodjes (twee met vlees en een met kaas) en een kop koffie. De prijs daarvan bedroeg f 2,15 per persoon en dat was inclusief bediening. De afspraken werden op 8 juni 1952 bevestigd door 'C. v. Hout (Dir.)'. Maar vijf dagen later werd de catering alsnog gegund aan Hotel De Keizerskroon, die voor drie broodjes en een kop koffie slechts f 1,75 per persoon in rekening bracht.
 92 Dat gebeurde onder meer op 3 augustus 1956, op 5 januari 1957, op 3 mei 1957, 7 augustus 1957 en 3 januari 1958 en zo verder tot augustus 1959.
 93 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan A.A. van Heeckeren van Molecaten, 14.06.1956.

Hoofdstuk 19

- 1 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan mw. Posthumus-van der Groot uit Amsterdam, 13.08.1953.
- 2 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Vilén aan Kaiser, 28.02.1955.
- 3 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Vilén, 02.03.1955.
- 4 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Olgers, 02.07.1954.
- 5 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Oosterveld aan Kaiser, 22.09.1951.
- 6 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Oosterveld, 28.09.1951.
- 7 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Hoogewerff aan Mijnsen, 31.10.1953; andere leden van *Inzicht* waren mevrouw Th.H.E.P. van Valkenburg-Léon, A.D. van Buren Schele, mr. W.J.J. van Rossum en P.C.J. van Hoboken.
- 8 Archief Stichting Open Veld Werk, knipsel uit *Voorburgse Courant*, 09.10.1953.
- 9 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Mijnsen aan Hoogewerff, 04.11.1953.
- 10 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Hoogewerff aan Mijnsen, 05.11.1953.
- 11 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Mijnsen aan Hoogewerff, 08.11.1953.
- 12 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Hoogewerff aan Mijnsen, 14.11.1953.
- 13 Zie hoofdstuk 13.
- 14 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Tolédano aan Kaiser, 09.1953.
- 15 *Inzicht, Centrum voor universele gedachten*, brochure voor lezing in Den Haag op 19.03.1954 door prof. A.D. Tolédano, *Religion before materialism and existentialism*.
- 16 Archief Stichting Open Veld Werk, lijst met deelnemers aan de conferentie van oktober 1956 in Cliftonville.
- 17 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Verhulst, 21.08.1956.
- 18 Het Keyserling-Gesellschaft für Freie Philosophie was in 1920 opgericht door Hermann Graf Keyserling en werd in 1946 heropgericht. De Baltisch-Duitse filosoof Keyserling (1880-1946) wilde een bijdrage leveren aan de geestelijke wederopbouw van de wereld. De voordrachten die hij voor zijn Schule der Weisheit in Darmstadt organiseerde, zag hij als instrumenten in een orkest dat een 'Symphonie des Geistes' uitvoerde.
- 19 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Barnard, 03.02.1955.
- 20 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Müller aan Kaiser, 05.09.1954.
- 21 De omschrijvingen van Erika Sprenger-Steinmüller zijn van de dochters van Wim Kaiser, Wies en Ismay.
- 22 De exacte tekst van die paragraaf over het doel van het INF luidde: 'insbesondere Jugendlichen beizustehen, welche durch Vertreibung oder durch die Not der Zeit nicht zu einer Existenz gelangen können, welche ihrem Leben Inhalt gibt und sie befähigt, ihre Kräfte auch für das Wohl der Allgemeinheit einzusetzen'.
- 23 Archief Stichting Open Veld Werk, ongedateerde kladnotitie: Kaiser had bij het bedenken van de nieuwe naam de Allerhoogste een handje geholpen door op een kladpapiertje alvast wat voorzetten te geven voor alternatieve namen voor het INF, zoals: Urberger Tafelrunde, Urberger Initiative, Urberger Versuch, Urberg-Überbrückung, Urberger Überbrückings Initiative für Notlinderung jeder Form, Überbrückungszentrum Urberg, Urberger Kontakt-centrum.
- 24 Archief Stichting Open Veld Werk, Extract 647.
- 25 Archief Stichting Open Veld Werk, 'Inleiding gehouden bij de derde Urberg Conferentie 22/23 September 1956'.
- 26 Archief Stichting Open Veld Werk, 'vervolg Urberg Conferentie 22-23 Sept. 1956', 2.
- 27 Archief Stichting Open Veld Werk, 'Doorgeving tijdens Tweede U.C.C.-Conferentie, 2-3 Juni 1956'; uitroeptekens in originele tekst.
- 28 Archief Stichting Open Veld Werk, los vel met Nederlandse tekst uitgesproken door Hofmans.
- 29 Archief Stichting Open Veld Werk, 'Doorgeving tijdens Tweede U.C.C.-Conferentie, 2-3 Juni 1956'. De letterlijke tekst van een doorgeving dienaangaande luidde: 'Das INF und

der Studenhof sind gegründet auf Durchgebungen des Meisters und werden ihre volle Aufgaben auf sich nehmen *und vollbringen*'.

- 30 Archief Stichting Open Veld Werk, doorgeving 16.10.1957, uit Duits terugvertaald.
- 31 Archief Stichting Open Veld Werk, 899 'Na de Nabetrachting op Maandag, 21 Oct.'57 's avonds de volgende Doorgeving'.
- 32 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Erika Sprenger, 19.01.1958.
- 33 Archief Stichting Open Veld Werk, 'Doorgeving na de vergadering van 1 Februari 1958, in Baarn ten huize van den Heer en Mevrouw van Heeckeren van Molecaten'. De letterlijke tekst luidt: 'De verwachtingen om (het) UCC. tot een bevorderlijke Werking te maken voor de Wereldvrede in verband met de strijd der volkeren, door het Overbruggingswerk via de Doorgevingen te doen plaats hebben, heeft door de uitgesproken gewetensbezwaren van Mevr. Sprenger-Steinmüller, Mej. M. de Jong, Dr. H. Schild, [...] in verband met deze groep mensen zijn zin voor de samenwerking hierin verloren, daar voor mij juist in deze Overbrugging via de Doorgevingen de enige waarachtige Grond voor het uitvoeren van een dergelijke levende Mogelijkheid lag'.
- 34 Archief Stichting Open Veld Werk, brief aan 'Herrn Dr. Heinrich Schild', 02.02.1958.
- 35 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Erna Mijnsen aan 'Herr und Frau Dr. Steinmüller, Gummersbach', 04.02.1958; zie ook brief Erna Mijnsen aan Hönl, 04.02.1958. Volgens Mijnsen was de schuld van het breuk binnen het UCC gelegen in het feit dat 'es sich herausgestellt hat dasz Frau Sprenger-Steinmüller nicht gesinnt ist die Durchgebungen die mittels Frl. Hofmans für den UCC. gegeben werden, als bindend anzuerkennen und zur Ausführung zu bringen'. En dat terwijl 'der Urberger Contact Centrum auf die Durchgebungen gegründet worden ist. Wenn also jetzt die Bindung mit der Ur-Quelle verbrochen wird sind [wir] der Meinung dasz eine Zusammenarbeit im Rahmen des UCC. weiter keinen Sinn mehr hat'.

Hoofdstuk 20

- 1 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Oldewelt, 18.07.1951.
- 2 Harinck & Van Trigt (red.), *'In de vergifkast'?*, 103.
- 3 J. de Graaf, NRC, 08.05.1956, in: <http://karlbarth.nl/graaf-invloederopal/>, bekeken op 29.08.2014.
- 4 McLeod, *The religious crisis of the 1960s*, 261.
- 5 Taylor, *Een seculiere tijd*, 411.
- 6 Taylor, *Een seculiere tijd*, 675.
- 7 Sengers (ed.), *The Dutch and their gods*, 133; zie ook Boerwinkel, *Kerk en secte*, 115: 'De door de kerk niet bevredigde intellectueel zoekt z'n heil niet bij secten als die van Jehova's getuigen. Hij komt voornamelijk terecht bij de Anthroposophie en de Christengemeenschap, de Soefibeweging, de Chr. Science en de Vrij-katholieke Kerk, of in Occultisme en Astrologie'. De genoemde groeperingen zijn op het Oude Loo dan ook ruim vertegenwoordigd.
- 8 Harinck & Fikse-Omon, *'In de vergifkast'?*, 48.
- 9 Harinck & Van Trigt (red.), *'In de vergifkast'?*, 158.
- 10 McLeod, *The religious crisis of the 1960s*, 29.
- 11 Sengers (ed.), *The Dutch and their gods*, 113.
- 12 Ames Kennedy noemt de periode 1945-1965 'de glorie-tijd van religieuze subculturen', Sengers (ed.), *The Dutch and their gods*, 33; VU-hoogleraar Harinck omschrijft het tijdvak 1850-1950 als 'de eeuw van de kerk', waarna tussen 1950 en 1960 de kerken weliswaar dominant blijven, maar de verbroekeling heeft ingezet. Vanaf 1960 is een steeds individuelere omgang met religie zichtbaar.
- 13 Van Eijnatten en Van Lieburg, *Nederlandse religiegeschiedenis*, 318.
- 14 Van Eijnatten en Van Lieburg, *Nederlandse religiegeschiedenis*, 315.

- 15 Van Eijnatten en Van Lieburg, *Nederlandse religiegeschiedenis*, 317.
- 16 Harinck & Van Trigt (red.), *'In de vergifkast'?*, 24.
- 17 Van Eijnatten en Van Lieburg, *Nederlandse religiegeschiedenis*, 322.
- 18 Zie o.a. Van den Bos, *Verlangen naar vernieuwing*, passim; zie ook Harinck & Van Trigt (red.), *'In de vergifkast'?*, 159; Anders lag het bij de Nederlandse Hervormde Kerk. Die nam juist afstand van protestants-christelijke organisaties (zoals de CHU en het CNV) en daarmee ook van de verzuiling. De hervormden wilden volgens de historici George Harinck en Paul van Trigt 'een open, persoonlijk en op de nationale gemeenschap gericht protestantisme' uitdragen.
- 19 McLeod, *The religious crisis of the 1960s*, 33 en 35.
- 20 McLeod, *The religious crisis of the 1960s*, 34.
- 21 Sengers (ed.), *The Dutch and their gods*, 165.
- 22 Harinck & Van Trigt (red.), *'In de vergifkast'?*, 51.
- 23 Sengers (ed.), *The Dutch and their gods*, 115. In overeenstemming hiermee is de conclusie die werd getrokken na de in hoofdstuk 2 beschreven bijeenkomst in 1950 in Assen, waarin Greet Hofmans aan de tand was gevoeld over het vermeende onbevoegd uitoefenen van de geneeskunst. Met betrekking tot gebedsgenezing heette het in het verslag: 'Het is een aanklacht tegen de medische wereld, dat er zovelen naar toelopen. Laat de medicus vooral gestimuleerd worden, aan het psychische voldoende aandacht te wijden.' NA 2.22.06, map 247, p.9.
- 24 Waaldijk, 'Tussen moeder en dochter', 28.
- 25 Zie hoofdstuk 10.
- 26 Leertouwer et al., *Kerken, sekten en wereldgodsdiensten*, 93.
- 27 *Welt am Sonntag*, 07.10.1956/nummer 41, 3.
- 28 Wilson, 'An analysis of sect development', 4; zie ook Schnabel, *Tussen stigma en charisma*, 78.
- 29 Boerwinkel, *Kerk en secte*, 23-29.
- 30 De zes andere hoofdzonden zijn: hebzucht, onkuisheid, jaloezie, onmatigheid, opvliegendheid en gemakzucht.
- 31 Boerwinkel, *Kerk en secte*, 29.
- 32 Boerwinkel, *Kerk en secte*, 28.
- 33 NA 2.21.231, map 50, brief A. van Heeckeren van Molecaten aan Van Dijk, 17.05.1952. Letterlijk staat er: 'Daar wij het voorrecht hebben via Mej. Hofmans alle verantwoordelijkheid voor onze beslissingen door hare Doorgevingen te laten leiden zijn Dreesjes etc. van nihil belang'. Ook schrijft zij: 'Alles staat of valt met het geloof in de Bron van de doorgevingen door Mej. Hofmans'.
- 34 NA 2.21.213, map 50, brief Van Dijk aan 'Amice' L. Einthoven, 14.06.1952; zie ook kopie brief Van Dijk aan koningin Juliana, 12.06.1952, door afzender doorgestuurd aan BVD-baas Einthoven.
- 35 NA 2.21.213, map 46, brief Metman aan Van Dijk, 09.11.1952, door ontvanger doorgestuurd naar BVD-baas Einthoven.
- 36 NA 2.21.213, map 50, brief Van Dijk aan voorbereiders, 12.06.1952 aan voorbereiders. Daarin schrijft hij onder meer: 'Er heeft zich een magische cirkel gesloten, waarbinnen zich een spel van ondoorgrondelijke menselijke hartstochten, ijdelheid van woorden en verwarring van begrippen mengt met valse mystiek, parapsychologische verschijnselen en een schizophrene ideeënwereld. Allen die zich binnen deze cirkel bevinden beklagt ik diep. Ik zou hen willen helpen, zo ik kon, maar de groepshypnose is niet meer met woorden te keren.'
- 37 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 421.
- 38 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 392.
- 39 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 337.
- 40 NA 2.21.213, map 46, brief Metman aan Van Dijk, 09.11.1952.
- 41 Giebels, *Beel*, 400.

- 42 Zie hoofdstuk 16.
- 43 Kaiser, slotwoord 01.09.1957; zie ook hoofdstuk 15,
- 44 Sengers (ed.), *The Dutch and their gods*, 181.
- 45 Heelas, *The New Age Movement*, 26.
- 46 Heelas, *The New Age Movement*, 20.
- 47 Heelas, *The New Age Movement*, 48.
- 48 Aupers/Hanegraaf in Sengers 2005, p.182-183; de term *New Age* werd in deze betekenis voor het eerst gebruikt door Alica Bailey in haar boek *Discipleship in the New Age* uit 1944.
- 49 Heelas, *The New Age Movement*, 38, signaleert naast overeenkomsten tussen orthodoxe christenen en *New Age*-aanhangers als het belangrijkste verschil: 'The New Age is Self-directed; conservative Christianity is in the hands of God. The conservative Christian believes that salvation ultimately lies with external agency. Rather than the quest for perfection being – essentially – one's own responsibility, the Transcendent has to act.' De genoemde overgave aan God gold zeker ook voor de verder niet zo religieus conservatieve voorbereiders van het Oude Loo.
- 50 A.J.H. van Leeuwen, *Freedom and brotherhood*, 30.08.1957, benadrukt dat de problemen in de wereld te maken hebben met het veronachtzamen van 'the old teachings of the despised World-Saviours', want zij hebben de antwoorden daarop. Dus is het zaak dat de mens 'accept and apply the Great Principles of Spiritual Enlightenment, given unto us by Wyasa, Buddha, Sri Krshna, Mozes, Jesus, Mohammed and still many Others, Whose names are not so well known to our Western humanity'. Hij staat open voor andere leermeesters dan Christus.

Deel IV

Hoofdstuk 21

- 1 Tom Hopkinson, 26.06.1956, *The need for a new relationship between man and woman*.
- 2 Withuis, *De jurk van de kosmonaute*, 75.
- 3 Bosch, 'Worstelen met gender en de biografie', 50; zie ook Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 75.
- 4 *De Gids*, november 1967.
- 5 Zie hoofdstuk 20.
- 6 Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 118; zie ook Ribberink, 'Seksverhoudingen in de jaren vijftig', 28 en 29.
- 7 Withuis, *De jurk van de kosmonaute*, 91.
- 8 Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 132 en Withuis, *De jurk van de kosmonaute*, 93.
- 9 Withuis, *De jurk van de kosmonaute*, 205; zie ook Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 121.
- 10 Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 79 en Withuis, *De jurk van de kosmonaute*, 205.
- 11 Bussemaker, 'Welvaart, welzijn en sekse', 223.
- 12 Withuis, *De jurk van de kosmonaute*, 203.
- 13 Withuis, *De jurk van de kosmonaute*, 205.
- 14 Giebels, *Beel*, 140 en 153, die duidelijk maakt dat Beel in 1946 Vos al had willen 'lozen'; zie ook Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 60; Van der Steen, *Drift & Koers*, 126; Van Galen & Vuijsje, *Drees wethouder van Nederland*, 80; en Daalder & Gaemers, *Premier en elder statesman*, 103, die melden dat Vos in 1948 'op eigen verlangen niet meer als minister' terugkeerde.
- 15 Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 141 en Bussemaker, 'Welvaart, welzijn en sekse', 221.
- 16 Het ontslag van huwende ambtenaressen gebeurde op grond van artikel 97 van het Algemeen Rijksambtenarenreglement; zie o.a. Plantenga, 'De kantelende tijd', 144 en Giebels, *Beel*, 366.

- 17 Giebels, *Beel*, 366.
- 18 Plantenga, 'De kantelende tijd', 144.
- 19 Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 183.
- 20 Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 186 ; de Tweede Kamer telde indertijd 100 leden.
- 21 Wttewaal van Stoetwegen, 'De motie Tendeloo', in: *Vrouwenbelangen*, oktober 1955, jg 20, nr 10; geciteerd in Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 188.
- 22 Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 189.
- 23 *Der Spiegel* 13.06.1956: 'Das Land wird von meiner Frau regiert; in unseren vier Wänden bestimme ich.'; Norel, *Ons koninklijk gezin*, 56 omschreef het zo: 'Bernhard was de steun voor zijn vrouw, de kameraad van zijn kinderen, de baas in huis.'
- 24 Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 190.
- 25 Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 193-194.
- 26 Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 195.
- 27 Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 18.
- 28 Weenink, *Vrouw achter de troon*, 240.
- 29 Blok, 'Weduwen, maagden en virago's', 154. De term 'honorary male' is afkomstig van de Amerikaanse Allison Heisch; zie ook Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 19 en 152-159. Dit 'generaliserende concept [...] om de wezenskenmerken van de vrouwelijke leider te begrijpen of te verklaren', is overigens niet onomstreden, zie bijvoorbeeld Bosch, 'Worstelen met gender en de biografie', 56.
- 30 Weenink, *Vrouw achter de troon*, 244.
- 31 Fasseur, *Wilhelmina, de jonge koningin* en *Wilhelmina, krijgshaftig in een vormeloze jas*, passim; Waaldijk, 'Tussen moeder en dochter', 24; Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 156. Opvallend genoeg behandelt Linders als zij de *honorary male* ter sprake brengt wel Wilhelmina, maar niet Juliana.
- 32 Letterlijk zei Juliana op 6 september 1948: 'Ik wil hier met nadruk vaststellen, dat voor een Koningin haar taak als moeder even belangrijk is, als voor iedere andere Nederlandse vrouw'. *Juliana Regina 1948-1953*, 2.
- 33 Poldervaart, 'Het verdwijnen en weer opkomen van het vrouwenvraagstuk', 165.
- 34 Waaldijk, 'Tussen moeder en dochter', 24.
- 35 Waaldijk, 'Tussen moeder en dochter', 22.
- 36 Waaldijk, 'Tussen moeder en dochter', 31.
- 37 Blok, 'Weduwen, maagden en virago's', 165.
- 38 Waaldijk, 'Tussen moeder en dochter', 27.
- 39 Blok, 'Weduwen, maagden en virago's', 164.
- 40 Linders, *Frappez, frappez toujours!*, 204.
- 41 Poldervaart, 'Het verdwijnen en weer opkomen van het vrouwenvraagstuk', 164.
- 42 Poldervaart, 'Het verdwijnen en weer opkomen van het vrouwenvraagstuk', 169.
- 43 Ribberink, 'Seksenverhoudingen in de jaren vijftig', passim
- 44 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Purnell, 11.06.1956.
- 45 Zie hoofdstuk 14.
- 46 Waaldijk, 'Tussen moeder en dochter', 30.
- 47 Waaldijk, 'Tussen moeder en dochter', 28.

Hoofdstuk 22

- 1 Zie o.a. Withuis, *De jurk van de kosmonaute*, 16.
- 2 Van der Maar & Meijer, *Herman van Roijen*, 280.
- 3 <http://www.geschiedenis24.nl/nieuws/2009/april/Gerda-Havertong-kende-Juliana-als-eerlijk-en-dapper.html>, bekeken op 28.06.2013; zie ook: Koningin Juliana, *Koninklijke woorden*, p.15.
- 4 Pomian, *Joseph Retinger*, 259.

- 5 Rijkens, *Handel en wandel*, 134-146.
- 6 Aubourg, 'Organizing Atlanticism', 94.
- 7 Hatch, *Prins Bernhard*, 284; zie o.a. ook: Pomian, *Joseph Retinger*, 231 en Hendrikse, *Prins Bernhard*, 37.
- 8 Hatch, *Prins Bernhard*, 283.
- 9 Pomian, *Joseph Retinger*, 251.
- 10 Aubourg, 'Organizing Atlanticism', 94.
- 11 Philipsen, *Diplomacy with ambiguity*, 73 en 88; Aalders, *Niets was wat het leek*, 320.
- 12 Philipsen, *Diplomacy with ambiguity*, 75.
- 13 Bill, *George Ball*, 53; Aubourg, 'The Bilderberg Group', 42-43. Opvallend was dat er relatief weinig christendemocraten werden uitgenodigd.
- 14 CPN staat voor Communistische Partij Nederland, de partij haalde in 1946 bij de Tweede Kamerverkiezingen ruim tien procent van de stemmen, daarna zou de aanhang geleidelijk slinken en in 1990 ging de partij met de PSP, PPR en EVP op in GroenLinks.
- 15 Hatch, *Prins Bernhard*, 276.
- 16 Pomian, *Joseph Retinger*, 252.
- 17 Pomian, *Joseph Retinger*, 254.
- 18 Pomian, *Joseph Retinger*, 254: 'In addition to the plenary meetings, meals and drinks were occasions for some of the most interesting, stimulating and often amusing exchanges.'
- 19 Aubourg, 'The Bilderberg Group', 48: 'The debates were held under the "Chatham House Rule" of non-publicity and non-attribution of all the comments made, either in the press or in the conference reports.'
- 20 Philipsen, *Diplomacy with ambiguity*, 95-96.
- 21 De Jongh, 'De prins en de pers', 9.
- 22 Bilderberg Meetings, Fredensborg, Denmark, May 11-13, 1956, list of participants. In later jaren zouden meer journalisten de uitnodiging aannemen Bilderberg bij te wonen, onder hen de Nederlanders Herman Sandberg van *Het Parool* (1968), Jérôme Heldring van *NRC* (1969), W.L. Brugsma van *HP* (1970) en André Spoor, *NRC* (1971). Ook internationaal vermaarde journalisten als Thomas L. Friedman van *The New York Times* en mediamagnaten als Henry R. Luce van *Time Inc.*, Axel Springer en Rupert Murdoch zouden aanwezig zijn op een of meer Bilderberg-bijeenkomsten; zie Aalders, *De Bilderbergconferenties*, 172-219.
- 23 Philipsen, "'For Better or for Worse'?", 365.
- 24 Hatch, *Prins Bernhard*, 274.
- 25 Philipsen, "'For Better or for Worse'?", 370-371.
- 26 Philipsen, *Diplomacy with ambiguity*, 112. Nadat was besloten dat het aantal conferenties werd beperkt tot een per jaar, werd het aantal deelnemers per conferentie opgeschroefd tot tussen de tachtig en de honderd per keer.
- 27 Bill, *George Ball*, 53.
- 28 In 1966 en in 1967 moest prinses Beatrix verstek laten gaan omdat ze toen respectievelijk op huwelijksreis en hoogzwanger was.
- 29 Bilderberg Meetings, final list of participants, Knokke, Belgium, April 21-23, 1972; zie ook Schenk, *De Prins der Nederlanden*, 79, die zich vergist in het jaartal waarin de eerste vrouwen werden uitgenodigd.
- 30 Philipsen, *Diplomacy with ambiguity*, 138-139.
- 31 Hatch, *Prins Bernhard*, 281.
- 32 Bill, *George Ball*, 61.
- 33 Pomian, *Joseph Retinger*, 256.
- 34 Aubourg, 'Organizing Atlanticism', 95.
- 35 Philipsen, *Diplomacy with ambiguity*, 82.
- 36 Philipsen, "'For Better or for Worse'?", 381-382, cursivering in de tekst.
- 37 Rijkens, *Handel en wandel*, 141.
- 38 Hatch, *Prins Bernhard*, 282.

- 39 Pomian, *Joseph Retinger*, 255: 'Within a few years [...] Prince Bernhard became the true centre of all the loyalties and effective bonds'.
- 40 Hatch, *Prins Bernhard*, 279; hij bleef echter maar één dag, waarna hij doodziek door Juliana naar Nederland werd teruggehaald.
- 41 De Jongh, 'De prins en de pers', 9.
- 42 Hatch, *Prins Bernhard*, 282.
- 43 Philipsen, "'For Better or for Worse'?", 386.
- 44 Philipsen, *Diplomacy with ambiguity*, 74-75 en 91: de aanvankelijke aarzeling van de Amerikanen om zich aan Bilderberg te committeren lag volgens haar mede aan 'the bad reputation, not only of Joseph Retinger, but also of Prince Bernhard'; zie ook Van der Zijl, *Bernhard – Een verborgen geschiedenis*, 368 en 440.
- 45 Philipsen, "'For Better or for Worse'?", 382.
- 46 Pomian, *Joseph Retinger*, 254.
- 47 Rijkens, *Handel en wandel*, 140.
- 48 Bill, *George Ball*, 54.
- 49 Hatch, *Prins Bernhard*, 282.
- 50 Bill, *George Ball*, 54.
- 51 Rijkens, *Handel en wandel*, 276.
- 52 Rijkens, *Handel en wandel*, 146.
- 53 Aubourg, 'The Bilderberg Group', 50; Philipsen, "'For Better or for Worse'?", 364.
- 54 Pomian, *Joseph Retinger*, 256, Hatch, *Prins Bernhard*, 280, *De Bernhard-interviews*, 108.
- 55 Bilderberg Meetings Information, October 1996, 9.
- 56 Aubourg, 'The Bilderberg Group', 48.
- 57 Bill, *George Ball*, 53-54; zie ook: Hatch, *Prins Bernhard*, 276.
- 58 Aalders, *De Bilderbergconferenties*, 33; Philipsen, *Diplomacy with ambiguity*, 91.
- 59 Bill, *George Ball*, 104.
- 60 Aalders, *De Bilderbergconferenties*, 15-18.
- 61 Archief Stichting Open Veld Werk, map afzeggingen eerste conferentie, met daarin brieven van dr. J.H. van Roijen (op briefpapier van Hotel des Indes in Den Haag) en prof. M. Kohnstamm uit Ermelo; Kohnstamm was op het Oude Loo vermoedelijk uitgenodigd door Wilhelmina, van wie hij tussen 1945 en 1948 particulier secretaris was geweest. Max Kohnstamm was, ondanks zijn fascinatie voor het Bijbelboek Job in Apeldoorn niet echt op zijn plaats geweest: door de ontberingen van de oorlog was hij van zijn geloof gevallen en afgegleden richting 'agnostisering' (Harryvan & Harst 2008, p.70). Max Kohnstamm bezocht wel de Bilderberg-conferenties van 1961, 1962, 1963, 1964, 1967, 1969, 1970, 1971, 1972 en 1973.
- 62 Archief Stichting Open Veld Werk, lezing ds. G.J.H. Gijmink: *Op weg naar existentieel-geestelijke vernieuwing*, 02.08.1951; zie over De Rougemont ook hoofdstuk 6.
- 63 Bak, *Bewogen en bevlogen*, 16-17.
- 64 Philipsen, *Diplomacy with ambiguity*, 62: in het rapport dat de basis legde voor de conferenties was sprake van vier trefwoorden die centraal moesten staan: 'unofficial', 'dialog', 'rationality' en 'apolitical'.
- 65 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 138; Weenink, *Johan Willem Beyen*, 373.
- 66 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 129; Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 291.
- 67 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 73-77: Juliana schreef over Bilderberg brieven aan Drees op 01.10.1955, 10.01.1956, 02.05.1956 en 29.05.1956. Giebels (*Beel*, 129) en Fasseur (*Juliana & Bernhard*, 284) zien achter het verzet van Juliana tegen Bernhards bemoeienis met Bilderberg de hand van de groep rond het Oude Loo. Met name haar particulier secretaris Walraven van Heeckeren van Molecaten zou de door hem gehate Bernhard voortdurend in een kwaad daglicht hebben willen stellen.
- 68 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 284.
- 69 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 213, meldt dat Pieter Sjoerds Gerbrandy in de zomer van 1956, als lid van de commissie-Beel, te rade zou gaan bij CHU-senator F.C. Gerretson

(CHU), en die ‘liet er geen twijfel over bestaan dat zijns inziens de prins-gemaal “uit staatsrechtelijk en staatkundig oogpunt” verboden moest worden om aan bijeenkomsten deel te nemen “die uiterlijk een niet-politiek karakter dragen, maar gewoonlijk een politieke inslag hebben”’.

- 70 Weenink, *Johan Willem Beyen*, 373-374; Daalder, *Drees en Soestdijk*, 75.
- 71 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 81.
- 72 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 76; Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 284; Van Kleffens zou de Bilderberg-conferenties van 1955-1, 1955-2, 1956, 1957-2, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1964 bijwonen en was lid van het zogeheten Steering Committee
- 73 Weenink, *Johan Willem Beyen*, 376, die toevoegt dat Beyen ‘niet acuut’ later veranderde in ‘verontrust ons niet’; Beyen schreef overigens consequent ‘Hofman’ in plaats van Hofmans. Zie ook Daalder, *Drees en Soestdijk*, 85-86.
- 74 Weenink, *Johan Willem Beyen*, 376.
- 75 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 71, verwijst naar de notulen van de ministerraad van 12.04.1954 waarin over de organisatie van de komende bijeenkomst in Hotel Bilderberg te lezen staat: ‘Aangezien de groep [organisatoren HvB] op de achtergrond wil blijven, heeft men de gedachte ZKH de Prins te vragen van hem de uitnodiging voor deze conferentie, waarmede de Regeringen niets te maken hebben, te laten uitgaan’. Over deze mededeling werd in de ministerraad verder niet gediscussieerd, dus blijkbaar werd het goed gevonden dat Bernhard voor Bilderberg uitnodigde.

Hoofdstuk 23

- 1 Het tijdschrift was al twee dagen eerder beschikbaar, maar werd in Nederland op verzoek van het kabinet Drees-III aanvankelijk niet gedistribueerd.
- 2 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 303: ‘Het staat wel vast dat hij [Delmer] met medeweten van de prins in de loop van mei 1956 Jacobi heeft ingelicht en hem, hetzij rechtstreeks hetzij via de prins, zijn materiaal of althans een groot deel daarvan ter beschikking heeft gesteld’.
- 3 Broertjes & Tromp, *De prins spreekt*; Van Amerongen, *Bernhard, zakenprins*.
- 4 Zo werd een publicatie van de Amerikaanse journalist Daniel Schorr in *Time* in 1952 voorkomen en ook een artikel van Sefton Delmer voor de *Daily Express* in 1956 haalde de krant uiteindelijk niet; zie o.a. Weenink, *Johan Willem Beyen*, 376.
- 5 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 74, signaleert dat op de Amerikaanse ambassade in Den Haag weliswaar werd nagedacht over de situatie aan het hof en over de vraag of dat gevolgen kon hebben voor de trouw van NAVO-bondgenoot Nederland, maar anders dan *Der Spiegel* had gesuggereerd, hadden de Amerikanen zich ‘zeer afstandelijk van de ontwikkelingen gehouden, aangezien het moeilijk viel vast te stellen waar geruchten eindigden en harde feiten begonnen’.
- 6 Later zou blijken dat Claus Jacobi, een goede vriend van Sefton Delmer, het artikel had geschreven.
- 7 Opvallend is overigens dat die ‘von einem Augenzeugen’ afkomstige informatie eigenlijk van niemand anders dan prins Bernhard afkomstig kon zijn! Desondanks duurde het nog decennialang voor duidelijk werd dat de prins daadwerkelijk de belangrijkste bron voor het artikel was geweest.
- 8 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 275-276.
- 9 Zie hoofdstuk 19 en Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 292-293.
- 10 Zie o.a. Mulder & Koedijk, *Léés die krant!*, 322.
- 11 Mulder & Koedijk, *Léés die krant!*, 326; Daalder, *Drees en Soestdijk*, 161, wijst erop dat ook *De Telegraaf* op de hand van de vorstin was en voegt daaraan toe dat Gerrie van Maasdijk, kamerheer in buitengewone dienst van Juliana, van beide bladen (*De Telegraaf* en *Haagse Post*) mede-eigenaar was.
- 12 De labadisten vormden in de 17e eeuw een Nederlandse piëtistische, mystieke sekte. Jean

de Labadie (1610-1674) was hun inspirator en naamgever. Hij streefde naar een zuivere kerk van alleen ware gelovigen. De labadisten zochten vooral naar de innerlijke aanwezigheid van God in de mens en legden minder nadruk op de Heilige Schrift. Tot de groep behoorde onder meer Anna Maria van Schurman of Schuurmans (1607-1678), humaniste, taalkundige, theologe, insektenkundige en kunstenares. (bronnen: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Labadisten> en http://nl.wikipedia.org/wiki/Anna_Maria_van_Schurman; versie 23.10.2013). De Zwijndrechtse Nieuwlichters of 'geestdrijvers' waren een 19e-eeuwse godsdienstige broederschap onder leiding van de Puttershoekse schipper Stoffel Muller en zijn jonge echtgenote Maria Leer. Zij wilden een gemeenschap inrichten volgens de gebruiken van de eerste christengemeente. Luxe werd afgezworen en alle bezit behoorde toe aan de broederschap. De groep, die afkerig was van kerkelijke voorschriften, vestigde zich rond 1816 eerst in Waddinxveen, vervolgens in Puttershoek en daarna in Polsbroekerdam om tenslotte in 1829 in Zwijndrecht terecht te komen. Na het overlijden van Muller in 1833 viel de groep uit elkaar. (bronnen: http://nl.wikipedia.org/wiki/Zwijndrechtse_nieuwlichters en <http://www.marxists.org/nederlands/domela/1901/geschiedenis/10.htm>; versie 22.10.2013).

- 13 *Elseviers Weekblad*, 23.06.1956, 4-8.
- 14 *De Volkskrant*, 30.06.1956, 'Driemanschap stelt onderzoek in', 1.
- 15 Dat het overwogen had kunnen worden, blijkt uit het advies dat Willem Drees in oktober 1956 kreeg van de Leidse jurist jhr. W.J.M. van den Bergh van Eysinga om gesprekken met Juliana te voeren samen met minister Klompé en hij had daarbij gewezen op het voordeel van het geslacht van de bewindvrouw: 'Zij is cordaat, doch ook een vrouw, wat tegenover de Koningin voordeelen kon hebben'. Daalder, *Drees en Soestdijk*, 187.
- 16 Weenink, *Vrouw achter de troon*, 304, 307 en 312.
- 17 Fasseur, *Eigen meester, niemands knecht*, 545.
- 18 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 126-127; Fasseur, *Eigen meester, niemands knecht*, 545.
- 19 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 176.
- 20 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 325.
- 21 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 318-352.
- 22 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 327-329.
- 23 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 327 en 337; Fasseur, *Eigen meester, niemands knecht*, 545.
- 24 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 338.
- 25 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 335 en 327, waar Van Maasdijks visie wordt samengevat: 'wie het in haar [Juliana's] omgeving in bepaalde kwesties niet met de koningin eens was, had echter de neiging haar afwijkende denkbeelden op rekening van de doorgeefster te schuiven'. Volgens Fasseur was dit 'vermoedelijk goed gezien'.
- 26 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 335.
- 27 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 392 en 340.
- 28 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 340.
- 29 Fasseur, *Eigen meester, niemands knecht*, passim.
- 30 Fasseur, *Eigen meester, niemands knecht*, 545.
- 31 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 335-336.
- 32 Giebels, *Beel*, 417; Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 358.
- 33 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 145.
- 34 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 349.
- 35 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 143.
- 36 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 350.
- 37 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 355.
- 38 Voor de citaten uit het rapport van de Commissie-Beel, zie Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 448-449.
- 39 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 346 en Fasseur, *Eigen meester, niemands knecht*, 546.
- 40 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 346-347.

- 41 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 97.
- 42 *Haagse Post*, 20.10.1956.
- 43 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 186.
- 44 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 148.
- 45 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 394.
- 46 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 185.
- 47 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 195.
- 48 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 381.
- 49 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 390.
- 50 NA, Archief Van Hamel, 2.21.081, map 381, brief Van Till-Tutein Nolthenius aan Van Hamel, 09.12.1956.
- 51 Weenink, *Johan Willem Beyen*, 388-389.
- 52 Bredenhoff & Offringa, *Greet Hofmans*, 124-125, menen dat Van Maasdijk en Van Heeckeren in de affaire-Sims het slachtoffer waren geworden van een intrige van François van 't Sant, die hen erin zou hebben laten lopen; een visie die door Daalder, *Drees en Soestdijk*, 212, van de hand wordt gewezen.
- 53 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 165-166, Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 364, en Mulder & Koedijk, *Léés die krant!*, 327; deze wens zou een reactie kunnen zijn op de brief van 25.08.1956 die de vorstin van de voorbereiders van de Oude Loo-conferenties had ontvangen, waarin zij hun ontgoocheling uitspraken over wat gezien werd als Juliana's 'desavouering van "Het Oude Loo" en dus ook van de bedoeling der voorbereiders dezer Bijeenkomsten'; zie ook hoofdstuk 24.
- 54 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 371.
- 55 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 371; Mulder & Koedijk, *Léés die krant!*, 327.
- 56 Daalder & Gaemers, *Premier en elder statesman*, 333; zie voorlezen troonrede op: <http://www.britishpathe.com/video/queen-juliana-opens-parliament/query/juliana>, bekeken op 02.02.2015.
- 57 Koningin Juliana 1976, 44-45; in die uitgave van alle kerstboodschappen staat in de derde zin abusievelijk 'trachten wij' afgedrukt; in *Juliana Regina*, 1957, 13, staat het logischer 'trachten zij'.
- 58 Archief Stichting Open Veld Werk, *De 3e weg*, nummer 11.07. 1956, 4 pagina's tellende uitgave die volledig aan de kwestie rond Juliana is gewijd.
- 59 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Van Heeckeren aan auteur, 22.04.1997; het gehele citaat luidt: 'In mijn tijd heb ik nooit horen spreken van een Soester- of Baarn-vleugel op Soestdijk. Evenmin heb ik iets gehoord over neutralisten of Atlantici! Dat laatste is mogelijk geïnspireerd door de dialectiek van de toenmalige 'Derde Weg-beweging', waarmee ik echter zelf nooit contact heb gehad'.
- 60 Brouwer, 'De Hofmansaffaire: privézaak of staatszorg?', 63: tijdens de reis naar de VS was volgens minister Stikker tegenover een Kamercommissie 'naar buiten toe niets gebleken [...] van een voorkeur voor een derde weg'. Volgens Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 83, was PSP-oprichter en aanhanger van de Derde Weg G.H. Slotemaker de Bruïne op het Oude Loo geweest, maar in de verslagen, correspondentie en deelnemerslijsten is zijn naam nergens terug te vinden.
- 61 Het is waarschijnlijk E.W. Tillema uit Rotterdam, aanwezig op Oude Loo-conferentie van augustus 1956.
- 62 Archief Stichting Open Veld Werk, los vel van ongedateerde brochure *Contact*, 108.
- 63 *Welt am Sonntag*, 07.10.1956, 3; zie ook hoofdstuk 20.
- 64 Archief Stichting Open Veld Werk, briefwisseling tussen Kaiser en Dowding, die dit ongedateerde artikel meestuurde.
- 65 *The News Chronicle*, 23.06.1956, 4; Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 310, spreekt van een interview van United Press met Dorothy Hopkinson, dat getuige de aangehaalde citaten exact hetzelfde was als het artikel dat zij had geschreven.
- 66 Archief Stichting Open Veld Werk, brief S. Hopkinson aan B. Pierson, 28.06.1956.

- 67 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Mascaró aan F. Mijnsen, 25.06.1956.
- 68 Archief Stichting Open Veld Werk, brief F. Mijnsen aan Mascaró, 02.07.1956.
- 69 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Purnell aan Kaiser, 10.07.1956.
- 70 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Purnell, 19.07.1956.
- 71 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Hutchings aan Kaiser, 24.06.1956.
- 72 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Ellis aan Kaiser, 20.07.1956.
- 73 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 162 en 165.
- 74 Zie hoofdstuk 25.
- 75 Onder anderen Daniel Schorr getuigde daarvan toen hij in een interview voor de NOS vertelde dat de prins hem uitnodigde in een hotelkamer, in Du Vieux Doelen in Den Haag, een fles scotch op tafel zette en zei: 'Let's talk'; documentaire Juliana en Greet Hofmans, diverse keren uitgezonden in de week na het overlijden van Juliana in maart 2004.
- 76 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 213.

Hoofdstuk 24

- 1 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 365.
- 2 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, op 365 staat letterlijk: 'Correspondentie uit deze of een latere periode tussen haar en Hofmans of met trouwe vriendinnen van weleer, zoals Erna Mijnsen en Bep Pierson, is in het Koninklijk Huisarchief niet aangetroffen'.
- 3 Privéarchief De Vaere, brief Juliana aan Rita van Heeckeren, 16.11.1956.
- 4 Privéarchief De Vaere, kladversie brief van Rita van Heeckeren aan Juliana, 20.11.1956.
- 5 Privéarchief De Vaere, ansichtkaart van Juliana aan Rita van Heeckeren, 25.01.1957.
- 6 Privéarchief De Vaere, brief Rita van Heeckeren aan Juliana, 25.03.1957; 'mama' is vermoedelijk Rita's schoonmoeder A.A. van Heeckeren van Molecaten.
- 7 Privéarchief De Vaere, ongedateerde kladbrief Rita van Heeckeren aan 'koninklijke hoogheid' Wilhelmina; in het archief bevindt zich ook een brief van Wilhelmina, geschreven op Paleis Het Loo en gedateerd 22.10.1956, die een reactie zou kunnen zijn op de brief van Rita van Heeckeren; de tekst daarvan luidt als volgt:
Waarde Rita, Voor uw schrijven betuig ik u mijn oprechten dank. Gij zult begrijpen dat ik als insider daarop niet kan ingaan en dit zeker ook niet verwachten. Ik hoop dat gij een goede vakantie gehad hebt
Met vriendelijke groeten, Pr. Wilhelmina.
- 8 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Erna Mijnsen aan Juliana, 01.07.1956.
- 9 Privéarchief Mijnsen, kladversie ongedateerde brief Erna Mijnsen aan Wilhelmina, vóór 22.10.1956.
- 10 Privéarchief Mijnsen, brief Wilhelmina aan Erna Mijnsen, 22.10.1956.
- 11 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, p.354.
- 12 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, p.378.
- 13 NA, Archief Van Hamel 2.21.081, map 381-382, brief Bep Pierson aan Van Hamel, 09.10.1956.
- 14 NA, Archief Van Hamel 2.21.081, map 381-382, brief Van Hamel aan Erna Mijnsen, 09.12.1956.
- 15 De lezing van prof. dr. Gustav Mensching zou onder de titel *Verdraagzaamheid en Waarheid in Godsdienst* verschijnen als deel 6 in de reeks "Het Oude Loo". Carolus Verhulst, de eigenaar van uitgeverij Servire, heeft zelf de – geautoriseerde – vertaling geleverd. Het feit dat deze lezing vertaald en uitgegeven werd, betekent vermoedelijk dat de strekking ervan de goedkeuring van de voorbereiders en met name van Kaiser kon wegdragen. Er is immers slechts een zeer klein deel van de voordrachten in boekvorm verschenen.
- 16 *Elseviers Weekblad*, 15.09.1956, 4.
- 17 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser, Mijnsen en Pierson aan Juliana,

- 25.08.1956; bij hun namen onder de brief stond vermeld over de vierde voorbereider: 'douairière baron E.E. van Heeckeren van Molecaten vertoeft buitenlands'.
- 18 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Juliana aan voorbereiders, 20.10.1956.
- 19 De lezing van Köllerström werd onder de titel *De Zoon des Mensen en elke Mensenzoon* als deel 7 opgenomen in de reeks "Het Oude Loo" van Servire. De wat kreupele vertaling is opnieuw gemaakt door uitgever Carolus Verhulst. Dat deze rede is uitgekozen voor de reeks lijkt niet toevallig. Hij weerspiegelt in grote lijnen de gedachten die ook door Kaiser zijn verwoord.
- 20 Juliana 1976, 42; in de kersttoespraak van 1956, die Bep Pierson hier citeert, staat overigens niet 'door mensenhanden gemaakt' maar 'door mensen gemaakt'.
- 21 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Juliana aan Kaiser, 08.04.1957.
- 22 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Juliana, 10.04.1957.
- 23 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Juliana aan Kaiser, 13.04.1957.
- 24 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan Bep Pierson en Frans Mijnsen, 07.03.1957.
- 25 George Gibson, *God en Zijn Mensen*; Carl Gustav Diehl, *God de Onontkoombare*; Norbert Loeser, *De moderne kunst en de religieuze beleving*.
- 26 Archief Stichting Open Veld Werk, Kaiser slotwoorden 01.09.1957.
- 27 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Juliana aan Kaiser, 29.11.1957.
- 28 Archief Stichting Open Veld Werk, notitie Kaiser, 29.11.1957.
- 29 Archief Stichting Open Veld Werk, brief Kaiser aan 'Douairière E.W. Baron van Heeckeren van Molecaten, Mevrouw Mr. E.C. Pierson-van Tienhoven, Heer F.C. Mijnsen en Baron en Barones W.J. van Heeckeren van Molecaten', 29.11.1957.
- 30 De bijeenkomsten zouden in 1958 worden voortgezet onder naam 'Open Veld'. Deze bijeenkomsten werden (op een enkele uitzondering na) gehouden in Figi in Zeist. Er waren onder de deelnemers minder buitenlanders, maar onder de genodigden zaten meer jongeren. Met de dood van Hofmans in 1968 kwam ook aan die bijeenkomsten een einde.

Hoofdstuk 25

- 1 In 1967 werd hij voor de tweede keer vader van een buitenechtelijke dochter, na Alice (1954) kwam in Parijs Alexia ter wereld. De moeder was de jonge Hélène ('Poupette') Grinda. Zie Broertjes & Tromp, *De prins spreekt*, 17-19.
- 2 Schenk & van Herk, *Juliana*, 194 en 208; Arlman & Mulder, *Van de prins geen kwaad*, 125.
- 3 Breedveld & van Galen, *Gaius*, 232.
- 4 Huis & Steenhorst, *Bij monde van Willem Drees*, 111-112; zie ook Jansen van Galen & Vuijsje, *Drees wethouder van Nederland*, 150, waar stellig wordt beweerd dat Juliana 'politiek onder invloed van deze gebedsgenezers' was geraakt.
- 5 Huis & Steenhorst, *Bij monde van Willem Drees*, 113.
- 6 Wagenaar, *De Rijksvoorlichtingsdienst*, 149.
- 7 Wagenaar, *De Rijksvoorlichtingsdienst*, 475.
- 8 Wagenaar, *De Rijksvoorlichtingsdienst*, 149.
- 9 Wagenaar, *De Rijksvoorlichtingsdienst*, 143.
- 10 Zie o.a. Rehwinkel, *De minister-president*, 64: 'Hofmans bleek een vrouw die met haar gedachten over de wereld en de mensheid steeds grotere invloed op het staatshoofd wist uit te oefenen'; en eveneens volgens Wagenaar, *De Rijksvoorlichtingsdienst*, 143 mocht Hofmans 'zich ook graag met politieke zaken bemoeien'.
- 11 Wagenaar, *De Rijksvoorlichtingsdienst*, 142.
- 12 Waaldijk, 'Tussen moeder en dochter', 28.
- 13 Schenk & van Herk, *Juliana*, 215.
- 14 Giebels, *Beel*, 391-420.

- 15 Giebels, *Beel*, 398.
- 16 Giebels, *Beel*, 400.
- 17 Interview Daniel Schorr in *Juliana en Hofmans*, een NOS-documentaire gemaakt door Han van Bree en uitgezonden in april 2004, in de week na het overlijden van koningin Juliana.
- 18 Giebels, *Beel*, 401-403.
- 19 Van Wijnen, *De prins-gemaal*, 126; ook werd het conflict soms nietszeggend omschreven als een strijd tussen Bernhardianen en Julianen of tussen de Baarn-vleugel en de Soester-vleugel, in de foute veronderstelling dat Juliana en Bernhard ieder een eigen vleugel van Paleis Soestdijk zouden hebben betrokken. Zie ook brief Van Heeckeren aan Van Bree, 22.04.1997: 'In mijn tijd heb ik nooit horen spreken van een Soester- of Baarn-vleugel op Soestdijk. Evenmin heb ik iets gehoord over neutralisten of Atlantici!'
- 20 Giebels, *Beel*, 409.
- 21 Giebels, *Beel*, 406.
- 22 Giebels, *Beel*, 411.
- 23 Giebels, *Beel*, 413-414.
- 24 Giebels, *Beel*, 417.
- 25 Giebels, *Beel*, 419.
- 26 Mulder & Koedijk, *Léés die krant!*, 252.
- 27 De Keizer, *Frans Goedhart*, 279.
- 28 Mulder & Koedijk, *Léés die krant!*, 247-256.
- 29 Mulder & Koedijk, *Léés die krant!*, 310-336.
- 30 Mulder & Koedijk, *Léés die krant!*, 327.
- 31 Brouwer, 'De Hofmansaffaire: privézaak of staatszorg?', 58; artikel 41 van de grondwet van 1983 luidt: 'De Koning richt, met inachtneming van het openbaar belang, zijn Huis in.'
- 32 Brouwer, 'De Hofmansaffaire: privézaak of staatszorg?', 64.
- 33 Brouwer, 'De Hofmansaffaire: privézaak of staatszorg?', 65.
- 34 Weenink, *Johan Willem Beyen*, 369 en 375.
- 35 Weenink, *Johan Willem Beyen*, 389; in Weenink, *Vrouw achter de troon*, 275 en 420 noot 124, blijkt dat Beyen toch iets over die conferentie aan het papier had toevertrouwd; zie daarvoor hoofdstuk 15.
- 36 Daarop geattendeerd liet Weenink mij weten dat het vermoedelijk niet zo was dat de oud-minister wegens het latere verloop van de gebeurtenissen willens en weten alle sporen naar het Oude Loo had willen uitwissen; dat er niets in het archief te vinden was, hing eerder samen met slordigheid van Beyen. In de biografie van Marie Anne Tellegen uit 2014 beschrijft Weenink nog wel kort een notitie van Beyen over de door hem bijgewoonde Oude Loo-conferentie van 1953; Weenink, *Vrouw achter de troon*, 275. Zie vorige noot.
- 37 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 64; Weenink, *Vrouw achter de troon*, 276-277.
- 38 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 34-35. Opvallend genoeg wordt aan die kwestie geen aandacht besteed in het laatste deel van de Drees-biografie dat in 2014 verscheen en de jaren 1948-1988 beschrijft.
- 39 Daalder & Gaemers, *Premier en elder statesman*, 442; zie ook Daalder, *Drees en Soestdijk*, 93 en 103.
- 40 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 15.
- 41 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 23-25; in dat verband is ook het citaat van Beyen op 87 over een gesprek met Claus Jacobi van belang: 'Mej Hofman [sic] trachtte niet in rechtstreeks contact met de Ministers te komen en de Koningin deed nooit blijken van invloed van Mej. Hofman op haar meningen'.
- 42 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 257, noot 13, waarin ook te lezen valt dat de vergelijking met Raspoetin al eerder gevallen was, o.a. in brief van H.L.M. van Rooyen aan Geldens, 22.11.1951, Archief Tellegen, inv.nr. 317.
- 43 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 94.
- 44 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 54.
- 45 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 7.

- 46 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 92.
- 47 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 93; zie ook Daalder, *Drees en Soestdijk*, 219.
- 48 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 158.
- 49 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 60.
- 50 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 93.
- 51 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 125.
- 52 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 208.
- 53 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 207.
- 54 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 219.
- 55 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 160.
- 56 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 69-77.
- 57 Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 82.
- 58 Controle van de bronnen door derden is tot nu toe niet mogelijk geweest omdat het Koninklijk Huisarchief dat na Fasseur vooralsnog aan niemand heeft toegestaan, ook niet aan Juliana-biografe Jolande Withuis.
- 59 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 109-110.
- 60 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 212.
- 61 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 198.
- 62 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 212.
- 63 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 255 en 335.
- 64 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 277 en 284.
- 65 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 291.
- 66 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 325.
- 67 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 263.
- 68 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 305.
- 69 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 176.
- 70 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 250.
- 71 Daalder, *Drees en Soestdijk*, 219; zie ook Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 350, en Giebels, *De Greet Hofmans-affaire*, 93.
- 72 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 404.
- 73 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 383.
- 74 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 250.
- 75 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 382.
- 76 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 425.
- 77 Van der Zijl, *Bernhard – Een verborgen geschiedenis*, 346.
- 78 Van der Zijl, *Bernhard – Een verborgen geschiedenis*, 366-367.
- 79 Aalders, *Niets was wat het leek*, 8.
- 80 Aalders, *Niets was wat het leek*, 9.
- 81 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 44.
- 82 Dat werd al benadrukt door Schenk & Van Herk, *Juliana*, 219.
- 83 Van Nieuwenhuizen, *Juliana – maatschappelijk werkster met een kroon*, 43.
- 84 Opvallend genoeg wordt in het literatuuroverzicht van Withuis' *Juliana's vergeten oorlog* het boek *Juliana, maatschappelijk werkster met een kroon* van Van Nieuwenhuizen niet vermeld.
- 85 Withuis, *Juliana's vergeten oorlog*, 51-57.
- 86 In de eveneens in 2014 verschenen biografie van Pieter Sjoerds Gerbrandy, *Eigen meester, niemands knecht*, besteed Cees Fasseur amper twee samenvattende pagina's aan de affaire rond Greet Hofmans, 545-546.
- 87 Meijer, *Jan de Quay*, 235.
- 88 Weenink, *Vrouw achter de troon*, 306.
- 89 Weenink, *Vrouw achter de troon*, 273.
- 90 Weenink, *Vrouw achter de troon*, 278.
- 91 Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 311.

CONCLUSIE

Conclusie

- 1 Mededeling van Kaisers schoonzoon Pieter Minnema (1930-2013), interview 24.04.2009.
- 2 Schenk & van Herk, *Juliana*, 219.
- 3 In 1967 werd prins Bernhard vader van zijn tweede buitenechtelijke dochter (Alexia) en in 1976 bracht hij de monarchie in diskrediet toen bekend werd dat hij zich had laten omkopen door de Amerikaanse vliegtuigbouwer Lockheed.
- 4 Dat toneelstuk kreeg als titel *Vrouwen om dr. Deninga*, waarbij de arts in kwestie een overspelige echtgenoot blijkt te zijn (!). De in de nalatenschap van Annie M.G. Schmidt teruggevonden tekst vormde de basis voor *Annie M.G. op Soestdijk*, een toneelstuk van Janine Brogt en Ton Vorstenbos dat op 4 november 2014 in Utrecht in première ging.

Bronnen

Archieven

Archief Stichting Open Veld Werk, Den Haag/Amsterdam (waarin ook ondergebracht de op de Oude Loo-conferenties betrekking hebbende documenten uit de archieven van Frans Mijnsen en Wim Kaiser)
Gelders Archief, Arnhem
Koninklijke Bibliotheek, Den Haag
Nationaal Archief, Den Haag
Privéarchief Kaiser, Amsterdam
Privéarchief Mijnsen, Elspeet/Nijmegen
Privéarchief Pierson, Leersum
Privéarchief De Vaere, Zeist

Interviews

Ton Boersma, 2 februari 2011
Sophie Booy-Van Randwijck, 25 juni 2009
Frits en Anna Le Coultre, 6 mei 2008
Rogier Fentener van Vlissingen (via skype), 15 september 2012
Elsie Franken-Holt, 13 september 2012
Walraven van Heeckeren van Molecaten, 13 juni 1997
Ismay Kaiser, div.
Wies Minnema-Kaiser en Pieter Minnema (1930-2013), 24 april 2009
Peter Kars, 26 mei 2009
Erna Mijnsen-s'Jacob, 4 april 1997/26 september 1997/21 juli 1998
Hein Mijnsen, 2 februari 2011
Lot Mijnsen en Tom Etty, div.
Mariet The-Mijnsen, 7 maart 2012
Eudia Pierson, 12 mei 2010/29 augustus 2012
Henk Sitter, 14 juli 2009/10 november 2009
Berend Jan Udink, 21 maart 1997
Loukie en Charles de Vaere, 26 januari 2011
Bernadine 'Beep' de Vries-Bessem, 31 juli 2008/8 juli 2010
Jet Wildeman, 17 augustus 2012
H.J. Witteveen, 26 september 1997/29 februari 2012

Literatuur

Gerard Aalders, *Bernhard – Zakenprins* (Soesterberg 2011).
Gerard Aalders, *De Bilderbergconferenties – organisatie en werkwijze van een geheim trans-Atlantisch netwerk* (Amsterdam 2007).
Gerard Aalders, *Niets was wat het leek, Prins Bernhard* (Amsterdam 2014).
Maarten den Admirant, *De Oranjes in hogere sferen* (Amsterdam 2007).
Mieke Aerts, *De politiek van de katholieke vrouwenemancipatie* (Amsterdam 1994).

- Patrick Allegaert (red.), *Gestoorde vorsten* (Gent 1999).
- Martin van Amerongen, *Bernhard, zakenprins (1911-2004)* (Amsterdam 2005).
- Hugo Arlman & Gerard Mulder, *Van de prins geen kwaad* (Alphen aan den Rijn 1982).
- Valérie Aubourg, 'Organizing Atlanticism: the Bilderberg Group and the Atlantic Institute, 1952-1963', in: Giles Scott-Smith & Hans Krabbendam (eds), *The Cultural Cold War in Western Europe 1945-1960* (London/Portland, Oregon, 2003, 92-105).
- Valérie Aubourg, 'The Bilderberg Group: Promoting European Governance Inside an Atlantic Community of Values', in: Wolfram Kaiser, Brigitte Leucht & Michael Gehler (eds), *Transnational Networks in Regional Integration – Governing Europe 1945-83* (New York 2010, 38-60).
- Peter Bak, *Bewogen en bevlogen – het Europese elan van prinses Beatrix* (Amsterdam 2005).
- Henriette L.T. de Beaufort, *Wilhelmina 1880-1962* (Den Haag 1965).
- A. J. van den Berg, *De Nederlandse Christen-Studenten Vereniging 1896-1985* (Den Haag 1991).
- De Bernhardinterviews – 12 in Elsevier verschenen gesprekken met het idool van martiaal en behoudend Nederland* (Amsterdam 2014).
- James A. Bill, *George Ball – behind the scenes in U.S. foreign policy* (New Haven 1997).
- Juliette Binger, *Martin Buber* ('s-Graveland 1947).
- F. Boerwinkel, *Kerk en secte* ('s-Gravenhage 1956, 2e druk).
- Anton Blok, 'Weduwen, maagden en virago's: prominente politieke vrouwen en hegemonische masculiniteit', in: Frank Bovenkerk, Frank Buijs & Henk Tromp (red.), *Wetenschap en partijdigheid – opstellen voor André J.F. Köbben* (Assen/Maastricht 1990, 153-176).
- Thijs Booy, *Het is stil op het Loo* (Amsterdam 1963).
- Erik Borgman, *Overlopen naar de barbaren* (Kampen 2009).
- Erik Borgman, Iris Plessius & Mirjam van Reisen, *In liefde en rechtvaardigheid – het dagboek van Marga Klompé 1948-1949* (Hilversum 2012).
- Maarten van den Bos, *Verlangen naar vernieuwing – Nederlands katholicisme 1953-2003* (Amsterdam 2012).
- Mineke Bosch, 'Worstelen met gender en de biografie: een themarecensie', in: *BMGN*, 127-3 (2012, 50-67).
- J. Bosmans, *Romme – biografie 1896-1946* (Utrecht 1991).
- J. Bosmans, 'Hofmans, Margaretha'. In: *Biografisch woordenboek van Nederland*, deel 5 (Den Haag 2001).
- P.J. Bouman, *Revolutie der eenzamen* (Assen 1953/1965, 32^e druk).
- Marcus Braybrooke, *A wider vision: a history of the World Congress of Faiths, 1936-1996* (London 2006).
- A. Bredenhoff & J.T. Offringa, *Greet Hofmans, occult licht op een koninklijke affaire* (Kampen 1996).
- Han van Bree et al., *Katholiek Nederland in de periode 1958-1965*, onuitgegeven verslag doctoraalwerkgroep (Utrecht 1980).
- Han van Bree, 'Een religieuze "aanraking" in de winter van 1949 – Wilhelmina's overgave aan Greet Hofmans', in: Mirjam de Baar, Yme Kuiper en Hans Renders (red.), *Biografie & Religie, de religieuze factor in de biografie* (Amsterdam 2011, 130-147).
- Han van Bree, 'In dit huis heerst liefde – De schijn van Hollandse huiselijkheid bij de Oranjes in de jaren vijftig', in: *Holland*, Historisch Tijdschrift jg. 44 nr. 3 (2012, 155-163).
- Willem Breedveld & John Jansen van Galen, *Gaius – de onverstoorbare gang van W.F. de Gaay Fortman* (Utrecht 1996).
- Pieter Broertjes & Jan Tromp, *De prins spreekt* (Amsterdam 2004).
- Jan Willem Brouwer, 'De Hofmansaffaire: privézaak of staatszorg?', in: Jan Willem Brouwer & Peter van der Heiden (red.), *Parlementaire Geschiedenis van Nederland na 1945, Deel 6, Het kabinet-Drees IV en het kabinet-Beel II 1956-1959 – Het einde van de rooms-rode coalitie* (Den Haag 2004, 57-79).

- Jan Willem Brouwer & Johan van Merriënboer, *Van buitengaats naar Binnenhof*, P.J.S. de Jong, *een biografie* (Amsterdam 2011).
- Martin Buber, *Chassidische vertellingen* (Utrecht 2006).
- Martin Buber, *De vertellingen van Rabbi Nachman* (Utrecht 2011).
- Jet Bussemaker, 'Welvaart, welzijn en sekse – grondslagen van de verzorgingsstaat', in: *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*, jg.13, nr. 2 (1992, 218-234).
- Fernand Comte, *De heilige boeken* (Utrecht 1995).
- Niels Coppes, Marjan van Heteren, Mieke Jansen, Franz Ziegler – *virtuoos fotograaf (1893-1939)* (Zutphen 2009).
- Hans Daalder, *Drees en Soestdijk. De zaak-Hofmans en andere crises 1948-1958* (Amsterdam 2006).
- Hans Daalder & Jelle Gaemers, *Premier en elder statesman. Willem Drees 1886-1988. De jaren 1948-1988* (Amsterdam 2014).
- Reinildis van Ditzhuyzen, 'Mr. Martina Tjeenk Willink, lid Eerste Kamer 1946-1969', in: A. Postma e.a., *Aan deze zijde van het Binnenhof* (Den Haag 1990).
- Joris van Eijnatten & Fred van Lieburg, *Nederlandse religiegeschiedenis* (Hilversum 2006, 2^e druk).
- Cees Fasseur, *Wilhelmina, de jonge koningin* (Amsterdam 1998).
- Cees Fasseur, *Wilhelmina, krijgshaftig in een vormeloze jas* (Amsterdam 2001).
- Cees Fasseur, *Juliana & Bernhard* (Amsterdam 2008).
- Cees Fasseur, *De gekroonde republiek* (Amsterdam 2011).
- Cees Fasseur, *Eigen meester, niemands knecht – Het leven van Pieter Sjoerds Gerbrandy, Minister-president van Nederland in de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2014).
- H.H. Felderhof & C.A.M. Middelhoff, *Temidden van haar volk, ontmoetingen met Koningin Wilhelmina* (Amsterdam 1963).
- Lambert J. Giebels, *Beel, van vazal tot onderkoning* (Den Haag 1995).
- Lambert J. Giebels, *De Greet Hofmans-affaire* (Amsterdam 2007).
- Maria Grever, 'Koningin Wilhelmina en het feminisme', in: *Tijdschrift voor Genderstudies*, jg.2, nr.3 (1999, 4-19).
- Maria Grever, '"Meer dan zichzelf". Politiek en sekse bij koningin Beatrix', in: C.A. Tamse, *De stijl van Beatrix – de vrouw en het ambt* (Amsterdam 2005, 73-96).
- Philippe Groeneveld, *Koningin Wilhelmina, een geschreven portret* (Zaltbommel 1990).
- George Harinck & Paul van Trigt (red.), *'In de vergifkast'? – protestantse organisaties tussen kerk en wereld* (Zoetermeer 2013).
- Ger Harmen, *Blauwe en rode jeugd – ontstaan, ontwikkelingen en teruggang van de Nederlandse jeugdbeweging tussen 1853 en 1940* (Nijmegen 1961/1975).
- Anjo G. Harryvan & Jan van der Harst, *Max Kohnstamm – leven en werk van een Europeaan* (Utrecht 2008).
- Alden Hatch, *Prins Bernhard – zijn plaats en functie in de moderne monarchie* (Amsterdam 1962).
- Paul Heelas, *The New Age Movement* (Oxford 1996/1999, 3^e druk).
- Huib Hendrikse, *Prins Bernhard* (Amsterdam 1961).
- Wim Hilberdink, *Met het intellect van het gevoel – het vergeten schrijverschap van Frans Mijnsen* (Sittard 1997).
- William Hoffman, *Queen Juliana, the story of the richest woman in the world* (London 1980).
- H.J.A. Hofland, *Tegels lichten* (Amsterdam 1972/1985, 5^e druk).
- Daniela Hooghiemstra, *De geest in dit huis is liefderijk – Het leven en de Werkplaats van Kees Boeke (1884-1966)* (Utrecht 2013).

- Han van der Horst, *Nederland, de vaderlandse geschiedenis van de prehistorie tot nu* (Amsterdam 2009, 7e druk).
- Coos Huijsen, *Beatrix, de kroon op de republiek* (Amsterdam 2005).
- Coos Huijsen, *Nederland en het verhaal van Oranje* (Amsterdam 2012).
- Frits Huis & René Steenhorst, *Bij monde van Willem Drees – levensschets van een groot Nederlander* (Utrecht 1985).
- Marianne Ijspeert, *De quakers* (Kampen 2006).
- John Jansen van Galen & Herman Vuijsje, *Drees wethouder van Nederland* (Alphen aan den Rijn 1980, 2e druk).
- Rufus M. Jones, *The luminous trail* (New York 1949, 3^e druk).
- Herman de Jongh, 'De prins en de pers', in *Panorama*, nr.30 (1965, 8-9).
- Koningin Juliana, *27 kerstboodschappen van de Koningin 1948-1975* (Nieuwkoop 1976).
- Koningin Juliana, *Koninklijke woorden van H.M. Koningin Juliana tijdens haar reis door de V.S. van Amerika en Canada* (Amsterdam 1952).
- Koningin Juliana, *Toespraak H.M. Koningin Juliana voor de Nederlandse jeugd, uitgesproken in de Koopmansbeurs te Amsterdam op zaterdag 12 september 1953*, Uitgave Nederlandse Jeugd Gemeenschap (z.j. [1953]).
- Ineke Jungschleger & Claar Bierlaagh, *Marga Klompé, een gedreven politica haar tijd vooruit* (Utrecht 1990).
- J.W. Kaiser, *Sprokenwijsheid* (Amsterdam 1946).
- J.W. Kaiser, *Gods Dienst en Godsdiensten* (Den Haag 1956).
- Madelon de Keizer, *Frans Goedhart, journalist en politicus (1904-1990)* (Amsterdam 2012).
- J.G. Kikkert, *Wilhelmina, vorstin tussen verleden en toekomst* (Houten 1988).
- J.G. Kikkert, *Crisis op Soestdijk* (Breda 1996).
- J.G. Kikkert, *Bernhard – een leven als een prins* (Soesterberg 2004).
- Wim Klinkenberg, *Prins Bernhard – een politieke biografie* (Haarlem 1986, 3e druk).
- Els Kloek, *Vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis* (Nijmegen 2013).
- Marga Klompé, *Europa bouwt* (Den Haag 1954).
- Hans van der Korff (red.), *Waarheid zonder weg, honderd jaar Krishnamurti* (Den Haag 1995).
- Jiddu Krishnamurti, *Innerlijke eenvoud – over denken en luisteren zonder vooroordeel* (Amsterdam 2000).
- Yme Kuiper, *Van de Berg van Waarheid naar de vlakte van het individualisme – een historisch-religieus-antropologisch perspectief (oratie)* (Groningen 2007).
- H.A.A. van der Laan, *Het jachtslot Het Loo te Apeldoorn* (Apeldoorn 1984).
- H.G. Leertouwer et al., *Kerken, sekten en wereldgodsdiensten* (Kampen 1997, 3^e druk).
- Anneke Linders, *Frappez, frappez toujours! – N.S. Corry Tendeloo (1897-1956) en het feminisme in haar tijd* (Hilversum 2003).
- Joshua Livestro, *De adem van grootheid – Nederland in de jaren vijftig* (Amsterdam 2006).
- Mary Lutyens, *Krishnamurti – jaren van vervulling* (Deventer 1983).
- Paul Luykx & Pim Slot (red.), *Een stille revolutie? – cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig* (Hilversum 1997).
- Timko van der Maar & Hans Meijer, *Herman van Roijen (1905-1991) – een diplomaat van klasse* (Amsterdam 2013).
- Renée Maas, *Numerologie* (Utrecht 2005).
- R. Marsman, *Haar werk ging door, prinses Juliana in Noord-Amerika* (Den Haag 1948).
- R. Marsman, *Vier koningskinderen* (Baarn z.j. [1948]).
- Hugh McLeod, *The religious crisis of the 1960s* (Oxford 2010).
- Cees Meijer, *Jan de Quay (1901-1985) – Een biografie* (Amsterdam 2014).

- Philipp Metman, *Mythos und Schicksal* (Leipzig 1936).
- Arie L. Molendijk, "Een hoogstbelangrijke wetenschap" – *De beoefening van de Kerkgeschiedenis in Nederland in de negentiende eeuw* (oratie) (Groningen 2000).
- Ileen Montijn, *Hoog geboren – 250 jaar adellijk leven in Nederland* (Amsterdam 2012).
- Erik Mossel, *Bhagavad Gita – de dialoog tussen Krishna en Arjuna uit de Mahabharata* (Katwijk 2001, 2e druk).
- Gerard Mostert, *Marga Klompé 1912-1986, een biografie* (Amsterdam 2011).
- Gerard Mulder & Paul Koedijk, *Léés die krant!* (Amsterdam 1996).
- Bert van Nieuwenhuizen, *Juliana – maatschappelijk werkster met een kroon* (Soesterberg 2004).
- K. Norel, *Ons koninklijk gezin* (Zwolle 1961).
- Robert Swami Persaud, *Gnosis* (Utrecht 2005).
- Ingeborg Philipsen, *Diplomacy with ambiguity. The history of the Bilderberg Organisation 1952-1977* (Kopenhagen 2009).
- Ingeborg Philipsen, "For Better or for Worse"? The Bilderberg Meetings and the Lockheed Affair', in: Giles Scott-Smith & Valérie Aubourg (eds.), *Atlantic, Euratlantic or Europe-America* (Paris 2011, 362-391).
- Hinke Piersma, *De drie van Breda. Duitse oorlogsmisdadigers in Nederlandse gevangenissen, 1945-1989* (Amsterdam 2005).
- Janneke Plantenga, 'De kantelende tijd – opvattingen over vrouwenarbeid in de jaren vijftig', in: *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*, jg. 13, nr. 2 (1992, 140-161).
- Saskia Poldervaart, 'Het verdwijnen en weer opkomen van het vrouwenvraagstuk – de politieke vrouwenorganisaties en de vrouwenbeweging in de periode 1948-1973', in: *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*, jg. 13, nr. 2 (1992, 162-182).
- John Pomian, *Joseph Retinger – Memoirs of an Eminence Grise* (Sussex 1972).
- Hennie de Pous-de Jonge, *Reiken naar een nieuwe wereld* (Kampen 2005).
- Ronald Prins, *Huis Molecaten* (Hattem 2003).
- S. Radhakrishnan, *The Hindu view of life* (London 1927).
- S. Radhakrishnan, *An idealist view of life* (London 1929).
- J.P. Rehwinkel, *De minister-president – eerste onder gelijken of gelijke onder eersten?* (Zwolle 1991).
- Anneke Ribberink, 'Seksverhoudingen in de jaren vijftig', in: *Kleio*, 9 (1989, 26-29).
- Anneke Ribberink, 'Questions of gender: Marga Klompé (1912-1986), the first woman cabinet minister in the Netherlands compared to other political woman leader', paper ESSCH (Wenen 2014).
- Paul Rijkens, *Handel en wandel – nagelaten gedenkschriften 1888-1965* (Rotterdam 1965).
- Peter van Rooden, *Religieuze regimes, over godsdienst en maatschappij in Nederland 1570-1990* (Amsterdam 1996).
- Jord Schaap, *Het recht om te waarschuwen* (Amsterdam 2007).
- Paul Scheffer, *Alles doet mee aan de werkelijkheid – Herman Wolf 1893-1942* (Amsterdam 2013).
- M.G. Schenk, *De Prins der Nederlanden* (Baarn 1973).
- M.G. Schenk & Magdaleen van Herk, *Juliana vorstin naast de rode loper* (Amsterdam 1980).
- M.G. Schenk & J.B.Th. Spaan, *De koningin sprak* (Utrecht 1945).
- Paul Schnabel, *Tussen stigma en charisma* (Deventer 1982).
- Daniel Schorr, *Staying tuned. A life in journalism* (New York 2001).
- Kees Schuyt & Ed Taverne (red.), *1950 welvaart in zwart-wit* (Den Haag 2000).
- Erik Sengers (ed.), *The Dutch and their gods – secularisation and transformation of religion in the Netherlands since 1950* (Hilversum 2005).

- Margit van der Steen, *Drift & Koers, de levens van Hilda Verwey-Jonker (1908-2004)* (Amsterdam 2011).
- Dick Slootweg, Willem van Beusekom & Co de Kloet, *Ach ja ... de jaren vijftig* (Amsterdam 1974).
- C.A. Tamse (red.), *De monarchie in Nederland* (Amsterdam 1980).
- Charles Taylor, *Een seculiere tijd* (Rotterdam 2009).
- Ernst Troeltsch, *Die Soziallehren der Christlichen Kirchen und Gruppen*, (Tübingen 1923, 3e druk).
- Harry Veenendaal & Jort Kelder, *ZKH – Hoog spel aan het hof van Zijne Koninklijke Hoogheid* (Amsterdam 2009).
- W. Visser 't Hooft, *Memoires – een leven in oecumene* (Amsterdam/Brussel/Kampen 1971).
- Swami Vivekananda, *Vivekananda en vedanta, zeven lezingen* (Amsterdam 2005).
- Hélène Vossen, Janneke Plantenga en Monique Volman, 'Omstreden consensus en onbetwiste strijd – sekse en sekseverhoudingen in de periode 1947-1973', in: *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*, jg. 13, nr. 2 (1992, 133-139).
- Berteke Waaldijk, 'Tussen moeder en dochter, Juliana en het koningschap als maatschappelijk werk', in: *Tijdschrift voor Genderstudies*, jg. 2, nr. 3 (1999, 20-32).
- Marja Wagenaar, *De Rijksvoorlichtingsdienst – geheimhouden, toedekken en openbaren* (Den Haag 1997).
- J. Waterink, *Onze jonge Koningin thuis* (Wageningen 1948).
- J. Waterink, *Onze Prins in het publiek en binnenskamers* (Wageningen 1951).
- Barbara Waylen (ed.), *Creators of the modern spirit, towards a philosophy of faith* (London 1951).
- W.H. Weenink, *Johan Willem Beyen, bankier van de wereld, bouwver van Europa* (Amsterdam 2005).
- W.H. Weenink, *Vrouw achter de troon, Marie Anne Tellegen 1893-1976* (Amsterdam 2014).
- Harry van Wijnen, *De prins-gemaal* (Amsterdam 1992).
- Prinses Wilhelmina, *Adventsboodschap* (Amsterdam 1950).
- Prinses Wilhelmina, *De Grote Onbekende* (Amsterdam 1950).
- Prinses Wilhelmina, *De Grote Onbekende en de naaste toekomst* (Amsterdam 1950).
- Prinses Wilhelmina, *De Heer is mijn herder* (Amsterdam 1961).
- Prinses Wilhelmina, *Eenzaam maar niet alleen* (Amsterdam 1959).
- Prinses Wilhelmina, *Het besef van universele gemeenschap* (Amsterdam 1951).
- Prinses Wilhelmina, *Verbondenheid* (Amsterdam 1962).
- Bryan R. Wilson, 'An analysis of sect development', in: *American Sociological Review*, vol. 24, nr. 1 (February 1959, 3-15).
- Jolande Withuis, *De jurk van de kosmonaute – over politiek, cultuur en psyche* (Amsterdam 1995).
- Jolande Withuis, *Juliana's vergeten oorlog* (Amsterdam 2014).
- Bernard Woelderink, *Geschiedenis van de Thesaurie, Twee eeuwen Thesaurie en thesauries van het Huis Oranje-Nassau, 1775-1975* (Hilversum 2010).
- Jkvr. Mr. C.W.I. Wttewaall van Stoetwegen, *De freule vertelt* (Baarn 1973).
- Annejet van der Zijl, *Bernhard – Een verborgen geschiedenis* (Amsterdam 2010).

Register

- Aalders, C. 92, 93, 96,
Aalders, Gerard 11, 232, 233, 370
Adamski, George (1892-1965) 230-233
Agnelli, Giovanni (1921-2003) 314
Ailly, Arnold Jan d' (1902-1967) 179
Amsberg, Claus von (1926-2002) 357
Ariëns Kappers, P.N. 169-171
Arlman, Hugo 358
Armgard, prinses zur Lippe Biesterfeld (1883-1971) 26, 67, 331, 336, 363, 367, 369
Aschwin, prins zur Lippe-Biesterfeld (1914-1988) 26, 331
Aspden, William (?-1955) 236, 258, 259, 264, 269
Backhouse, Margaret 170
Bailey, Gerald (1903-1972) 170, 171, 223, 224, 260
Ball, George W. (1909-1994) 312-318
Balma, Paula (1910-?) 94, 200, 232, 233, 249
Bammate, Nadjim oud-Dine (1922-1985) 212, 213, 214
Banning, Willem (1888-1971) 162, 168, 179, 183, 217
Barth, Karl (1886-1968) 79, 220, 281, 282
Beatrix, prinses (1938) 21, 23, 27, 37, 42, 66, 180, 242, 315, 320, 335, 336, 357, 365
Beaufort, A.J. de 242
Beaufort, Henriëtte de 50
Beaufort, L.J.C. de 145
Beaufort-baronesse van Hardenberg, Loukie de 56
Becker, Wilhelm 352
Beek, M.A. 217
Beekhoff, R.J. van (1908-1975) 64, 196
Beel, Louis (1902-1977) 12, 131, 177, 254, 290, 299, 302-303, 308, 329-337, 343, 348, 349, 351, 352, 355, 360, 362, 364, 365, 369, 371, 373, 377, 380, 382
Bennett, J.G. (1897-1974) 44, 114
Bentwich, Norman (1883-1971) 117, 118, 148, 150, 151, 216
Berdayev, Nicolas (1874-1948) 117
Berg, Ariane de 210, 212, 223
Berkelbach van der Sprenkel, S.F.H.J. (1882-1967) 55, 56, 168, 181
Bernhard, prins (1911-2004) 9-13, 16, 21-24, 26, 29, 31, 33, 36, 37, 42, 43, 58, 59, 61, 62, 64, 66-68, 70, 81, 87, 89, 103, 104, 107, 108, 110, 131, 134-138, 142, 145, 167, 168, 193, 194, 203, 204, 214, 219, 231-233, 241-243, 253, 282, 290, 299, 302, 304, 306-308, 309-324, 325-338, 340, 341, 342, 348, 357-372, 373, 376, 378-383
Beskine, Theodore 350
Bessem-Steensma, Lieneke 199
Beyen, Johan Willem (1897-1976) 167, 194, 196, 206, 320, 321, 323, 328, 330, 334, 336, 362, 371, 380, 381, 382
Biäsch, Hans (1901-1975) 208
Blaak, H. 263
Blavatsky, Helena Petrovna (1831-1891) 293
Bleeker, Claas Jouco (1898-1983) 162, 163, 173, 222
Bloemsma, J. 176
Blok, Anton 306
Boeke, Kees (1884-1966) 27, 66, 162, 179-181
Boerwinkel, Feitse (1906-1987) 288-290
Bonde Jensen-Elze, Bets 267
Bonhoefer, Dieterich (1906-1945) 220
Bonvoisin, Pierre de (1903-1982) 312
Booy, Thijs (1923-2003) 51, 162, 168, 181, 212
Booy-baronesse Van Randwijck, Sophie (1923-2009) 52
Bosch, Mineke 300

REGISTER

- Bouman, P.J. (1902-1977) 179
 Bourbon de Parme, Carlos Hugo de (1930-2010) 357
 Brakell Buys, R. van 181, 242, 260
 Brouwer, Jan Willem 362
 Brugmans, Hendrik (1906-1997) 105
 Bruyn Kops, C. de 192
 Buber, Martin (1878-1965) 29, 69, 162, 186, 189, 201, 202, 203, 206, 214-219, 220, 233, 269, 374
 Buchman, Frank (1878-1961) 45, 55-57
 Buytenhuys, M. 339
 Cabot, John M. (1901-1981) 145
 Cadbury, Betty (1884-1976) 179
 Calkoen-van Thienen, H.F. 173
 Campe, Margaret van 193
 Clark, Kenneth 241
 Cornelissen, R.L. 192, 198
 Cramm von Steinberg, Jutta von (1885-1972) 193
 Daalder, Hans 362-363, 369
 Dalfsen, Dina van (1905-1993) 171, 212
 Dante Alighieri (1265-1321) 220
 Darbishire, Stephen 230
 Daur, Rudolf (1892-1976) 208, 213, 224, 236, 245, 262, 274
 Davids, Sem (1897-1969) 144
 Delmer, Sefton (1904-1979) 313, 323, 325, 332, 333, 334, 337, 382
 Diehl, Carl Gustav (1906-1995) 236, 354
 Dijkmeester, Frans (1917-2003) 64
 Dijk, Joop van 71, 95, 97, 103, 123, 124-125, 127-133, 136, 150-151, 159, 176, 182, 280, 281, 286, 290, 331, 365, 377
 Dissel, J.E. van (1890-1973) 168, 198
 Dolleman, W.A. 95-97
 Dönhoff, Marion Gräfin (1909-2002) 315
 Donker, L.A. (Leendert) (1899-1956) 137, 305
 Doornenbal, E. 192
 Dostojevski, Fjodor Michailovitsj (1821-1881) 201, 220, 354
 Doudart de la Grée, H.C.F.X. 167
 Dowding, Lord Hugh (1882-1970) 212, 230-233, 339
 Doyer, Letty M. (?-1972) 181
 Drees, Willem (1886-1988) 11, 12, 31, 100, 102, 108, 123-125, 127, 128, 130, 131, 133, 135-138, 143, 148, 149, 153, 171, 177, 194, 243, 245, 253, 290, 321, 323, 324, 328, 330, 332, 334-335, 337, 348, 358-359, 360, 362-364, 369, 375, 376, 381, 382
 Dulles, John Foster (1888-1959) 315
 Dürckheim, Karlfried graaf von (1896-1988) 164, 176, 212, 246, 259
 Edsman, Carl Martin (1911-2010) 228
 Ehnmark, Erland (1903-1966) 163, 350
 Eijnatten, Joris van 283
 Einstein, Albert (1879-1955) 69, 162, 203, 215
 Einthoven, Louis (1896-1979) 131, 132, 150, 176-177, 290, 331
 Eisenhower, Dwight (1890-1969) 311, 312, 315, 316
 Ellis, Mabel 341
 Endt, Friso (1921) 337
 Engel, Henk 262-263
 Engelsman, B.A. 216
 Erhard, Ludwig (1897-1977) 257, 314
 Everaars, C. 167
 Exler, Marie Jacobus Johannes (1882-1939) 32-33, 39, 42, 60
 Fasseur, Cees 52, 54, 57, 62, 67, 68, 71, 79, 136, 137, 214, 323, 253, 254, 330, 333, 343, 345, 365-370, 372
 Feigel, Fritz 223, 260
 Fentener van Vlissingen, Reinoud (1921-1984) 192, 198, 200-201, 241, 350
 Fentener van Vlissingen-van Oostdijk, Gerie (1919-1997) 198
 Fischer, H.Th. (1901-1976) 99, 107, 110, 191
 Fjellander, Ingrid 244
 Folkersma, A.F. (1873-1963) 97, 184, 186-188
 Franken, Gerard (1896-1992) 198, 200-202, 235, 274, 350
 Franken-Gaines, Ruth (1896-1988) 198, 200-202, 274, 350
 Frater Smid, E. 198, 239-240, 243, 257, 267
 Gaay Fortman, W.F. de (1911-1997) 358
 Gaitskell, Hugh (1906-1963) 310
 Gandhi, Mahatma (1869-1948) 69, 117, 222, 354
 Gardner, Adelaide 212
 Geerts, G.J. 339
 Geldens, Jeannette (1902-1999) 89, 113, 131
 Gerbrandy, Pieter Sjoerds (1885-1961) 203, 329-334, 365, 369, 380, 382
 Gerhardt, Ida (1905-1997) 179
 Geyl, Pieter (1887-1966) 179
 Gibson, George 236, 354
 Gide, André (1869-1951) 220
 Giebels, Lambert (1935-2011) 36, 40, 133, 360-361, 363-365, 369

REGISTER

- Gijmink, G.J.H. (1913-1979) 88, 92-93, 148, 163
- Gilles, C.M. 'Kokkie' (1918-2006) 321, 333, 337, 367
- Goedhart, Frans (1904-1990) 143-144, 146, 171, 189, 361, 379
- Goes, Albrecht (1908-2000) 212-213
- Goetmakers, A.W. (1897-1976) 172
- Graaff, F.A. de (1905-1962) 87-88, 107, 131, 168, 311, 331
- Graevenitz, Phyllis von 66
- Graham Howe, Eric (1896-1975) 352
- Graham, Billy (1918) 284
- Greidanus, Tj. 167, 198
- Grosjean, Georges (1891-1981) 226, 228, 259, 260
- Grunow, Richard 354
- Gubbins, Sir Colin (1896-1976) 310
- Guenther, A.M. 147
- Gurdjieff, George Ivanovitsj (1866-1949) 220, 293
- Haar Rommenie, N.J. ter 97
- Hamel, J.A. van (1880-1964) 35, 335, 348, 349, 362, 369, 378, 383
- Hardenbroek, Gijs van (1902-1960) 331
- Hartner, Willi 107, 110, 163
- Hartog, Jan de (1914-2002) 179
- Hassan, Nabil Ismail Izzet (1920) 92, 105, 193, 212, 213, 214
- Hatch, Alden (1898-1975) 310, 316, 321, 360
- Healey, Denis W. (1917) 312, 314
- Hebly, J.A. (1923-2001) 168
- Heeckeren van Molecaten, Eric van (1916-1984) 64
- Heeckeren van Molecaten, Evert Walraven baron van (1897-1942) 32
- Heeckeren van Molecaten, Rita zie: Pennink-Nitschmann, Rita
- Heeckeren van Molecaten, Walraven baron van (1914-2001) 9, 10, 11, 15, 16, 33, 44, 48, 59-64, 77, 103-104, 113, 122, 126, 127, 133, 136, 138, 148, 161, 162, 176, 196, 203, 210, 231, 232, 235, 306, 321, 325, 327, 331, 333-337, 339, 342, 344, 350, 356, 364, 366, 367, 368, 371, 372, 373, 376, 377
- Heeckeren van Molecaten-Groeninx van Zoelen, Adolphine Agneta baronesse van (1885-1967) 32, 38, 71, 124, 127, 130, 133, 147, 160, 161, 207, 210, 211, 230, 268, 270, 290, 325, 327, 333, 336, 342, 346, 377
- Heiler, Friedrich (1892-1967) 162, 164, 173, 212, 354
- Heinemann, F.H. (1889-1970) 117, 148, 150-151
- Heinz II, Henry J. (1908-1987) 312, 314
- Hendrix, Dinie (1905-?) 196, 201
- Herk, Magdaleen van 358, 359
- Heyn, Gerrit (1895-1984) 198
- Hiltermann, G.B.J. (1914-2000) 334
- Høegh, Leif (1896-1974) 312
- Hoekstra, Pieter (1917-2006) 192
- Hoeven, Jan van der (1911-1988) 26, 113, 350
- Hofland, H.J.A. (Henk) 357, 361, 365
- Hofmans, Frits (1896-1964) 32, 94
- Hofmans, Frits jr. 198
- Hofmans, Greet (1894-1968) 9-17, 24, 31-38, 40-45, 49-55, 57-58, 59-64, 66, 68, 69-70, 73, 74, 76, 77, 85, 88, 89, 93, 94, 108, 113, 114, 119, 120-121, 124-126, 128-133, 137, 144, 146, 149, 155, 159, 160-161, 167, 174-175, 177, 183, 185-188, 192, 194, 198-199, 201, 203, 210, 216, 230, 252-254, 258-260, 262, 264, 268, 273-279, 281, 287, 288, 290-291, 292, 294, 295, 299, 302, 308, 323, 325-342, 343-349, 352, 353, 356, 357-372, 373-383
- Hofmans, Hermien (1903-1936) 32
- Hofmans, Lies (1899-1966) 32
- Honert, Leny van den 198, 200, 201, 235
- Höngen, Elisabeth (1906-1997) 196
- Hooft, Maria J. 't 315
- Hoogewerff, J.J. 272-273
- Hoorn, L. van 192
- Hoornik, Ed. (1910-1970) 179
- Hopkinson, Dorothy (?-1993) 339-341
- Hopkinson, Stephan (1908-2004) 164, 233, 260, 341
- Hopkinson, Tom (1905-1990) 163, 164, 226, 299-300, 305, 307, 340, 341
- Houwaard, C. 339
- Huber, Hans 277
- Huri, Sofi (1897-1983) 207, 212, 221, 222, 260, 268
- Hutchings, John F. 341
- Huxley, Aldous (1894-1963) 162, 181, 228
- Hyde, Lawrence (1894-1957) 350
- Ingen-Jelgersma, J.C. van (1892-1969) 148, 150
- Iqbal, Mohammed (1877-1938) 213
- Irene, prinses (1939) 10, 21, 23, 26, 30, 37, 66, 180, 242, 357

REGISTER

- Jaarsma, J.H. (1912) 107, 110, 112
 Jackson, Charles D. (1902-1964) 312, 315
 Jacobi, Claus (1927-2013) 334
 Jong, Année Rinzes de (1883-1970) 271
 Jong, Lou de (1914-2005) 81, 371
 Jong, Martine de (1926-2001) 198, 278, 279, 327, 333, 350
 Jong, Taco M. de 257
 Jonsson, Greta (1888-1950) 203
 Jordan, Henriette 171, 212, 228
 Juliana, koningin (1909-2004) *passim*
 Jung, Carl Gustav (1875-1961) 93, 162, 181, 201, 206, 220, 227, 293, 365
 Kaayk, T. 192
 Kaiser, Ismay (1945) 15, 40, 48
 Kaiser, Jan Willem 'Dick' (1933) 15, 40, 48
 Kaiser, Johan Willem 'Wim' (1897-1960) *passim*
 Kaiser, Wies (1932) 15, 40
 Kaiser-Westendorp, Maria Hendrika 'Rie' (1908-1999) 39, 42, 48, 207
 Kars, Cor (1901-1967) 15, 16, 32, 48, 94, 167, 174, 190, 197, 198-202, 205, 285, 350
 Kars, Henk (1935-2008) 199
 Kars, Peter (1938-2012) 32
 Kars-Sligting, Leny (1908-1994) 32, 48, 167, 174, 197, 198, 200, 201, 205, 232, 350
 Katz, Margarita 246, 258
 Keizer-Sligting, Jo 201, 205, 322
 Kennedy, John F. (1917-1963) 315
 Kesarcodi, Hima 39, 89, 196, 249
 Kesarcodi, Prebby 249
 Khan, Vilayat Inayat (1916-2004) 152, 153, 167, 173, 227
 Kiesinger, Kurt-Georg (1904-1988) 314
 Kissinger, Henry (1923) 314
 Klaasesz, J. (1907-1997) 335
 Kleffens, E.N. van (1894-1983) 323
 Klompé, Marga (1912-1986) 89, 194-195, 196, 206, 305, 330, 380
 Koedijk, Paul 144, 361-362
 Kohnstamm, Max (1914-2010) 181, 320
 Kohnstamm, Philip (1875-1951) 108-110, 127, 128, 182
 Köllerström, Oskar 172, 236, 259, 352
 Kool, Helma 153, 211
 Kooper, W.A.J. 200
 Koot, Henri (1883-1959) 33, 89, 131
 Kraemer, Hendrik (1988-1965) 162
 Kraft, Ole Bjørn (1893-1980) 312
 Krishnamurti, Jiddu (1895-1986) 29, 32, 40, 45, 47, 69, 97, 143, 162, 168, 179-188, 201, 202, 203, 206, 222, 264, 380
 Kuiper, Yme 193
 Kurz, Gertrude (1890-1972) 168
 Lages, Willy (1901-1971) 137, 359, 364, 381
 Legh, Cynthia (1896-1983) 164, 208
 Leslie, Desmond (1921-2001) 230-231
 Leslie-Smith, H. 226, 265, 270
 Ley, J.N. van der 153, 159
 Leyds-Vlaming, Thea 200
 Lieburg, Fred van 283
 Lier, Bertus van (1906-1972) 196
 Lindeman, Dora (1918-2008) 196
 Linders, Anneke (1946-2005) 303
 Lindquist, Signe (1896-1983) 259
 Loeser, Norbert (1906-1958) 237, 354
 Lonsdale, Dame Kathleen (1903-1971) 171, 212, 227, 354
 Loon, J.A. van 192, 198, 350
 Loon-Boissevain, C. van 259, 350
 Luns, Joseph (1911-2002) 315
 Lunshof, H.A. (1904-1978) 329
 Maasbach, Johan (1918-1997) 284-285
 Maasdijk, Eleonore van 64
 Maasdijk, I.G. (Gerrie) van (1906-1997) 56, 59, 60, 64-68, 71, 181, 331, 336-337, 342, 361-362, 366-367, 368, 371, 377
 Maasdijk-baronesse Van Tuyll van Serooskerken, Pauline van (1914-1974) 60, 64-68, 71, 181
 MacDonald-Bayne, Murdo (1887-1955) 182
 MacMillan, Harold (1894-1986) 315
 Madariaga, Don Salvador de (1886-1978) 69, 117, 118, 163, 208, 223, 224, 236, 260
 Maeder, Alphonse (1882-1971) 164, 216, 227, 242
 Malaparte, Curzio (1898-1957) 220
 Margriet ('Pietie'), prinses (1943) 21, 22, 24, 26, 63, 64, 66, 180, 349
 Marijke (Christina), prinses (1947) 10, 11, 21-23, 32, 33-34, 36, 57, 61, 63, 64, 121, 180, 327, 346, 349, 358
 Marsman-Barendregt, Rina (1897-1953) 168
 Mascaró, Juan (1897-1987) 162, 221, 222, 228, 260, 341
 Matthes, Chris 154-155, 167
 McClelland, Grigor (1922-2013) 171
 McLeod, Hugh 283

REGISTER

- McNamara, Robert (1916-2009) 315
- Meer-Rutgers, Etty van der 200
- Meertens, P.J. (1899-1985) 339
- Mehta, Phirozshah (1902-1994) 162, 163, 173, 209, 245, 259, 263, 264, 274
- Meijer, Cees 371
- Meister Eckhart (1260-1328) 19, 40, 215, 222
- Mekeel, Arthur J. (1909-2005) 246
- Mensingh, Gustav (1901-1978) 200, 236, 286, 287, 339, 350
- Metman, Philip (1892-1967) 88, 90, 92, 99, 118, 132-133, 151, 176, 286, 290
- Meulen, Daniel van der (1894-1989) 104, 214
- Meursing, E.E. 166
- Meyer, Arthur 260, 274
- Meyes, A. 166
- Michels, F.W. 339
- Mijnssen, André (1938) 28, 30
- Mijnssen, Frans Christiaan (1903-1979) 15, 16, 27-29, 37, 39, 41, 44, 48, 61, 63, 64, 68, 71, 85, 89, 99, 101, 110, 120, 123-128, 133, 147, 149, 154, 159, 160, 161, 166, 167, 174, 179, 180, 183, 196, 198, 200, 207, 208, 211, 214, 235, 243, 268, 270, 272-273, 274, 277-279, 327, 331, 341, 350, 355, 373
- Mijnssen, Hein (1933) 16, 28
- Mijnssen, Lot (1944) 16, 28
- Mijnssen, Mariet (1935) 16, 26, 27, 28, 63
- Mijnssen-s'Jacob, Bernadine 'Erna' (1911-1999) 9, 11, 15, 21, 26-29, 30, 37-41, 43, 44, 61, 64, 68, 77, 89, 101, 118, 123, 125, 126, 159, 179, 180, 183, 186, 196, 198, 199, 200, 207, 249, 272, 274, 277-279, 327, 331, 335, 342, 346-349, 374, 378, 383
- Mollet, Guy (1905-1975) 310, 314
- Montaigne, Michel de (1533-1592) 220
- Montessori, Maria (1870-1952) 162, 196, 203
- Montessori, Mario (1898-1982) 132, 167, 196
- Montessori-Pierson, Ada (1914-?) 121
- Montijn, Ileen 193
- Mulder, Gerard 144, 358, 361-362
- Mulderije, Hendrik (1896-1970) 108, 136-137
- Müller, Bernhard (1916-2007) 274
- Müller, Christian (1921-2013) 208
- Müller-Eckhard, Hans (1907-1964) 227, 235, 236, 257, 260
- Myer, Adrian 230
- Nehru, Jawarhalal (1889-1964) 102, 104, 143
- Niemöller, Martin (1892-1984) 162, 182
- Nietzsche, Friedrich (1844-1900) 40, 214, 220, 354
- Nieuwenhuizen, Bert van 371
- Nijland, Jan 199
- Nijland-van Alphen, Etty (1917-2004) 199
- Nitze, Paul H. (1907-2004) 312-315
- Noë, François de la (1895-1968) 193, 208, 212, 268
- Noordenbos, Oene (1896-1978) 339
- Orr-Lewis, Ann (1906-1996) 66-68, 361, 366
- Ortega y Gasset, José (1883-1955) 29, 88, 162, 202, 354
- Os, Ch.H. van 128, 148, 150
- Osborn, Thomas Lee (1923-2013) 284-285
- Ouspensky, P.D. (1878-1947) 182, 202
- Oven, J.C. van (1881-1963) 305
- Over-den Blanken, Annie 200, 201
- Pahud de Mortanges, Charles Ferdinand (1896-1971) 193
- Pallandt van Eerde, Philip baron van (1889-1979) 97, 184
- Palmstier, Erik baron (1877-1959) 117, 118, 162, 173, 212, 216
- Pantchoulidzew, Aleksei (1888-1968) 367
- Pascal, Blaise (1623-1662) 220
- Peacock, Arthur (1924-2006) 173
- Pennink-Nitschmann, Rita (1912-2005) 9-11, 15, 21-24, 26, 30, 33, 38, 42-45, 59, 61, 62-67, 69, 77, 81, 87, 91, 100, 118, 126, 133, 161, 162, 186, 190, 196, 208, 210, 231, 249, 262, 278-279, 306, 331, 333, 342, 343-345, 348, 356, 366-368, 373, 374, 378, 383
- Philips, Frits (1905-2005) 55, 198, 320
- Philipsen, Ingeborg 316
- Picard, Max (1888-1965) 181-182
- Pierson, Eudia (1941) 16, 23-26, 30, 63, 66, 67
- Pierson, Jan Lodewijk 'Bob' (1908-1979) 24-29, 38, 43, 44, 64-68, 69, 71, 72, 102, 123, 126, 128, 129, 132, 159, 163, 183, 196, 200, 207, 217, 219, 232, 233, 249, 268, 270, 277-279, 327, 331, 341, 363
- Pierson-van Tienhoven, Bep (1902-1993) 9, 11, 21, 24-30, 38, 43, 44, 62-68, 69-76, 81, 87, 90, 91, 104, 105, 107-109, 113, 114, 118-122, 123, 124, 126, 127-129,

REGISTER

- 130, 132, 133, 147, 154, 155, 159, 160-161, 167, 176, 182, 183, 196, 200, 207, 208, 211, 215, 217-219, 248, 249, 251, 268, 279, 307, 327, 331, 341, 342, 347-349, 352, 355, 363, 374, 383
- Pinay, Antoine (1891-1994) 310
- Pirelli, Alberto (1882-1971) 312
- Plesman, Albert (1889-1953) 181
- Polderman, L.J. 47, 263
- Pompidou, Georges (1911-1974) 315
- Pothof, H.F.G. 172
- Prins van Wijngaarden, A. (?-1958) 183, 218, 239
- Purnell, J.W. 163, 191, 274, 341
- Quaroni, Pietro (1898-1971) 310
- Quay, Jan de (1901-1974) 89, 364, 371
- Quispel, Gilles (1916-2006) 151, 240-241, 262, 365
- Radhakrishnan, Sarvepalli (1888-1975) 29, 69, 101-104, 105, 117, 118, 125, 136, 173, 181, 247, 271, 376
- Ramondt, Sophie (1900-1993) 168
- Ranitz, Coen de (1905-1983) 179
- Raspoetin, Grigori Jefimovitsj (1869-1916) 11, 12, 37, 114, 128, 131, 133, 160, 287, 325, 347, 357, 358, 360, 363, 373, 379, 382
- Raven, C.E. (1885-1964) 271
- Ravensdale, Lady Mary Irene (1896-1966) 173
- Rechteren Limpurg, Adolph Reinhard Zeger graaf van (1909-1962) 33
- Rechteren Limpurg-baronesse van Lynden, Carola gravin van (1900-1986) 70-71, 73, 116, 123, 130, 133
- Reist, Werner 267-268
- Reitinstein, H.J. baron von (1881-1969) 173
- Repelaer van Driel-van der Willigen, Wilhelmina Adolphine (1896-1988) 167, 193, 348
- Retinger, Joseph H. (1888-1960) 310-312, 316, 317
- Riemens, J.W.E. 339
- Riemsdijk, Attie van (1909-1976) 33
- Riemsdijk, Olda van (1943-2011) 33
- Riemsdijk-baronesse Van Heeckeren van Molecaten, Aurelia van (1912-1967) 33, 71, 123, 127, 133
- Rifai, Ken'an (1867-1950) 222
- Rijkens, Paul (1888-1965) 179, 310, 315, 317
- Rockefeller, David (1915) 312, 314, 317
- Röell, Catharina Elisabeth Boudewina 'Binebeth' (1911-1995) 168, 331
- Roijen, J.H. van (1905-1991) 137, 142, 145, 162, 181, 320
- Roland Holst, Adriaan (1888-1976) 179
- Romein, Jan (1893-1962) 179
- Romme, C.P.M. (Carl) (1896-1980) 165, 305
- Roosevelt, Eleanor (1884-1962) 81, 105, 111-113, 114, 116, 119, 121, 136, 145-146, 149, 167, 203, 233, 376
- Roosevelt, Franklin D. (1882-1945) 81, 371
- Rooyen, H.L.M. van 113, 114
- Rosenberg, Ethel (1915-1953) 309
- Rosenberg, Julius (1918-1953) 309
- Rosenberg, Ludwig (1903-1977) 312
- Roser, Hans (?-1955) 176, 191-192, 208, 213, 216
- Rost van Tonningen, Nico (1889-1979) 131
- Rougemont, Denis de (1906-1985) 92, 312, 314, 320
- Royen-Goldschmidt, Gusta van (1913-2005) 196
- Rumi, Maulana Jalaluddin (1207-1273) 213, 222
- Runeberg, Arne (1912-1979) 227
- Rusk, Dean (1909-1994) 315
- Rutten, F.J.Th. (1899-1980) 108
- Salimei dai Salimbeni, Alfredo M. 193
- Sant, François van 't (1883-1966) 36, 162, 202-204, 330, 350, 356
- Sartre, Jean-Paul (1905-1980) 220
- Savonarola, Girolamo (1452-1498) 143
- Savornin Lohman-Pierson, Hermine Agnès de (1903-1980) 196
- Sayn-Wittgenstein Hohenstein, prinses Clara Maria zu (1894-1978) 193
- Scheffer, Paul 40
- Schenk, M.G. (1907-1991) 358, 359
- Schild, Heinrich 224, 226, 277, 279
- Schimmel, Annemarie (1922-2003) 163, 164, 173, 212-213, 221, 236, 257, 259, 268, 350
- Schmidt, Annie M.G. (1911-1995) 383
- Schmidt, Helmut (1918) 314
- Schorr, Daniel (1916-2010) 146, 360
- Schreuder, Jan 201
- Schubart, Walter (1897-1942) 105
- Schut, P. 339
- Schweitzer, Albert (1875-1965) 69, 85, 118, 162, 181, 203, 215, 222, 227, 354
- Selleger, E.L. (1876-1967) 148, 152, 168, 191, 197, 198

REGISTER

- Selleger, Johanna Madeleine (1875-1957) 197, 198, 264
- Shakespeare, William (1564-1616) 220
- Shute, Neville (1899-1960) 162
- Sickinghe, C.J.L.M. 242
- Siirala, Martti (1922-2008) 260
- Sims, Victor 336-337, 361
- Smit, Gabriël (1910-1981) 89, 99
- Smit, Joke (1933-1981) 300
- Smith, Walter Bedell (1895-1961) 315
- Smitt-Avis, Nelly (1909-1984) 108, 115, 116, 119, 168, 247, 327, 331
- Söderblom, Nathan (1866-1931) 220, 354
- Söderman, Gerben (1908-1955) 22, 23
- Spaak, Paul Henri (1899-1972) 315
- Spalding, H. N. (1877-1953) 101, 173, 271
- Spalding, Kenneth J. (1879-1962) 102, 117, 118, 120, 148, 150, 151, 216
- Spang jr., Joseph P. (1893-1969) 312
- Spoerri, Theophil (1890-1974) 93, 220, 225
- Sprenger-Steinmüller, Erika (1911-1998) 192, 198, 233, 258, 260, 274-280, 350
- Sri Ram, Nilakanta (1889-1973) 222, 226, 228
- Staf, C. (Kees) (1905-1973) 131, 290, 330
- Starkenborgh Stachouwer, A.W.L. Tjarda van (1878-1988) 329-332, 382
- Steenberghe, Max (1899-1972) 312
- Steinmüller, Carl Hugo (1872-1959) 275
- Stelloo, Corn. 47
- Stellwag, Helena 'Willy' (1902-1996) 29, 71, 96, 97, 99, 100, 108, 111, 123-127, 133, 159, 280
- Stéphan, Raoul (1889-1965) 114, 164
- Stikker, Dirk U. (1897-1979) 102-104, 125, 133, 134, 136-138, 142, 145, 290, 315, 358, 376
- Storm, Paul (1900-2000) 196
- Struycken, Teun (1906-1977) 137
- Sturge, Paul (1891-1974) 170
- Summerskill, Shirley (1931) 315
- Sypkens, C. 243
- Taets van Amerongen-Jorissen, J. 167
- Tarachand Roy, Pandit (1890-1964) 352
- Taylor, Charles (1931) 282
- Tellegen, Marie Anne (1893-1976) 16, 31, 60, 89, 131, 137, 138, 168, 305, 330, 331, 367, 371-372
- Tendeloo, Corry (1897-1956) 303-305
- Thierens, Elie (1882-1967) 228, 257
- Thomassen, Jan (1907-1951) 36, 42, 59, 61, 87
- Thompson, J.W.R. (1906-1965) 102, 163
- Thurian, Max (1921-1996) 85, 88, 91, 93, 95
- Till-Tutein Nolthenius, H.P.J. (Hannie) van (1908-1986) 63, 327, 335, 342, 345, 377
- Tjeenk Willink, Martina (1905-1992) 31, 36, 168, 330
- Tombe, A.L. des (1907-1987) 196
- Toonder, Marten (1912-2005) 191
- Toonder-Dick, Phiny (1912-1990) 191
- Toynbee, Arnold (1889-1975) 85, 88, 105, 162, 181, 220, 354
- Trocme, André (1901-1971) 350
- Tsirintanes, A.N. (1903-1977) 148
- Tudor Pole, W. (1884-1968) 164, 208, 228, 240, 245
- Tussenbroek-Hulst, Jo van (1895-1989) 200, 235
- Udink, Berend Jan (1926) 320
- Ullmann, Richard K. (1904-1963) 352
- Umbgrove-Bauduin, H.M. (1903-1991) 167
- Varagnac, André (1894-1983) 181
- Vening Meinesz, F.A. (1887-1966) 208, 227
- Vereide, Abraham (1886-1969) 147
- Verhulst, Carolus (1900-1985) 168, 198, 219, 234-236, 274, 354
- Verwey-Jonker, Hilda (1908-2004) 179, 330, 380
- Vilén, Anna-Greta (1896-1973) 271
- Viruly, Adriaan (1905-1986) 167
- Visser 't Hooft, W.A. (1900-1985) 55, 56, 79
- Vivekananda, Swami (1863-1902) 29, 293
- Vlekke, B.H.M. (1899-1970) 60, 92, 320
- Vos, Hein (1903-1972) 302
- Voûte, C.C. 167
- Vreede, A.G. (1877-1966) 152-155, 172, 243-244, 246
- Vries, Jacobus Johannes (Koos) de (1905-1984) 166, 167, 198-200, 214, 235, 236, 258, 350
- Vries-Bessem, Bernadine 'Beep' de (1918) 15, 16, 166, 167, 198-200, 236, 240, 255, 258, 350
- Waalddijk, Berteke 306, 359
- Wagenaar, Marja 358-359
- Walker, Kenneth (1882-1966) 151, 176, 216, 220, 221, 242, 245, 260, 270
- Waterink, Jan (1890-1966) 331
- Waylen, Barbara (1906-1980) 69, 88, 101, 102, 104, 112, 116, 117-122, 148, 151, 191, 222
- Weenink, Wim 194, 362, 371-372

REGISTER

- Werfel, Franz (1890-1945) 26, 29, 123
 Wersch, Leo van (1903-1973) 97
 Wijckkerheld Bisdom, C.R.C. (1908-1995) 335
 Wijers, Th.R.J. (1891-1973) 34
 Wijk, Jan van 198-201
 Wijnen, Harry van 360-361
 Wijnmalen, G.P. (1880-1962) 88, 92
 Wildeman, Bonno Teije (1910-1956) 174, 183, 197, 198-200, 214, 350
 Wildeman, Wietske 199
 Wildeman-Pik, Ina (1910-1993) 197, 198-200, 350
 Wilhelmina, prinses (1880-1962) 10, 13, 23-24, 26, 31, 36, 43, 49-58, 59, 62, 64, 67, 74-76, 77-79, 85, 88-91, 99-100, 110, 112-114, 131, 147-149, 155, 162, 167, 168, 174, 175, 179, 181, 193, 194, 198, 202-204, 209, 212, 218, 222, 242, 243, 246-248, 255, 290, 305, 331, 332, 345-348, 363, 365, 369, 376, 378, 380
 Willink, Angélique 166, 174
 Willink, Jan 166, 167, 174, 198
 Willink, Jeannet 166, 167, 174, 198
 Wilson, Bryan R. (1926-2004) 287-288, 290
 Winkler, Johan (1898-1986) 179
 Winkler, Paula (1877-1958) 218
 Withuis, Jolande 11, 371
 Witteveen, H.J. (Johan) (1921) 218
 Wolf, Herman (1893-1942) 40
 Wolff-Gerzon, Alice Sara (1892-1977) 217
 Wttewaal van Stoetwegen, freule C.W.I. (1901-1986) 78, 303, 305, 330, 331
 Ykema-Steenbergen, Rie 350
 Zaiss, Hermann (1889-1958) 284
 Zander, Lev/Leon A. (1893-1964) 163, 233, 260
 Zeegers-Claessen, Jo 153, 212
 Zeeland, Paul Van (1893-1973) 310, 314
 Zijl, A. v.d. 167
 Zijl, Annejet van der 11, 370
 Zippert, Erwin (1902-1956) 225, 233-237, 260, 274